

**Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma
ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 10**

**TBMM BOLU MEBUSU
MEHMET ŞÜKRÜ GÜLEZ
(1920 - 1939)**

Serap ÜSTÜNEL GÜL

BOLU-2015

Serap ÜSTÜNEL GÜL
TBMM BOLU MEBUSU
MEHMET ŞÜKRÜ GÜLEZ (1920 - 1939)

ISBN:
978-975-321-037-9

I.BASKI
Aralık 2015

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi
(BAMER) Yayınları No:10

Editör:
Azize AKTAŞ YASA

Baskıya Hazırlayan: Nimet ÇELEBİ-Muharrem ŞENGÜL
AİBÜ Basım ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
AİBÜ Basımevi

Kapak Fotoğrafı:
Bolu Kuva-yi Milliye Üyeleri ve Mehmet Şükrü Gülez (Şükrü Gülez Arşivi)

Baskı: Orka Matbaa / Kayseri
500 Adet

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İzzet Baysal Kampüsü
14280 Gölköy-Bolu
Telefon:03742541000
Faks:03742534506
E-Posta:bilgi@ibu.edu.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
MEHMET ŞÜKRÜ BEY'İN MİLLİ MÜCADELEYE VERDİĞİ DESTEK	
1.1. Milli Mücadele'nin Bolu'daki İlk Yankıları.....	5
1.2. Dertli Gazetesi	6
1.3. Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Çalışmaları	9
1.3. İsmet Paşa'nın Ankara'ya Geçişinde Bolu Durağı: Gülezler Konağı.....	11
İKİNCİ BÖLÜM	15
MEHMET ŞÜKRÜ BEY'İN HEYET-İ NASİHA ÜYELİĞİ	
2.1. Düzce, Bolu ve Gerede'de Başlayan Ayaklanmalar	15
2.1.1. Ayaklanmalar Karşısında Alınan Tedbirler	17
2.1.2. Heyet-i Nasiha'nın Oluşumu	20
2.1.3. Heyet-i Nasiha Üyeleri	21
2.2. Mehmet Şükrü Bey'in Heyet-i Nasiha Üyeliği	24
2.2.1. Mehmet Şükrü Bey'in Heyet-i Nasiha ile Yolculuğu ve Asilerin Eline Esir Düşmesi	24
2.2.2. Mehmet Şükrü Bey'in Gerede Tutukluluğu	27
2.2.3. Mehmet Şükrü Bey'in Düzce Tutukluluğu	29
2.2.4. İsyanın Bastırılması ve Heyet-i Nasiha Üyeleri'nin Esaretten Kurtuluşu	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	37
MEHMET ŞÜKRÜ BEY'İN MİLLETVEKİLLİĞİ	
3.1. I. Dönem TBMM Çalışmaları	37
3.1.1. Milletvekili Seçilmesi	37
3.1.2. Teklifleri	38
3.1.3. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar	39
3.1.4. Diğer Faaliyetleri ve I. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi	42
3.2. II.Dönem TBMM Çalışmaları	43
3.2.1. Milletvekili Seçilmesi	43
3.2.2. Takrirleri	45
3.2.3. Diğer Faaliyetleri ve II. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi	2
3.3. III. Dönem TBMM Çalışmaları	48
3.3.1. Milletvekili Seçilmesi	48

3.3.2. Soru Takrirleri	49
3.3.3. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar	50
3.3.4. Diğer Faaliyetleri ve III. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi	51
3.4. IV. Dönem TBMM Çalışmaları	51
3.4.1. Milletvekili Seçilmesi	51
3.4.2. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar	51
3.4.3. Diğer Faaliyetleri ve IV. Dönem Milletvekilliğinin Sona	53
3.5. V. Dönem TBMM Çalışmaları	54
3.5.1. Milletvekili Seçilmesi	54
3.5.2. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar	54
3.5.3. Diğer Faaliyetleri ve V. Dönem Milletvekilliğinin Sona	55
SONUÇ	57
KAYNAKÇA	59
EKLER	63
ABSTRACT	77
ÖZET	79

SUNUŞ

Bu gün, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de öncelikli gündem maddelerinden biri kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. İçinde yaşadığımız yüzyılın hızla küreselleşen dünyasında bilgisayar, telekomünikasyon teknolojileri ve bunların bileşimi olan enformasyon sistemindeki olağanüstü gelişmeler, kültürel çeşitliliği yok etmekte, üniformize olmuş, çeşitlilikten doğan zenginliği kaybetmiş yeknesak bir dünya tehlikesi yaratmaktadır. Bu gelişmeler tepkisiz kalmakta, küreselleşmenin olumsuz yönlerine karşılık kültürel mirasın bütün insanlığın ortak malı olduğu, dolayısıyla bunlara insanlık adına sahip çıkmak gerektiği bilinci giderek yaygınlaşmakta, böylece evrensel kültür gerçek anlamına kavuşmaktadır. Evrenselliğe ancak milli ve yerel kimliğini koruyabilmiş, orijinal değerler katkı sağlayabilir aksi takdirde evrensel kültürü zenginleştirmek yerine onun içinde bir hiç olarak kalmak kaçınılmazdır.

Hiç şüphesiz toplumları ve canlı birer organizma gibi olan şehirleri orijinal kimlikleri ile var eden, yüzyıllar boyunca deneyimlenen ve kuşaktan kuşağa aktarılacak insanların ortak hafızasında yer edinen geleneksel yaşam kültürüdür. Bu kültür; geçmişten günümüze uzanan, görenekleri, halk etimolojisini, âşık ve tekke edebiyatını, tarihi, halk hikayelerini, efsaneleri, destanları, halk hekimliğini, halk meteorolojisi ve takvimini, inanışları, halk oyunları ve müziğini, giyim-kuşam ve süslenmeyi, geleneksel halk sanatlarını, beslenme alışkanlıklarını ve halk mimarisini kapsar. İşte, kültürel mirasın maddi ve manevi bütün bu unsurları toplumların orijinal kimliğini ve kültürel birikimini ortaya koymaktadır.

Yerele ait bilginin her geçen gün biraz daha değerlendirildiği günümüzde, geleneksel yaşam kültürü, hayatı daha doğru anlamlandırmamızı imkan verdiği gibi, karşılaştığımız sorunların çözümünde kullanmamız için de bilgiler sunar. Ortak hafızayı oluşturan bu değerler ve davranışlar bütünü bir yandan toplumların sürekliliğini, yeni kuşakların toplumla bütünleşmesini sağlarken öte yandan özellikle gençlerin kendi kültürlerine yabancılaşmasını önler. Nitekim 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi”de geleneksel yaşam kültürlerini insanlığın ortak kültür mirası, kültürel kimliğin temel ögesi ve küreselleşme çağında sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak kabul etmektedir.

2008 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak kurulan Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi (BAMER) de, Bolu'nun halk kültürü zenginliklerini korumak, tanıtmak ve gelecek nesillere iletmek; Bolu ve çevresine ait tarihi, kültürel ve edebi kaynakları yayımlayarak kültürümüze hizmet etmek görevi üstlenmiştir. Faaliyetlerine 19. Yüzyıl sonlarında inşa edilen ve mahsülü olduğu devrin

hayat tarzını, estetik zevklerini yansıtan, Bolu'nun Milli Mücadele Devrine tanıklık etmiş, o devrin sembol yapısı Gülezler Konağında devam eden BAMER, böylece bir kültürel miras örneğini de korumakta ve onu çağdaş yaşamla bütünleştirerek geleceğe taşımaktadır. Bolu'da Üniversite ile halk arasında köprü kurarak bu milli ve evrensel sorumluluk etrafında birleşme ve bütünleşmeyi hedefleyen BAMER, bu alanda faaliyet gösteren, düşünen, yazan, arşiv ve koleksiyon yapan kişi, dernek ve kuruluşlar ile işbirliği yapmakta, yayınladığı kitaplar, düzenlediği, sempozyum, çalıştay, panel ve konferanslar ayrıca sergi, defile ve konserlerle Bolu kültür ve tarihinin farklı yönlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Çabalarımız Bolu'nun; Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu halkı, yerel yönetimler, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütlerinin elbirliğiyle, 21. Yüzyılda da orijinal kimliğini koruyan, bunun için de halk kültürü unsurlarına bilinçli bir tavırla sahip çıkan ve onları özenle yaşatan örnek bir şehir olarak varlığını sürdürmesi içindir. Muhakkak ki Bolu, kendisi olarak kalabildikçe, zevkle yaşanan ve herkes için de görülmeye, tanınmaya ve tanıtılmaya değer bir şehir kimliğine sahip olacaktır.

Faaliyet alanlarımızdan olan kitap basımı çerçevesinde bugüne kadar 2'si Göynük ve Gerede Belediyeleri ile ortak olmak üzere 11 kitap yayımlanmıştır. Merkezimiz, alan araştırmalarının yanı sıra bilimsel yöntemlerle hazırlanmış bazı doktora ve yüksek lisans tezlerinin de daha geniş çevrelere ve konunun ilgililerine ulaşması bakımından yayınlanmasında fayda göstermektedir. Bu çerçevede Serap ÜSTÜNEL GÜL tarafından Yüksek Lisans tezi olarak sunulan ve gözden geçirilerek yayına hazırlanan bu çalışmanın, 5 dönem Bolu mebusluğu yapmış, Mehmet Şükrü Gülez ismi etrafında Milli Mücadele tarihimize, yakın devir Türk siyasi tarihine, Bolu siyasi ve kültürel tarihine ışık tutan mahiyetiyle kültürümüze kayda değer bir hizmet teşkil edeceğine inanıyoruz. Öncelikle bu çalışmanın kitap olarak basılması konusunda desteğini esirgemeyen Sayı Rektörümüz Prof. Dr. Hayri COŞKUN'a şükranlarımızı sunarız. Çalışmanın gözden geçirilmesi aşamasındaki katkılarından dolayı Prof. Dr. Mustafa GENÇER ve kitabın yazarı Serap ÜSTÜNEL GÜL ile çalışmaya tez aşamasındaki katkılarından dolayı Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR'e ve kitabın düzenlenmesindeki esnasındaki yardımları için Arş. Görv. Murat Tarhan'a teşekkür ederiz.

Dr. Azize AKTAŞ YASA

BAMER Müdürü

ÖNSÖZ

Tarihte yaşanan olayları bugün ele aldığımızda, o günlere şahitlik yapmış kişilerin biyografileri, yaşanan önemli olayların anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Yaptıkları ile yaşadıkları dönemleri etkileyen bu kişiler geçmişin ışığı ile geleceği aydınlatan birer fener gibilerdir. Bu ışık sayesinde geçmişi daha iyi anlayıp, geleceğe daha iyi bir yön belirleriz. Çalışmamızda ele aldığımız Mehmet Şükrü Gülez, Milli Mücadele yolunda büyük fedakârlıklarda bulunan, adeta kendini memleketi olan Bolu'ya ve Türk Milleti'ne adayan önemli bir şahsiyettir.

Mehmet Şükrü Gülez'in gençlik yılları, Osmanlı Devleti'nde çöküşün her solukta kendini hissettirdiği bir devirde geçmiştir. Çalışma hayatı ülkede işgallerin yaşandığı, Bolu'da ise geleceğe dair endişelerin hâkim olduğu yıllar olmuştur. Mehmet Şükrü Gülez'in hayatında dönüm noktası bu süreçle birlikte başlamıştır. Çalışmamızda, hayatının büyük bir bölümünü devlet ve milletin hizmetine adayan, devrine ışık tutan, Mehmet Şükrü Gülez'in Bolu'nun Milli Mücadele sayfalarına adını yazdıran faaliyetleri incelenmiştir.

Bu çalışma, Bolu'nun yetiştirdiği önemli bir siyaset adamı olan Mehmet Şükrü Gülez'in hayatı, faaliyetleri, Bolu'ya kazandırdıkları ve fikirlerini tanıtmak gayesi taşımaktadır.

Araştırmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cumhuriyet Arşivi (CA), TBMM Arşivi (TBMM) ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nden (TİTE) elde edilen dokümanlardan yararlanılmıştır. Kitap, makale ve süreli yayınlar ile hatıralar incelenip, konuyla ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca aile fertlerinden Mehmet Şükrü Gülez ile ilgili anlatımlar, dönemin gazeteleri ve meclis tutanakları incelenmiştir.

Çalışma; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Mehmet Şükrü Bey'in ailesi, eğitimi ve çalışma hayatı, birinci bölümde Mehmet Şükrü Bey ve Milli Mücadele'ye verdiği destek, ikinci bölümde Mehmet Şükrü Bey'in Heyet-i Nasiha üyeliği, üçüncü bölümde de Mehmet Şükrü Bey'in Milletvekilliği kapsamlı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, Ekler başlığı altında Mehmet Şükrü Gülez'e ait fotoğraflar ve çeşitli dokümanlara da yer verilmiştir.

Çalışmam sırasında bana rehber olan yardımlarını ve anlayışını benden esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam Yrd. Doç. Nuray Özdemir'e, yüksek lisans eğitim döneminde beni araştırma yapmaya yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa'ya, Mehmet Şükrü Gülez ve ailesi hakkında değerli bilgilerini benimle paylaşan, İlyaszade Ailesinin fertlerinden, Şükrü Gülez ve Prof. Dr. Akın Önalp'e, mesaisini ve kaynaklarını hizmete sunan TBMM Kütüphanesi çalışanı M.

Ayhan IŞık'a ve benden manevi desteğini esirgemeyen, bu süreçte tüm sıkıntılara ortak olan annem Seher Üstünel ve eŐim Tufan Gül'e Őükranlarımı sunarım.

Bu çalışma ile Mehmet Şükrü Gülez'in hayatını ve faaliyetlerini irdeleyerek, Milli Mücadele'nin bu güne kadar fark edilmemiŐ bir sayfasını Bolu Tarihi'ne kazandıracığımızı umut ediyoruz.

Serap ÜSTÜNEL GÜL

KISALTMALAR

a.g.b.	: Adı geçen belge
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.s.	: Adı geçen sempozyum
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
D.	: Dönem
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
t.y.	: Tarih yok
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok
yay.	: Yayınları (yayınevi)

GİRİŞ

Mehmet Şükrü Gülez, Osmanlı Devleti'nin son demlerini yaşadığı 1870 yılında Kastamonu Vilayeti'ne bağlı bir sancak¹ olan Bolu'nun Karaçayır Mahallesi'nde doğmuştur.² Üç tepe üzerine (Karga, Hıdırlık, Hisar) kurulu olan Bolu merkez kazası bu dönemde, Akpınar, Aslahattin, İmaret, Semerkant, Aktaş, Yeni (Büyük) Cami, Akmescit, Tabaklar, Karamanlı, Gölyüzü, İhsaniye ve Karaçayır mahallelerinden oluşmaktadır.³ Mehmet Şükrü Bey'in dünyaya geldiği, Karaçayır Mahallesi'nde, Osmanlı Devleti'nin çöküşü yaşadığı bu dönemde başkent İstanbul'un aksine, sakin bir hayat hâkimdir. Bolu'nun tüm mahallelerinde olduğu gibi sosyal sorumluluk ve komşuluk ilişkileri açısından örnek bir mahalledir.⁴

Karaçayır Mahallesi'nde günümüzde Gülezler Konağı⁵ olarak bilinen evde dünyaya gelen Mehmet Şükrü Bey, Bolu eşrafından Hacı Emin'in oğlu Emin Bey ile Dörtdivan'lı İsmail Bey'in kızı Sıddıka Hanım'ın iki oğlundan biridir.⁶ İlyaszadeler namıyla tanınan ve ticaretle uğraşan ailenin Bolu'ya ne zaman ve nereden geldikleri ile ilgili kesin bir bilgi söz konusu değildir. Mehmet Şükrü Bey'in torunu Akın Önalp, ailenin kökeni ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

...Atalarının Türkmen oldukları sanılmaktadır. Yüz ve kafa şekilleri özellikleri itibarıyla da Türkmenlere benzemektedirler. 1400-1500 yıllarında Bolu'ya geldiklerinde Yeniçağ beldesine yerleşmelerine izin verilmeyince, Dörtdivan bölgesine yerleşmişlerdir. Bana göre en ilginç tarafları, aile yapısını koruma amaçlı olsa gerek, hiçbir şekilde kendi

¹Bolu bölgesine tarih boyunca sırasıyla; Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar hâkim olmuşlardır.¹ Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında şehir, idari açıdan birçok dönem geçirmiştir. Sancak Beyliği şeklinde başlayan ilk "Mutasarrıflık Dönemi" (1324–1692), "Voyvodalık ve Muhassıllık Dönemi" (1692-1104), Bolu-Viraşehir sancaklarının birleştirilmesiyle oluşturulan "İkinci Mutasarrıflık Dönemi" (1811-1864), Kastamonu vilayetine bağlı "Üçüncü Bolu Mutasarrıflığı Dönemi" (1864-1908) ve son olarak da "Dördüncü Mutasarrıflık Dönemi" (1908-1923) Bolu'nun geçirdiği idare şekilleri olmuştur. Bkz: **M. Zekai Konrapa**, *Bolu Tarihi*, Bolu Vilayet Matbaası, 1966, s. 122,123.

²**TBMM 2. Devre Dosyası**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, No: 64.

³ **Yücel Özkaya**, "XIX. Yüzyılda Bolu'nun İdari ve Ekonomik Durumuna Genel Bir Bakış", *Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu*, ed. Ali Karaca, Yaşar Akbıyık, Salih Zeki Kutucuoğlu, vd. , Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Basımevi, Ekim 1997, s. 7.

⁴**Konrapa**, a. g. e., s. 570, 572.

⁵2008 yılında Bolu Belediyesi ve Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi iş birliği ile Gülezler Konağı yeniden restore edilmeye başlanmıştır. Abant İzzet Baysal Üniversitesi tarafından binanın Güzel Sanatlar Fakültesi'nin sergi salonu ve müze binası olarak kullanılması planlanmıştır.

⁶**Mehmet Şükrü Gülez**, *Nüfus Kayıt Örneği*, Bolu Valiliği İl Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğü.

kökleri dışında başka bir yerden kız almamış olmalarıdır... Atalarımız göçebe bir toplum olduğu için yazılı belge gelenekleri yoktu. Çok okumuş bir kişi olmasına rağmen dedem bir soyağacı bırakmamıştır...⁷

Önce Dörtdivan bölgesine yerleşen aile daha iyi imkânlarla sahip olmak için Bolu merkeze göç etmiştir. Bolu’da ticaret ile uğraşan İlyaszade ailesi zamanla kervancılık işi ile Bolu eşrafı arasında yer almıştır. Bolu’nun dışa açılmasına katkı sağlamış, kervanları ile Hicaz bölgesine kadar gitmişlerdir. Zamanla yönlerini tarıma çeviren aile büyük arazilere sahip olmuştur. Ticaret ve tarımda ilerleyen İlyaszadeler bu süreçte Bolu’da ön plana çıkmış varlıklı ailelerden biri olmuştur. Hatta öşür vergisi toplama yetkisine sahip olmuştur. İlyaszade ailesinin sonraki kuşaklarından olan Mehmet Şükrü Bey ile kardeşi İlyaszade Hafız Hakkı Bey aile geleneğini sürdürerek ticaret ile uğraşmışlardır. Bolu’nun ilk fabrikalarından un ve kereste fabrikalarını kurarak, şehrin ekonomisine ivme kazandırmışlardır.⁸

Mehmet Şükrü Bey’in çocukluğu, eğitimi ve mebusluğuna kadar olan çalışma hayatı doğduğu şehir olan Bolu’da geçmiştir. İlköğretimine halk arasında mahalle mektebi olarak da anılan Sıbyan Mektebi’nde⁹ başlamıştır.¹⁰ Daha sonra Rüştüye¹¹ Mektebi’nde devam etmiştir.¹²

⁷ Mehmet Şükrü Gülez’in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

⁸ Mehmet Şükrü Gülez’in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

⁹ İlköğretim seviyesinde en yaygın eğitim kurumu olan sıbyan mektepleri devletin kontrolü ve sorumluluğundan uzak müstakil eğitim kurumları olmuşlardır. 4–11 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklarının birlikte eğitim gördükleri Vakıflara bağlı olan sıbyan mektepleri dini ve sosyal yönü ağır basan kurumlar olmuşlardır. Bolu şehir merkezinde Mehmet Şükrü Gülez’in doğduğu yıllarında (1871 yılında) 132, Bolu Sancağı genelinde ise 834 İslami Sıbyan Mektebi vardır. Sıbyan Mektepleri Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında ülke genelinde olduğu gibi Bolu’da da mahalle mektebi adı altında anılmıştır. Genellikle dini eğitime ağırlık veren mahalle mektepleri Bolu’nun her mahallesinde yer almıştır. Bu mektepler genellikle taştan yapıldığı için adları “Taş Mektep” diye de geçmiştir. Geniş bilgi için Bkz; **Metin, Kazan**, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bolu Merkezde Eğitim Kurumları”, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu: 2009, s. 17.

¹⁰ **B.O.A. Sicili Umumi Kaydı**, D.H.SAİD-0163, 241,1205.

¹¹ Bolu’da ilk rüştüye 1872 yılında elli dokuz öğrenci ile açılmıştır. İlk Rüştüye binasının Bolu’nun neresinde olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Ancak Bolu’nun Hisartepe mevkiinde “Hisar Mektebi” olarak geçen ve günümüzde Bolu Atatürk Lisesi’nin bulunduğu yerde olan binaya daha sonra taşınmıştır. Geniş bilgi için Bkz; **Kazan**, *a. g. t. , s. 117*.

¹² **TBMM 2. Devre Dosyası**, *a. g. b.* Mehmet Şükrü Bey, 1879 yılında başladığı orta öğretimini, Bolu Rüştüyesi’nde uzun yıllar eğitim hizmetinde bulunan Hacı Abdurrahman Efendi’nin öğretmenlik yaptığı yıllara denk gelen (muhtemelen Hacı Abdurrahman Efendi’nin öğrencisi olarak) 1883 tarihinde tamamlamıştır. Geniş bilgi için bkz: **M. Zekai Konrapa**, “Tanzimat Devrinde: Bolu’da İlk Rüştüye Mektebi Ne Zaman Açıldı? İlk Rüştüye Muallimi Kimdi?”, *Çele Dergisi*, Sayı (1963), s. 5-6.

Eğitiminin ardından, altmış kuruş maaşla¹³ Bolu Bidayet Mahkemesi¹⁴ Kalemi'nde devlet hizmetine giren Mehmet Şükrü Bey, 1885'te Mudurnu Mahkemesi İkinci Kâtipliğine atanmış, burada üç sene hizmetten sonra 1888'de Bolu Sancağı Tahrirat Kalemi'nde kâtip olmuştur. Ekim 1889 tarihinde de Bolu Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtipliği görevine getirilmiştir. Aile uğraşı olan ticarete ağırlık vermesi nedeni ile memurluktaki devamsızlığı artan Şükrü Bey, Eylül 1903'te açığa alınmıştır. Bu süreçte ruhsatname alarak, gerektiğinde avukatlık yetkisini taşıyan Dava Vekilliği yapmaya başlamıştır. Ancak, memuriyetten çok uzak kalamamış Eylül 1909'da yeniden devlet hizmetine alınarak Bidayet Mahkemesi Başkâtip Yardımcılığı'na atanmıştır. Mayıs 1911'de Başkâtip olmuşsa da bu görevi çok kısa sürmüştür. Haziran 1911'de yeniden Başkâtip Yardımcılığı'na atanmıştır. Şubat 1914'te de ikinci kez devamsızlığı nedeniyle açığa alınca yeniden Dava Vekilliği görevini sürdürmüştür.¹⁵

Şükrü Bey'in çalışma hayatında ağırlık verdiği en önemli uğraşı kereste ticareti olmuştur. Bolu ormanları bol olan bir şehir olduğundan tarih boyunca kereste bakımından önemli bir merkez olmuştur. Hatta Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire için gereken kerestenin önemli bir kısmı Bolu'dan sağlanmıştır.¹⁶ Mehmet Şükrü Bey de Bolu'da ticaretle uğraşan kesimin en güzide uğraşı olan kerestecilik ile uğraşmıştır. Kereste ihracatı yaparak, Bolu'nun dışa açılmasını sağlamıştır. Fransa'nın özellikle Marsilya ve diğer şampanya ve şarap üretilen bölgelerine fiçı yapımında kullanılmak üzere milyonlarca tahta sevk etmiştir. Ancak, Şükrü Bey'in bu ihracatı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çıkartılan "Ormanların Fenni Usulü İdare ve İşletilmesi Hakkındaki Kanun" ile durdurulmuştur. Bu kanuna göre, kesim planları tespit edilmeden kesime izin verilmeyeceği esası benimsenmiştir. Fakat kanunda belirtilen kesim planlarının yapılmamasından dolayı kesim durmuş ve bu sebeple ormanlardan elde edilen gelirler kesilmiştir. Şükrü Bey'de bu kanunun çıkarılmasından dolayı mağdur olmuştur.¹⁷

Kereste ticareti ile uğraşan Şükrü Bey, ülke sorunlarına da ilgisiz kalmamış ve siyasi alanda faaliyetler göstermiştir. Mehmet Şükrü Bey'in siyasi faaliyetleri, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, parçalanmakta olan Osmanlı Devleti'ni yıkımdan kurtarmak gayesi ile doğan İttihat ve Terakki

¹³ B.O.A. Sicili Umumi Kaydı, D.H.SAİD-0163, 241,1205.

¹⁴ Bidayet Mahkemesi: Osmanlı Devletinin son döneminde değişik suçların yargılandığı ilk aşama mahkemeleridir. Geniş bilgi için bkz; **Mustafa Nihat Özön**, *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul: 1955, s. 93.

¹⁵ **TBMM 2. Devre Dosyası**, a. g. b.

¹⁶ **Özkaya**, a.g.s. , s. 10.

¹⁷ **TBMM ZC**, D: IV, Cilt III, s. 184.

Cemiyeti'ne katılımı ile başlamıştır.¹⁸ Bolu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti Habip Bey¹⁹ tarafından açıldığında, Bolu'nun aydınları, din adamları, Şükrü Bey gibi eşraftan ileri gelenleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuşlardır.²⁰ Mehmet Şükrü Bey katıldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin zamanla merkez yönetiminde de yer almıştır.²¹ 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti olağanüstü bir kongre ile kendisini feshetmiştir. 1 Kasım 1918 de toplanan kongresinde Teceddüt Fırkası adıyla yeni bir parti kurulmuştur. Mehmet Şükrü Bey de, 1918'den sonra Bolu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Teceddüd Fırkası olarak yeniden örgütlenmesinde yer alarak parti başkanlığına seçilmiştir.²² Fakat ülkenin genelinde olduğu gibi Teceddüt Fırkası'nın yeni oluşumları Bolu'da da taraftar bulamamış ve kuruluşundan iki ay sonra siyasi hayat durmuştur.²³ 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesi ile vatanın her yerinde Milli Mücadele Dönemi resmen başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta alınan kararlar doğrultusunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin il ve ilçelere tamim göndererek teşkilatlandırılmasını istemesi üzerine Bolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bolu'da cemiyetin teşkilatlanmasına öncülük eden ve başkanlığını yapan Fuat Bey (Umay) olmuştur.²⁴ Mehmet Şükrü Bey, Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dâhil olmuş, TBMM'nin I. Dönemi için 1920'de yapılan seçimde Bolu'dan mebus seçilerek, Nisan 1920'de Bolu Mebusu olarak Ankara'ya gitmiştir.²⁵ I. Dönem TBMM'de Bolu Mebusu olarak başlayan mebusluk hayatı V. Dönem TBMM'ye kadar (1920'ten 1939'a kadar) aralıksız olarak sürmüştür.²⁶ 1939 yılında TBMM'den emekli olduktan sonra Bolu'ya yerleşmiştir. Dördü kız, biri erkek beş çocuk²⁷ babası

¹⁸ **TBMM 2. Devre Dosyası, a. g. b.**

¹⁹ İttihat ve Terakki'nin genç subaylarından olan Habip Bey, Bolu'nun Nazırlar ailesine mensuptur. Bolu Tarihi'nin ilk taslağını hazırlayanlardır. Geniş bilgi için Bkz; **Konrapa, Bolu Tarihi, s. 606.**

²⁰ **Konrapa, a.g.e., s. 603, 604, 606.**

²¹ Mehmet Şükrü Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'da bulunan İdare Heyeti Üyeliği ve Şube Başkanlığı görevinde bulunmuştur. **Türkiye Büyük Millet Meclisi 2. Devre Dosyası, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme- i Hal Kâğıdı Örneği, No: 64**

²² **TBMM 2. Devre Dosyası, a. g. b.**

²³ **Enver Konukçu, "Tarih", Cumhuriyet'in 70'inci yılında Bolu, ed. Oğuz Uçar, İ. Hakkı Pehlivan, Osman Altınışık, vd., Bolu: Bolu Gazeteciler Cemiyeti, 1993, s. 20, 21.**

²⁴ **Veysi Akın, Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuat Umay, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s. 7.**

²⁵ **TBMM 2. Devre Dosyası, a. g. b.**

²⁶ **Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919- 1923 III. Cilt I.Dönem Millet Vekillerinin Özgeçmişleri, Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1995. s. 194.**

²⁷ Mehmet Şükrü Bey'in kızları, Hayriye, Emine, Fatma Bedriye, Dürüye hanımlardır. Oğlu ise Ali İhsan Gülez'dir. Ali İhsan Gülez de babası gibi TBMM'de (9, 10 ve 11'inci dönemlerde) Bolu Milletvekili olarak görev yapmıştır. **Mehmet Şükrü Gülez, Nüfus Kayıt**

olan Mehmet Şükrü Bey, yakalandığı akciğer hastalığı nedeniyle 23 Temmuz 1950’de vefat etmiştir.²⁸ Vasiyeti üzerine Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kampüsü’ne giden yol üzerinde bulunan Karaköy Mezarlığı’na defnedilmiştir.²⁹

Mehmet Şükrü Bey, “*Milletin refah ve saadetini, rahat ve huzurunu feda ederek teminine çalışan Büyük Reisim Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin kurduğu sağlam yükselme yolunda yürümek benim en mesut ve en şerefli dileğimdir.*” ifadesi ile Mustafa Kemal Atatürk’ün kendisi hakkında dediği gibi “bütün inkılaplarda en önde ve onun yanında.”³⁰ yer almıştır.

Örneği, Bolu Valiliği İl Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğü, Mehmet Şükrü Gülez’in Torunu Şükrü Gülez ile Yapılan Görüşme, Bolu: 05.12.2008.

²⁸ **Mehmet Şükrü Gülez, Nüfus Kayıt Örneği**, Bolu Valiliği İl Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğü.

²⁹ Mehmet Şükrü **Gülez’in** Torunu Şükrü Gülez ile Yapılan Görüşme, Bolu: 05.12.2008

³⁰ **Cahit Dinçtürk**, “*Anılarda Atatürk*”, *Bolu’nun Sesi Gazetesi*, Sayı 139.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET ŞÜKRÜ BEY'İN

MİLLİ MÜCADELE'YE VERİDİĞİ DESTEK

1.1. Milli Mücadele'nin Bolu'daki İlk Yankıları

İtilaf Devletleri ile I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Çok ağır hükümler içeren mütarekenin ilk uygulama biçimi, işgaller şeklinde kendini göstermiştir. İtilaf Devletleri ilk işgallerle birlikte devlet yönetimine müdahale etmeye, ülkenin sosyal ve ekonomik durumunu sarsmaya çalışarak, ülkeyi yok etmeye yönelik her türlü faaliyette bulunmuşlardır. Kasım 1918'de İstanbul'a gelen, İşgal Kuvvetleri stratejik noktalara subaylarını yerleştirerek İstanbul Hükümeti'ni kontrol altına almıştır. İstanbul, İtilaf Devletleri'nin denetimine girmesinden sonra Osmanlı Meclis-i Mebusanı Padişah Vahdettin tarafından 21 Aralık 1918 tarihinde kapatılmıştır. Zamanla işgal alanlarını genişleten İtilaf Devletleri karşısında İstanbul Hükümeti'nin kayıtsız kalışı üzerine millet örgütlenmeye giderek Müdafaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk ve Redd-i İlhak isimleri ile cemiyetler kurmuş, işgallere karşısında tepkisini göstermiştir. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali üzerine ülkede milli heyecan yayılmış işgalleri protesto eden mitingler yapılmaya başlanmıştır.³¹

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başlangıcı kabul ettiği 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a ayak basmış ve daha sonrasında Anadolu halkını işgaller karşısında örgütlemiştir. Sırasıyla, Havza ve Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi süreçlerinden sonra Sivas'ta toplanacak olan kongrenin hazırlıklarına başlamıştır. Sivas'ta yapılacak olan kongrenin haberini alan İstanbul Hükümeti, bu kongreyi engellemek için elinden geleni yapmıştır. Tüm engellere rağmen Sivas'ta ulusal bir kongre toplayan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun İstanbul ile tüm ilişkilerinin kesilmesini istemiştir.³²

Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı milli örgütlenmenin gücünü ispatlama girişimi olarak çok riskli bir adım olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta kurduğu iletişim ağı ile Anadolu'daki bazı devlet görevlilerinin dışında, kararını ülke çapında uygulayarak, İstanbul'un Anadolu ile olan haberleşme kanallarını 12 Eylül 1919'da kestirmiştir. Aynı zamanda, Damat Ferit Paşa görevden uzaklaştırılmadıkça haberleşmenin açılmayacağını İstanbul'a bildirilmiştir. Yirmi bir gün süren bu otorite

³¹ **Durmuş Yalçın, vd.**, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005, s. 139,145,154.

³² **Durmuş Yalçın, vd.**, *a.g. e.*, s. 139,145,154.

gösterisi sırasında Mustafa Kemal Paşa telgraf makinesi başından ayrılmamış, İstanbul'un aracı olarak görevlendirdiği kişilerle ve eskiden birlikte çalıştığı komutanlarla uzun görüşmeler yapmış, karşılıklı ikna yöntemlerine başvurmuştur. Bir yandan da her konuşmasını, her kararını, her durumu yine telgraflarla Anadolu'ya yaymıştır. Anadolu'dan Padişaha ve hükümet başkanına iletilecek protesto telgraflarının metinleri, en ince ayrıntısına kadar yazdırılarak İstanbul'a ulaştırılması sağlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda, Damat Ferit Paşa Kabinesi düşmüştür. Bu olay, ülke içinde ve dışında Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Anadolu'daki hareketin tanınmasını ve gücünü göstermiştir.³³ Mustafa Kemal Paşa-Bolu ilişkileri, Erzurum Kongresi sırasında başlamıştır. 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da, 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan milli kongrelere ait metinler ve birçok talimat, Bolu Mutasarrıflığı'na iletilmiştir. Bolu Vilayeti de, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi isteğine kayıtsız kalmamıştır.³⁴ Kuva-yi Milliye Bolu temsilcisi Mithat Kemal Bey tarafından Mutasarrıf Vekili sıfatıyla Sadrazam Damat Ferit Paşa aleyhine Bolu'dan telgraf çekilmiş, 22 Eylül 1919 tarihinde Bolu'nun İstanbul ile bütün ilişkisi kesilmiştir.³⁵ Aynı zamanda, Mehmet Şükrü Bey'in çıkarttığı Dertli Gazetesi ve asayişle ilgili temenniler Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir.³⁶ 22 Ekim 1919 da Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa tarafından yapılan görüşmelerin kabul edilmesi üzerine, İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı hareketi tanımak zorunda kalmıştır. Amasya Protokolü'nde kararlaştırılan Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da açılması için 14 Aralık 1919 tarihinde yapılan seçimlerde, Bolu'yu temsilen Bolu Redd-i İlhak Cemiyeti'nden, Nuhzade Mehmet Vasfi, Yaver Cevat Abbas, Tunalı Hilmi, Müftü Ahmet Tayyar Bey'ler seçilmiştir.³⁷

Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda Bolu'da Milli Mücadele yankıları zaman geçtikçe kendini daha belirgin bir şekilde ortaya çıkartmıştır. Nitekim Mehmet Şükrü Bey'in çıkardığı Dertli Gazetesi, Milli Mücadele'nin Bolu'daki ilk yankılarından biri olarak öne çıkmıştır.

1.2. Dertli Gazetesi

Milli Mücadele'nin örgütlenmesi döneminde basının, halkın bilinçlenmesine büyük katkısı olmuştur. Başlattığı mücadelede basın

³³ **Suna Kili**, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 136-137.

³⁴ **Enver Konukçu**, "Atatürk ve Bolu", *Atatürk Araştırma Merkezi*, C.XVIII, Sayı 54 (2002), s. 1035.

³⁵ **Konrapa**, a.g.e., s. 723.

³⁶ **Konukçu**, a. g. m., s. 1035.

³⁷ **Konrapa**, a.g.e., s. 723.

önemli bir unsur olduğunu bilen Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başlarından itibaren gazetelerin faaliyetlerini önemsemiş, bir yandan milli hareketi örgütlerken diğer yandan da mücadelesini kamuoyuna duyurmada en önemli araç olarak basından faydalanmıştır.³⁸

Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Basını'nda ismi ön plana çıkan, Alemdar, Sebilürreşad, Akşam, İstanbul, Peyam-ı Sabah gazeteleri ile Aydede ve Ümit dergileri gibi yayınlar Milli Mücadele karşıtı propagandalarını yaparken, Tasvir-i Efkâr, İleri, Yeni Gün, İstiklal, Türk Dünyası gibi gazeteler Milli Mücadele'nin yanında yer alan destekleyici yayınlar yapmışlardır.³⁹ Ancak bu dönemde işgalci gözlem ve İstanbul Hükümeti'nin kontrolünde olan İstanbul basınında sansür boş çıkan gazete sayfalarında kendini göstermiştir. Bu dönemde İstanbul basınına önemli bir kısmı Milli Mücadele'ye taraftar olmuşsa da, sansür sebebiyle 1919'dan 1921 yılına kadar çıkartılan gazetelerde Milli Mücadele Dönemi'ni yansıtan haberler yer alamamıştır.⁴⁰

İşgal altındaki İstanbul Basını'nın ifade edemediği Milli Mücadele haberlerini işgalci güçler ve padişah otoritesinden uzak olan Anadolu Basını'ı ifade ederek, bu boşluğu telafi etmiştir. Anadolu'da başlayan mücadelenin merkezinde bulunan basın, ülkenin içinde bulunduğu durumu daha iyi tespit etmiş ve baskı altında kalmaksızın mücadelenin yanında yer almıştır. Milli Mücadele tarafında yer alan gazeteler şunlar olmuştur; Balıkesir'de İzmir'e Doğru ve Doğru Ses Gazeteleri, Konya'da Babalık ve Öğüt Gazeteleri, Diyarbakır'da Küçük Mecmua Gazetesi, Erzurum'da Albayrak Gazetesi, Amasya'da Emel Gazetesi, Edirne'de Ahali Gazetesi, Kastamonu'da Açıksöz Gazetesi, Trabzon'da İstikbal Gazetesi, Giresun'da Işık Gazetesi, Samsun'da Ahali Gazetesi, Antalya'da Anadolu Gazetesi, Elazığ'da Satvet-i Milliye Gazetesi, Maraş'ta Amal-ı Milliye Gazetesi, Artvin'de Yeşil Yuva Gazetesi, Sivas'ta İrade-i Milliye Gazetesi, Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, Bolu'da Türkoğlu ve Dertli Gazetesi.⁴¹

Bu gazetelerden, Mehmet Şükrü Bey'in sahibi olduğu Dertli Gazetesi'nin Bolu için önemi büyüktür. Vilayet Matbaası'nda basılan, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'ni toplamasından on sekiz gün önce faaliyete geçen bu gazete adını Gerede'li meşhur şair Derdli'den almıştır.⁴² İlk sayısı 16

³⁸ **Yücel Özkaya**, “ Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, Sayı 3 (1985), s. 875-876.

³⁹ **Durmuş Yalçın, vd.**, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005, s. 352.

⁴⁰ **Özkaya, a. g. m.**, s. 871-872.

⁴¹ **Özkaya, a. g. m.**, s. 875-876.

⁴² **Ahmet Turgut Çulha**, “Basın”, *Cumhuriyet'in 70'inci Yılında Bolu*, ed. Oğuz Uçar, İ. Hakkı Pehlivan, Osman Altınışık, vd., Bolu: Bolu Gazeteciler Cemiyeti, 1993, s. 130.

Ağustos 1919 tarihinde çıkartılan gazete, yayın hayatını 1925 yılına kadar devam ettirmiştir. Gazete'nin ilk sayısında Dertli başlığının altında "Her hafta Cumartesi günleri neşrolunur, siyasi, ilmi, edebi, mizahi, müstakil elefkar Türk gazetesidir." ifadeleri yer almıştır. Dertli Gazetesi, 1. sayıdan 8. sayıya kadar Cumartesi günleri, 66. sayıya kadar Pazartesi günleri 78. sayıya kadar haftada iki gün Pazar ve Salı günleri, 79. sayıdan 175. sayıya kadar da Salı günleri yayınlanmıştır. Nüshası 1. sayıdan 8. sayıya kadar 2 kuruş olan gazete, 9. sayıdan 175. sayıya kadar 100 para olmuştur. İki sayfa olarak neşredilen gazetenin, 39., 43., 44., 45., 46., 47., 48., 53., 55., 66., ve 83. sayıları 4 sayfa ve nüshası da 5 kuruş olarak neşredilmiştir.⁴³ Dertli Gazetesi de her gazetede olduğu gibi ilk sayısında "MAKSAT VE MESLEK" başlığı altında izleyeceği yönü belirtmiştir. Gazete bu başlık altında amacını şu şekilde kamuoyuna duyurmuştur:

"Dertli, hiçbir fırkai siyasiye ile münasebetlar olmayıp tamamıyla serbest ve müstakil elefkardır. Her fırkanın kendine mahsus bir içtihadı olup muhtelif fırka içtihadının yeknesak bulunmasından mensup olduğu fırkanın naşiri efkar ve hisyatı olan gazeteler arasında tevellüt eden mübayenen efkar ve ihtirasatın vücuda getirdiği netayıç ve... Vatan ve milletimizi perişan etmiş, hükümeti müşkülât... bırakmıştır. Acı tecrübelerin dimağımızda hâsıl ettiği kanaati katiye Dertli'yi her türlü kuyudan serazat etti, gazetemiz milletin gazetesi, milletin makesi efkâr ve hisyatı oldu.

Harbi umumumin sinei vatan ve millete açtığı nakabil niyam cirihanın evcai elemile inlerken ümit rehası müşevveş bir marızın aradığı teselli gibi emel- bahş teselliler aradığımız bir zamanda efkârı umumiyeyi talit ve teşviş edecek ceryanlar açmak şahsiyatla uğraşmak pek gaddarane olur, bittabi biz bundan mütehasi mütenefiriz. Bütün gayemiz hak ve hakikati takip ve izhar ile milleti tadyip ve irşad etmektir.

Hak ve hakikat ne kadar acı olsada tatlıdır. Millet Hakikati anlayıp hak verdikçe daima bir sükûnet ve itidalin muti bir lisanı olur. Hakayık ketm ve izmar edildikçe insanlar kendisinden gizlenen bu şeyleri anlamak için mukavetem kabul etmez. Bir hisse mağlup olurlar. Hakayığın ketim ve izmarı bu sebepten bilnetice efkâr ve hisyatın hatta bir kuvvei cebriye ile tescinini icap ettirir. Duygular, düşünceler uzun zaman sinci tahakkümde bulunduruldukça mahrumiyeti serbestinin tevhit edeceği sıkıntılar merazi şekil alırlar.

⁴³ Celal Yılmaz, "Milli Mücadele'de Dertli Gazetesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1991, s. 4.

Tabiidirki bu hastalık cümlei asabiyei merkeziyeye, dimağa aittir. Dimağın bu hastalığının en bariz arzı cinneti fikriyedirki hamelati maraziyesi daima tehlike averdir. Binaenaleyh duygular, düşünceler hakayı kısmen anlamak gibi serbesti inkişaf buldukça müfrit hüüzün ve yeis sıkıntılarının tesirati mütevaliyesinden mahsun kalacağından muhaliki taliye bir sebebi tahaddüs bulamaz ve feyezayı efkâr ve hissiyatın şehsuvarı daimisi sevimli bir sukunet olur. Hakikatin malini bulunması dolayısıyla efkârı umumiyeyi daima tatmin eden bir iksir ferah aver vazifesini ifa ettiğinden bu emel ve gayei muallâ ile Dertli intişar etmiştir.

Her türlü ihtirasatdan menafi hasiseyi maddiye ve maneviye den azade olan mesaimizdeki emeli yegânemiz hak ve hakikatten ayrılmayarak bir niyeti halise ile menafi mülk ve millete çalıştığımız görüldükçe sığınacağımız saye-i teveccühattan mahrum bırakılmamaklıgımızdır. Veminellahid tevfiik.”⁴⁴

Dertli Gazetesi, Milli Mücadele'nin sıkıntılı günlerinde ülkenin içinde bulunduğu siyasi olaylara ışık tutmuş, Milli Mücadele davasında Bolu halkına yol göstermiştir. Hatta bu uğurda gazete 20 Eylül 1919 tarihli 6. sayısında Milli Mücadele ruhunu yansıtan “Fevaidi Ruh-ı Milliyemizden Arayalım” başlıklı makale yüzünden kapatılmıştır. Sansür sebebi ile altı ay, altı gün kapalı tutulan gazete, 12 Nisan 1920'de tekrar yayın hayatına başlamıştır.⁴⁵

Milli Mücadele ruhuna uymayan her türlü davranışa karşı kesin tavır alan gazetede, işgal altında bulunan İstanbul ve İzmir'de yaşananlar, İstanbul Hükümeti'nin izlediği yanlış politikalar, milli hareketi yönetenlerin düşüncelerine ait makalelere yer verilmiştir. Bunun yanında, milli direnişe ait propaganda ilanları, Bolu halkının Milli Mücadele için seferber olduğu sosyal faaliyetler tüm berraklığı ile gözler önüne serilmiştir.⁴⁶

Bolu'nun Milli Mücadele'de sesi olan bu gazetenin imtiyaz sahibi Mehmet Şükrü Bey'dir. Gazetenin sorumlu müdürü ise, aynı zamanda gazetede yazıları çıkan Dava Vekili Ali Saib Bey'dir. Mehmet Şükrü Bey'in ikinci kez mebus seçilmesine kadar olan süreçte 175'inci sayıya ulaşan gazete, mebus seçiminden sonra el değiştirmiştir. Gazetenin daha sonraki

⁴⁴ Yılmaz, a. g. t., s. 5-6.

⁴⁵ Yılmaz, a. g. t., s. 26-28.

⁴⁶ Yılmaz, a. g. t., s. 220.

sahibi, ne kadar daha çıktığı ve ne zaman kapatıldığı kesin olarak bilinmemektedir.⁴⁷

Dertli Gazetesi Milli Mücadele'ye destek vererek, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı direnişin Bolu'daki sesi olması bakımından Bolu tarihi için büyük önem taşımıştır. Mehmet Şükrü Bey'in bu gazetenin sahibi olması Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmiştir ve onu Bolu'daki Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde ön plana çıkartmıştır. Ayrıca, TBMM'ye mebus seçilmesinde de önemli rol oynayan unsurların başında yer almıştır.

1.3. Bolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Çalışmaları

Mondros Mütarekesi'nin ortaya koyduğu ağır şartlar, ülkenin parçalanmasına ve işgallere zemin hazırlar nitelikte olmuştur. İstanbul Hükümeti'nin bu ortama engel olamaması karşısında, halk örgütlenme yoluna gitmiş, bu kapsamda, Muhafaza-i Hukuk, Heyet-i Osmaniye ve Reddi-İlhak gibi cemiyetler altında toplanan Türk milleti davasını siyasi anlamda bu cemiyetlerde sürdürmüştür. Cemiyetlerin askeri yönünü ise Kuva-yı Milliye Teşkilatı oluşturmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı, hükümetin emirlerine uyacak bir ordunun olmaması "Milli Kuvvetler" anlamına gelen ve düzensiz birliklerden oluşan Kuva-yı Milliye'yi doğurmuştur. İşgal güçlerine karşı ülkenin savunması ve beraberliğin sağlanması görevini üstlenen Kuva-yı Milliye, eski askeri komutan ve askerler ile bunlara katılan halk tarafından oluşturulmuştur.⁴⁸

Türk milletinin haklılığını tüm dünyaya duyurmak, ülkenin bu durumuna göz yummayacağını göstermek amacıyla kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, bölgesel nitelik taşıdıkları halde, devletin ve milletin bütünlüğünü hedeflemişlerdir. Bu çerçevede, kongreler, mitingler, protesto telgrafları gibi faaliyetler ile ülkenin içinde bulunduğu bu duruma bir son vermek için, ülkenin geleceğini kurtarma çabasında olmuştur. İttihat ve Terakki mensupları da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne dâhil olmuşlar ve zamanla ülkede bulunan İttihat ve Terakki teşkilatlarını da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne dönüştürmüşlerdir. Osmanlı Cemiyetler Kanunu'na göre hareket ederek yasal bir kuruluş olarak faaliyet gösteren Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, ilk olarak işgale uğrama tehlikesi yüksek olan bölgelerde teşkilatlanmıştır. Daha sonraları ise bütün ülke içerisinde faaliyet göstermeye başlamıştır.⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile oldukça güç kazanmışlardır. Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye ve Vilayet-i Şarkîye

⁴⁷ Yılmaz, a. g. t. , s. 4-5.

⁴⁸ Yücel Özkaya, "Kuva-yı Milliye", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, Sayı 24 (1992), s. 451.

⁴⁹ Durmuş Yalçın, vd. , a. g. e., 139.

Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri faaliyetleri sonucu toplanan Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu'daki Cemiyetler Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilirken, batıda bulunan cemiyetler ise Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ile bir araya getirilmiştir. Sivas Kongresi'nde ülkenin her yerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında merkezi Sivas olarak bir çatı altında toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa cemiyetlerin Anadolu'nun her yerinde şubeler açması kararını almıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Sivas Kongresi'nden sonra yörüngesini Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye doğrultusunda çizerek Milli Mücadele'nin önemli organlarından biri olmuştur.⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın vilayetlere yolladığı tamimlerde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin il ve ilçelerde teşkilatlandırılmasını istemesi üzerine, Bolu'daki teşkilatlanma çalışmalarını Fuat Bey (Umay) üstlenmiştir. Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına getirilen Fuad Bey, Gerede, Düzce ve Akçaşehir başta olmak üzere Bolu'nun kaza ve nahiyelerinde cemiyetin şubelerini açarak bölgedeki teşkilatlanmasını tamamlamıştır.⁵¹

İstanbul'un işgalinden sonra Milli Mücadele'yi örgütlemek için Sivas'tan Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, burada olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin toplanması için çalışmalara başlamıştır.

23 Nisan tarihinde Ankara'da açılacak olağan üstü meclis için, Bolu'da 1 Nisan 1920'de mebus seçimleri yapılmıştır.⁵² Bu seçimler sonucunda Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden, Hacı Abdülvahap⁵³, Nuri Efendi, Hacı Abdullah (Sabri) Bey, Dr. Fuat (Umay) Bey, Cevat Abbas(Güner) Bey, Tunalı Hilmi Bey, Yusuf İzzet Paşa ve Mehmet Şükrü Bey Ankara'da açılacak olan yeni meclise mebus seçilmişlerdir.⁵⁴

⁵⁰İhsan Güneş, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. III, Sayı 8 (1987), s. 427-429.

⁵¹Akın, a. g. e., s. 7

⁵²Konrapa, a. g. e., s. 724.

⁵³Hacı Abdülvahap Efendi, 2. Meşrutiyetteki I. meclise Bolu'dan Mebus Seçilmiş, bu mecliste Mali Kanunlar Komisyonu Sözcülüğünü yapmıştır.1916 Bolu Salnamesi'ni düzenleyen kurulda bulunan Abdülvahap Efendi, Hürriyet ve İtilaf partisi sempaticisi olarak partinin Bolu Şube başkanlığını yapmıştır. Kuva- yı Milliye karşıtlarının desteği ile Bolu'da 1 Nisan 1920'de yapılan seçimlerde Bolu Mebusu seçilmesine rağmen bu seçimi ret ederek, Milli Mücadele karşıtı ayaklanmacılar tarafından kurulan Hilafet Kurulunda yer almıştır. Bolu ve Düzce'de başlayan İsyân sırasında Çerkez Ethem'e ihbar edilerek 29 Mayıs 1920'de Düzce Hükümet binası önünde idam edilmiştir.Bkz; Çoker, a. g. e., s. 186.

⁵⁴Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, II. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986, s. 571.

1.4. İsmet Paşa'nın Ankara'ya Geçişinde Bolu Durağı:

Gülezler Konağı

İstanbul'da toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin çalışmalarını Misak-ı Milli aleyhine bulan İtilaf Devletleri, buna tepki olarak 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edince 18 Mart tarihinde Son Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılmış mebusların bir kısmı tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. İstanbul'un İtilaf devletlerince işgal edildiği haberini alan Mustafa Kemal Paşa, ülkedeki vali ve kumandanlara telgraflar çekerek Ankara'da kontrol mekanizması yaratmış ve bu kapsamda milli bir meclisin toplanması için çalışmalarda bulunmuştur. Ankara'dan yayınladığı genelge ile İstanbul'da Mebusan Meclisi'ne seçilen mebusları, açılacak olan yeni meclise katılmaları için çağırmıştır. Bu zaman diliminde, Adapazarı'ndan Geyve ve Bolu'ya kadar Milli Mücadele karşıtı isyan hareketleri kıvılcımlanmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa öncelikle isyanların bastırılması için, meclisin bir an önce açılması kararını alarak, çalışmalarına başlamıştır.⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çalışmaları sonucunda sıra, İstanbul'daki mebusların Ankara'ya ulaşmasına gelmiştir. Bu kaçış kolay olmamış İtilaf Devletlerince mimlenmiş olan aydınlar zor şartlar altında Ankara yolunu tutmuşlardır. İstanbul'dan Ankara'ya geçiş sürecinde Bolu önemli bir role sahip olmuştur. Bu dönemde kabileler halinde İstanbul'dan Ankara'ya kaçışların alternatif olarak iki yolu olmuştur; bunlardan biri İzmit, Adapazarı, Geyve-Lefke, Bilecik demiryolu üzerinden, diğeri ise, Adapazarı- Hendek, Düzce- Bolu üzerinden Ankara'ya ulaşan yoldur. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelen aydınların kaçışlarını kolaylaştırmak için, geçiş bölgelerinde bulunanlarla haberleşerek onların güvenli ve hızlı bir şekilde Ankara'ya ulaşmalarını sağlamaya çalışmıştır.⁵⁶

Ankara'ya ulaşmak için ikinci yol olan Adapazarı- Hendek, Düzce-Bolu yolunu seçen kabilelerden en dikkat çeken, Miralay İsmet Bey'in başkanlığında, Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey ve Binbaşı Saffet Bey gibi önemli isimlerin yer aldığı kabile olmuştur. Özellikle bu kafilenin Ankara'ya geçişi Bolu'nun Milli Mücadele Tarihi'nde önemli bir yere sahiptir.⁵⁷

Milli Mücadelecilerin güvenlik içinde Ankara'ya ulaşmalarının gerçekleşmesinde Bolu'da görev yapan yöneticiler tarafından her türlü destek sağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yi Milliye'ye inanan yöneticilerden

⁵⁵Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 23- 26.

⁵⁶Yücel Özkaya, "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların Ankara'ya Kaçışı Olayı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. V, Sayı 13 (1988), s. 135.

biri olan Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'e ve Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne bir telgraf göndererek, Bolu'dan geçecek kafilere her türlü kolaylığın gösterilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı şu şekildedir:⁵⁸

*Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyefendiye,
Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesine,
Der-saadetden sine-i millete iltica etmek üzere çıkan ve Meclis-i
Mebusan Reis Celâleddin Arif Bey'i de hâmil bulunan ilk kabile yarınki
28.3.36 Pazar günü Bolu'ya muvasalat buyuracaklardır.
Muazzez misafirlerimizin şan-ı millete lâyük bir surette istikballeri ile
emr-i istirahatlarının temin buyrulmasını rica eyleriz efendim.
Heyet-i Temsiliye Namına
Mustafa Kemal*

Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey ve Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi tarafından Bolu'da gerekli güvenlik önlemleri hemen alınmıştır. Kabile, 28 Mart 1920 tarihinde Bolu'ya gelmiş ve Bolu'nun önde gelen kişileri tarafından karşılamıştır.⁵⁹

Bolu'da incelemeler yaptıktan sonra kafilenin kalacağı yer olarak Gülezler Konağı seçilmiştir.⁶⁰ Gülezler Konağı'nın sahiplerinden Mehmet Şükrü Bey ve kardeşi Hafız Hakkı Bey'in Milli Mücadele yanında yer alması, Mehmet Şükrü Bey'in Bolu'da halkın sesi olan Dertli Gazetesi'ni çıkarması, Gülezler Konağı'nı böyle kritik ve karışık bir zamanda Bolu'da konaklanabilecek en güvenli yerlerden biri yapmıştır. Ev sahibi Mehmet Şükrü ve Hafız Hakkı Beyler İstanbul'dan gelen misafirlerini en iyi şekilde ağırlamaya çalışmışlardır.⁶¹ Gülezler Konağı'ndaki misafirlerin ağırlanması telaşını, o güne şahit olmuş, Bolu halkı arasında "Ayaklı Kütüphane" olarak tanınan Hoca Süreyya Efendi'nin torunu Muhsin Karamanoğlu şu şekilde anlatmaktadır:

*...Büyük annem Naile Hanım beni arıyormuş. Eve geldiğimi
görünce koltuğuma işlemeli bir bohçaya sarılmış bir kutu verdi. Evde
"Kara kız" diye çağırılan Emine ablaya da bir bohça vererek: Bunları
Hafız Hakkı Efendi'ye (Mehmet Şükrü Bey'in kardeşi) götürün dedi.*

⁵⁷ Akın, a. g. e., 2000, s. 7.

⁵⁸ Özkaya, a. g. m., s.139.

⁵⁹ Rüknu Özkök, *Düzce- Bolu İsyanları*, Milliyet Yayınları, y.y.1971, s. 221.

⁶⁰ Yusuf Ziya Ortaç, *İsmet İnönü*, Ankara: 1950, s. 62.

⁶¹ Nuray Özdemir, "Milli Mücadele Dönemi'nde Bolu Belediye Başkanı İlyaszade Hafız Hakkı Bey'in Çalışmaları", *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu*, 17-18 Ekim 2009.

Kapıda bizi Dayı (Mehmet Şükrü Bey'in dayısı Rıza Dayı) karşıladı. Kapıyı açan dayıya; bunları büyükannem gönderdi dedim. Gir içeri de Halaya (Mehmet Şükrü Bey'in Halası) ver dedi. İçeri girdim. Halaya verdik. Evde büyük bir telaş ve hazırlık vardı. Yemekler yapılıyor, sofralar kuruluyordu. O sırada, misafirler geliyor dediler. Şükrü Efendi (Mehmet Şükrü Bey) kapıya koştu. Hafız Hakkı Efendi, dedem ve memleketin bazı büyükleriyle birlikte misafirler de geldiler. Hepsi yukarıya buyur edildi. İçlerinde iki nefer vardı. Şükrü Bey (Mehmet Şükrü Bey) dayıya, neferlerin cümle odasına alınmasını söyledi. Onlar da odaya girdiler. İki nefer sedire oturdular. Köşede Hakkı ve Şükrü Beylerin annesi Sıddıka Hanım Teyze vardı. Dayıya: evlatlara iyi bakın, kahve yapın, karınlarını iyi doyurun dedi. O zaman Sıddıka Hanım Teyze yüz yaşını aşkın, fakat çok dinç ve evin bütün idaresi onun elinde idi. Bizde Fazıl ile beraber yukarı aşağı koşup duruyorduk. Yukarıda bir telaştır başladı.” Miralay İsmet Bey Nerede? “ diye koşuyorlar, fakat nefer elbiselilerden birinin Sayın İsmet İnönü, diğerinin de Saffet Arıkan olduğu kimsenin hatırına gelmiyordu. Netice de kahve içmekte olan İnönü ve Arıkan da yukarı çıkarıldı. Misafirler on bir kişi idi. Celalettin Arif Bey, İsmail Fazıl Paşa, Miralay İsmet Bey, Saffet Bey, Kırşehir Mebusu Ali Rıza Bey, Çerkez Ethem'in ağabeyi Raşit Bey, Üsküdar Özbekiyye Tekkesi Şeyhi Ata Efendi. Diğer dört kişi daha vardı ki bunların isimlerini hatırlayamıyorum. Kafilenin iki üç gün sonra yola çıkacakları söyleniyordu. Misafirlerden Celalettin Arif Bey, İsmail Fazıl Paşa, Miralay İsmet Bey ve Saffet Beylerin İlyaszadelerde, diğerlerinin de memleket eşrafının evlerine taksimi ve onları irşad etmeleri kararlaştırılarak misafirleri almak üzere Hacı Vahap, İvranyalı Hacı Emin, Boyacızade Hacı Hamdi ve Sirkeçizade Hacı Servet Efendilere haber gönderildi. Misafirlerin yanında Mutasarrıf Haydar Bey, Polis Müdürü Celal Bey, memleket eşrafından Ankara Hükümetini tutanlar vardı. Evlerine misafir götürülecek zevat, geç vakte kadar gelmeyince, Celalettin Arif Bey ve İnönü kuşkulandılar. Neden gelmediklerini anlamak üzere Abdi Ağazade Mehmet, Kepekçizade Tevfik, Tahir Hitit gönderildi. Tahkik ederek geldiler. İvranyalı Hacı Emin Efendi'nin kardeşi Eczacı Faik Bey'in evinde toplandıkları öğrenildi. Onlar da bir süre sonra gelerek misafirlerini alıp evlerine gittiler.⁶²

⁶² **Muhsin Karamanoğlu**, “İsmet Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi”, *Hikâye, Fıkra Masal ve Atasözleri ile Bolu Günleri*, Cahit Dinçtürk, Bolu: 1991, s. 64-65.

Konağın o günkü önemli misafirlerinden biri olan İsmet Paşa da Gülezler Konağı'nda nasıl ağırlandığına dair şu bilgileri aktarmaktadır:

Bizi bir büyük eve götürdüler. Burada beyefendilere, yani Celaleddin Arif'e ve diğer mebus beyefendilere çok itibar edildi. Onları evin üst katına çıkardılar, ağırladılar. Bizi de, Saffet'le ikimizi, kafilenin iki asker yardımcısı olarak evin altında kahve ocağına soktular. Hiç ses çıkarmadık, gösterilen yerde oturuyoruz. Kafile yukarıda yerlerine yerleşince, bizi göremeyince beni aramaya başlamışlar. Ben biraz da azizlik olsun diye sesimi çıkarmadım. Ev sahibi muteber misafirlerinin telaşını görüp benim kim olduğumu anlayınca, koşarak geldiler, özür dilediler ve bizi yukarıya aldılar. Sonra ev sahibi Şükrü Bey'le ben yakın arkadaş oldum...⁶³

Mehmet Şükrü Bey'in İsmet Paşa ve kafilesini ağırlaması, er kıyafeti içerisinde bulunan İsmet Paşa ve Saffet Bey'i tanıyamaması olayına İsmet Paşa'nın hayatını ele alan pek çok eserde de yer verilmiştir.⁶⁴ İsmet Paşa ile Şükrü Bey, Kafile'nin konakta ağırlanması sırasında yaşanan yanlış anlama olayından sonra uzun konuşmalar yapmışlar ve yakın arkadaş olmuşlardır.⁶⁵ Bundan sonra Mehmet Şükrü Bey ve kardeşi İlyaszade Hafız Hakkı Bey, Bolu'da Milli Mücadele'nin desteklenmesinde daha da ön plana çıkmışlardır. Hafız Hakkı Bey, Milli Mücadele'de Bolu Belediye Başkanlığı görevine tayin edilirken, Mehmet Şükrü Bey ise Ankara'da açılacak olan ilk meclis için yapılan seçimlere katılmış ve Bolu'yu temsil etmek üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince mebus seçilmiştir.⁶⁶

⁶³ **İsmet İnönü**, *Hatıralar*, ed. Sabahattin Selek, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985, s. 187-188.

⁶⁴ **Yusuf Ziya Ortaç**, *İsmet İnönü*, Ankara: 1950, s. 62., **Şevket Süreyya Aydemir**, *İkinci Adam (Birinci Cilt, 1884-1938)*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1999, s. 130-134. **İsmet İnönü**, *a. g. e.*, s. 188.

⁶⁵ **İnönü**, *a. g. e.*, s. 188.

⁶⁶ **Türkiye Büyük Millet Meclisi 1. Devre Dosyası**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme- i Hal Kâğıdı Örneği, 4 Nisan 1336(1920) tarihli mazbata, No: 64.

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMET ŞÜKRÜ BEY'İN HEYET-İ NASİHA ÜYELİĞİ

2.1. Düzce, Bolu ve Gerede'de Başlayan Ayaklanmalar

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi örgütleme faaliyetleri ve Ankara'ya geçerek burada yeni bir meclis kurma çalışması işgal kuvvetleri'nin hoşuna gitmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda bulunan mebuslar ve Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey'in İsmet Paşa ile İngilizler'in yarattığı kargaşa ortamından kaçıp Ankara'ya gitmesi, Milli Mücadele karşıtı propagandaların atmasına neden olmuştur.⁶⁷

Kuva-yı Milliye'nin Yunanlılar karşısında elde ettiği başarı üzerine tedirgin olan İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümetini de kendi istekleri doğrultusunda yanına alarak Anadolu'daki bu ulusal direnişi kırmak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu gelişmeler sürecinde başlıca üç bölgede; Balıkesir, Bursa ve Biga olarak batıda, Hendek, Düzce, Bolu olarak kuzeyde ve Yozgat civarında olmak üzere stratejik bölgelerde İtilaf devletlerinin kışkırtmalarıyla isyanlar baş göstermiştir.⁶⁸

Milli Mücadele'yi en çok tehdit eden isyanlar ise Marmara Bölgesi'nde çıkan isyanlar olmuştur. Bölge, İngilizler tarafından özellikle seçilmiştir. Sebebi ise Marmara'nın güney ve doğusunun stratejik özelliği ve bu bölgede yaşayanların sosyal yapıları olmuştur. Batı Anadolu'da kurulan Kuva-yı Milliye ve cephelelerin kuzey kanadı bu bölgede olduğundan burada başlayacak bir isyan hareketinin Kuva-yı Milliye'yi kolayca arkadan vurabileceği düşünülmüştür. Ayrıca Marmara'nın doğu bölgesi Ankara yolu üzerinde bulunduğundan, buralarda başlayan bir isyan hareketi Ankara'ya ulaşabilecek ve İstanbul'a da yakın olması sebebiyle isyan hareketi kolaylıkla desteklenebilecekti. Milli Mücadele'ye karşı her türlü tedbiri alan İşgal Devletleri, stratejik bölgeleri bu gibi unsurları göz önüne alarak seçmiştir.⁶⁹

Milli Mücadele karşıtı ilk isyan hareketi, Sivas Kongresi'nden sonra Ekim 1919'da Gönen'de başlamıştır. İsyân eski İzmit Mutasarrıfı, emekli jandarma Binbaşlılarından Aznavur Ahmet tarafından başlatılmıştır.⁷⁰ Aznavur Ahmet, Adapazarı, Hendek, Düzce ve Akyazı'ya yerleşmiş olan

⁶⁷Selami Erkut, *İstiklal Savaşı'nda Mudurnu*, Ankara: Ekol Yayınları, 1997, s. 5.

⁶⁸Nadi, *Birinci...*, a.g.e., s. 63.

⁶⁹Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Örgün Yayınları, 1981, s. 350.

⁷⁰Selek, a. g. e., s. 351-352.

kalabalık toplulukları isyana teşvik etmek üzere Anzok Ahmet Bey adında olan bir şahsı Adapazarı ve Düzce'ye yollamıştır.⁷¹

1919 sonlarında başlayan bu faaliyetler, meclisin açılması hazırlıklarının yapıldığı günlerde ayaklanma derecesine varmıştır. Düzce, Bolu ve Gerede Ayaklanması'nda büyük rolü olan Anzok Ahmet Bey, Düzce'deki asilerin elebaşlarıyla temaslar kurmuştur. İsyandan önceleri bölgedeki Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile temas halinde bulunan İngilizler de fırka şubesinin Bolu idarecileri ile iş birliği içinde olmuştur. Bunlar; Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Düzce dolaylarında eşkıyalık yapmış bulunan Sefer Bey, Hacı Kamil Bey, Abdülvahap Bey, Koç Bey, Abaza Maan Ali Bey'lerdir. Eşkıyalık yaptıkları için bölgede sevilmeyen bu kişilerden Sefer Bey ve Hacı Kamil Bey, isyandan önce Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Bolu Şubesi Başkanlığı'na geçerek, bazı etnik gurupları Milli Mücadele aleyhinde teşkilatlandırmışlardır.⁷² Asi liderleri, Bolu'da isyanı hazırlarken, toplantılarını Hoca Süreyya Efendi, İlyaszadeler'den Mehmet Şükrü Bey ve kardeşi Hakkı Efendi, Tahir Hitit Bey, Amasyalı Müftü Ahmet Recai Bey, Kepekçizade Tevfik Bey, Hafız Arif, Aşıkzade Mehmet Bey, Küpelizade Mehmet Bey, Şeyh Nurettin, Mithat Kemal Bey, Murahhas Mithat Bey, Akif Bey gibi Bolu'daki Milli Mücadele taraftarlarından gizli tutmuşlardır. Bu kişiler, asilerin idam listelerinde de baş sıralarda yer almışlardır.⁷³

İstanbul Hükümeti ile İngilizler'in bölgede başlattıkları kışkırtmalar sonucu başlayan Milli Mücadele karşıtı hareketler 13 Nisan 1920'de Düzce'de halkın Merkez Karakolu'nu basmasıyla patlak vermiştir. Bir buçuk saat süren çatışma sonucunda karakol, asilerce işgal edilmiştir. Yedi jandarma eri ve bölük komutanları kaçıp kurtulmuş fakat takım komutanları olan Cemal Bey asiler tarafından hapsedilmiştir. Bunun üzerine asayişin teminini isteyen halk İstanbul'a müracaat etmiş ve bu suretle Binbaşı Mahmut Nedim Bey kumandasında bir askeri mahkeme heyetiyle bir piyade bölüğü ve bir makineli tüfek bölüğünden oluşan kuvvetler Düzce'ye gönderilmiştir.⁷⁴

Kendini korumaya çalışan halk, Mahmut Nedim Bey'e teşkilatlanmak için başvurmuş, fakat isyancılar tarafında yer alan Mahmut Nedim Bey askerleri saf dışı ederek, halkı asilere karşı savunmasız bırakmıştır. Bu olay üzerine harekete geçen Yüzbaşı Avni Bey, Düzce Müftüsü Mehmet Sıtkı Bey ile görüşerek asilere karşı yüz yetmiş beş kişilik bir teşkilat kurmuştur.

⁷¹ **Rahmi Apak**, *İstiklal Savaş'ında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul: Güven Yayınları, 1942, s. 112,113.

⁷² **Özkök**, *a. g. e.*, s. 246.

⁷³ **Muhsin Karamanoğlu**, "Fıkra ve Geçmişten Hatıralar", *Çele Dergisi*, Sayı 20, (1964), s. 15.

⁷⁴ **Özkök**, *a. g. e.*, s. 246.

Teşkilat kuruluncaya kadar asiler isyan merkezi seçtikleri Düzce'nin Köprübaşı (Hacı Ömer) köyünde toplanarak Düzce üzerine yürümüşlerdir. Düzce'ye gelen asiler askerlik şubesinin bulunduğu yerde Yüzbaşı Feyzullah Bey ile çatışmış fakat Mahmut Nedim Bey'in müdahalesi ile çatışan grup teslim olmuştur. Mahmut Nedim Bey'e rağmen asilerle çatışmayı bırakmayan Yüzbaşı Avni ile makineli tüfek subayı Ruhsar Bey asilerin eline düşmüştür. Ruhsar Bey⁷⁵ orada şehit olurken, Yüzbaşı Avni Bey asiler tarafından bağlanıp esir alınmıştır.⁷⁶ Sayıları yedi bini aşan asiler, Düzce'deki hapishaneyi basarak bütün mahkûmları serbest bırakmışlar ve yönetime hâkim olmuşlardır. İsyân üzerine gönderilen 24. Fırka Kumandanı Mahmut Bey ise, daha isyan yerine varamadan asilerce şehit edilmiş fırkası dağıtılmıştır.⁷⁷

Düzce'deki isyan hareketi kısa sürede Bolu ve Gerede'ye yayılmıştır. 18 Nisan 1920'de Düzce'li isyan reislerinden on bir kişilik bir heyet Bolu'ya gelmiş ve Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'le arkadaşlarını Düzce'ye götürerek göz hapsine almışlardır. 18–19 Nisan 1920 tarihlerinde ise, Düzce asileri, Bolu asileri ile Paşa köyü tarafında birleşerek, şehrin üzerine yürümüş, Bolu Dağı Boğazı'nı tutmuş olan jandarma birliklerine saldırmışlardır.⁷⁸

Düzce'de başlayan isyanın çok geçmeden Bolu ve Gerede'ye sıçraması İtilaf Devletleri ve sarayın yanında olan asilerin planladıkları gibi Ankara yolunu onlara açmıştır. Milli Mücadele'nin merkez rotasına yaklaşan asiler, isyanı yayarak Ankara'yı tehdit etmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da isyanı bastırmak için yeni tedbirler almak zorunluluğu ile karşı karşıya gelmiştir.

2.1.1. Ayaklanmalar Karşısında Alınan Tedbirler

Düzce'de başlayan ayaklanmanın kısa sürede Bolu ve civarına yayılması karşısında, Heyet-i Temsiliye bu ayaklanmaları bastırmak için imkânlarını zorlamış, elinde bulunan güçlerin çoğunu bu bölgelere yollamıştır. Nitekim bu günlerde Milli Mücadele'nin öncü kadroları bir yandan İşgal Kuvvetleri'ne karşı direnirken, diğer yandan da milli beraberliğe engel teşkil eden iç ayaklanmalara karşı mücadele etmiştir. İngiltere tarafından hazırlanmış ve padişah aracılığı ile yerli kaynaklardan beslenen ayaklanmalarda, özellikle isyanın kuvvetli olduğu bölgelerde halk bu durumun sürekli olacağı düşüncesi ile ayaklanmalara katılmış ve

⁷⁵ Bugün Düzce'de bulunan Şehit Ruhsar Sokak adını makineli tüfek subayı iken asilerce şehit edilen Ruhsar Bey'den almıştır.

⁷⁶ Apak, *a. g. e.*, s. 114.

⁷⁷ Cemal Kutay, Çerkez Ethem Hadisesi –Kendi Hatıralarıyla-, İstanbul: 1955, s. 43.

⁷⁸ Konrapa, *a. g. e.*, s. 724.

desteklemiştir. Bu durum ayaklanmaların bastırılmasında zorluk teşkil eden önemli unsurlardan biri olmuştur. Bir taraftan dıştan gelen saldırılar, bir taraftan da içerdeki kargaşa karşısında Milli Mücadele büyük bir tehdit altında kalmıştır.⁷⁹ Bu zaman zarfı içerisinde, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhı olan Ziraat Mektebinde, diğer memleket işleri yanında ayaklanmalara karşı alınacak tedbirler de görüşülmüştür. İsyanlar karşısında askeri harekât kararı alınmış ve bu hareketin reisliğine İsmet Paşa getirilmiştir.⁸⁰

Ayaklanmayı bastırmak amacıyla bölgeye gönderilen kuvvetler şunlar olmuştur; Nazım Bey kumandasındaki Mürettep Tümen, 24. Tümen, 11. Tümen, Albay Osman Bey kumandasındaki birlikler, Arif Bey kumandasındaki 127. Alay, Çerkez Ethem Kuvayı Seyyaresi, Çolak İbrahim Bey Kuva-yı Milliye'si, Demirci Efe'nin gönderdiği Zeybek Müfrezeleri, Sarı Efe Kuva-yı Milliye'si ve daha birçok Kuva-yı Milliye müfrezeleri.⁸¹ Buna göre, 1 Mayıs 1920'de TBMM'de yapılan gizli oturumda, Mustafa Kemal Paşa, Bolu ve çevresinde çıkan isyanların başlayıp gelişmesi hakkında mebuslara şu beyanatı vermiştir:

...Malumu Aliniz, Nisan'ın on üçüncü günü Düzce'de bir isyan zuhur etmiştir. Orada bulunan askeri müfrezeye ve jandarmaya tecavüz edildi. Zaten az olan bu efradın silahları ellerinden alındı. Üç mitiralyozumuz vardı, bir zabıt şehit edildi, birkaç kişi mecruh oldu. Bu isyanın sebeplerini aradığımız sırada, aldığımız malumata göre, bunun muharrikleri; Düzceli Sefer Bey, Vehap Bey, Kamil Bey ve Rifat Bey namındaki kimseler olduğu tahakkuk etti. Fakat bunlar da, esasen İstanbul'dan sureti mahsusada, çok para ile memuren gönderilmiş olan bir takım kimselerin teşvikaile ortaya atılmış bulunuyorlardı. Ezcümle İzmit'te Suat Bey adında bir mutasarrıf vardı. İngiliz İbrahim namile bir başka mutasarrıf vardır. Bu zat İngilizler'le beraber İzmit'ten şarka doğru bir takım ifsadat kanalları açtı ve ayın 15 inde Düzce kaymakamı, isteyerek veya istemeyerek buna dair kâfi malumat elde edemedik. Bolu mutasarrıfı Haydar Bey'le telgraf başında görüştü. Bu muhaverenin bir sureti bize aynen verilmiştir. Ne Düzce kaymakamı ne de mutasarrıf bize bu muhabereyi vermiş değildir. Doğrudan doğruya bir zat tarafından verilmiştir. Bu muhaverede» Bolu mutasarrıfı Haydar Bey Düzce kaymakamına diyordu ki: Orada cereyan eden hal nedir? Bir fenalık olduğu anlaşılıyor, bu hal bütün şarka ve Anadolu'ya sirayet eder mi?

⁷⁹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: 1975, s. 34.

⁸⁰ Nadi, *Birinci...*, a. g. e., s. 9.

⁸¹ Selek, a. g. e., s. 355.

Kaymakam da: Şayanı endişe, fevkalade hiç bir hal yoktur. Bir sui tefehhüm neticesi halk ile asker arasında bazı şeyler olmuş ise de ehemmiyetsizdir. Yalnız bir zabıt kazara vuruldu, efrattan ve halktan bir iki, üç kişi yaralandı. Fakat cümlemiz müsterih bir haldeyiz, memurin ifayı vazife etmekteyiz, diyor. Yalnız o muhaberede deniyordu ki: Şifre ile bildirdiğim veçhile, bura ahalisinin mutalebatını isaf ediniz. Bolu mutasarrıfı buna cevaben: Oraya geleceğim, beni istikbal ediniz diyor. Bu suretle ayın 16ncı günü Bolu mutasarrıfı Düzce'ye hareket etti, fakat Düzce'ye giremedi. Düzce ile Bolu arasında bir yerde usât bunu yakalamış, alıkoymak istemiş. Kendisi, yarın behemehâl gelirim, benim Bolu'ya avdetim sizin menafimize daha muvafıktır diye Bolu'ya avdet etmişti. Bu suretle Bolu'ya avdet ettikten sonra; (Düzce'de usât vardır, adetleri çoktur, hatta ben orada kendileriyle görüştüğüm zaman etrafım derhal sarılmıştı, bunların tedibi behemehâl lâzımdır, ben kendilerini iğfal ederek buraya geldim) dedi. Bunun üzerine kendisine dedik ki : «Bolu'da mevcut olan jandarma kuvvetinden ve bu kuvveti takviye edecek olan diğer kuvvetlerden istifade ediniz - çünkü orada ahziasker reisinin emri altında ufak bir kuvvet bulunuyordu - bununla jandarma kuvvetini takviye ediniz ve Bolu'nun garbındaki boğazı tutunuz, usâtın şarka hareketini menediniz.» Filhakika bundan daha evvel Zonguldak ve Devrek'te bulunan bir alayımıza, Zonguldak'ta bir müfreze bırakarak mütebaki kuvvetlerle serian Bolu'ya hareket etmesini emrettik, bu alay, arz ettiğim jandarma kuvvetini takviye edecekti. Alay aldığı emri ifa etmiş ve harekete geçmiştir. Bundan başka her ihtimale karşı Ankara'da daima kuvvetli bulunmak lüzumunu nazan dikkate almıştık. Kastamonu'dan Çorum'dan lüzumu kadar kuvvetlere hareket emri verildi. Bundan başka Afyon Karahisar şarkındaki Aziziyede ufak bir mesele hadis olmuştu, bu meseleyi hüsnü suretle halle muvaffak olan kitaata, emredilecek istikamete harekete müheyya olmak üzere Afyon Karahisar'ında içtima etmelerini emrettik. Akşehir'de bir alayın harekete müheyya olması icap edenlere bildirildi. Geyve'de de Şehit Mahmut Bey'in emrinde bulunan kuvvetlerimizden lüzumu kadar kuvvetin şimale hareket etmesini emrettik. Biz bu tedabiri «inakla meşgul iken, bir gün sonra yani 17 Nisan'da mutasarrıf dedi ki : (Düzce'den buraya bir heyet geldi, benim Düzce'ye gitmemi istiyor, hattıhareketimi tayin ediniz) Mülâhaza olarak ilave ediyordu ki «ikna ile irşat ile usatı beş on gün sakın bulundurabilirim, eğer bunu terviç etmezseniz bunları vurmaktan başka çare yoktur. Ona göre tedbir alınız». Hâlbuki biz pek katî olarak anlıyoruz ki, mutasarrıfı aldatıp Düzce'ye götürmek istiyorlar. Sevk ettiğimiz kuvvet henüz oraya vasıl olmamıştı. Mutasarrıfı dedik ki «sizi iğfal ediyorlar, elinizde Bolu'nun

garbindeki boğazı işgal edecek kadar kuvvet vardır. Devrek'ten de bir alay gelmektedir, bunu da istimal ediniz ve gitmeyiniz. Ancak sizce behemehâl gitmekte, irşat, ikna ile bir faide husul bulacağına kanaati varsa, zaten livanın asayişinden mesul olmak itibarile gidebilirsiniz». Fakat şahsan teklifinde jandarmayı beraber götürmek mevzubahis olduğu için, jandarma kumandanının sureti kafilede Bolu'da kalmasını ve vekâleten mutasarrıflığı deruhte etmesini de bildirdik. Tedabir almaktan geri durmamasını da ilave ettik. Fakat bu sırada Bolu mutasarrıfı, Devrek'ten gelmekte olan alaya tevakkuf etmesini ve Bolu'ya gelmemesini emretmişti. Bunu bize bildirdi ve sebep olarak dedi ki, usat çoktur, bu kuvvet yalnız başına belki bir felakete duçar olur, onun için tevakkuf emri verdim. Bittabi bu doğru değildi...⁸²

Mustafa Kemal Paşa, yine aynı beyanatında isyan karşısında bölgeye kuvvet sevki için verilen emirleri ve bu doğrultudaki gelişmeleri şu şekilde açıklamıştır:

...Bizim gördüğümüze ve kanaatimize göre Bolu'da esasen kuvvet yoktu ve oradaki ufak bir kuvvet, boğazı müdafaa edecek bir halde iken alayın o kuvveti takviye etmesi bittabi bizim için bir faide idi. Bu alayın hareketinin tevkif ve tehir edilmesini hüsnü niyete hamletmedik, onun için derhal kendisine emir verdik: Alay Bolu'ya muvasalat etmelidir ve alaya da, bilâ tevakkuf, seri bir surette Bolu'ya hareket emri verdik. Bu emrimizin Bolu'ya isal edilip edilmediğini de tetkik ettik. Fakat vasıtai tebliğ yine mutasarrıf olduğu için aldığımız cevapta, emriniz tebliğ olunmuştur dendi. Vakıa alay yürümüş, fakat bizim istediğimiz istikamette değil, Bolu'nun bir saat şarkında bir köye kadar bunları götürmüşler, orada tevkif etmişler. Demişler ki; siz burada duracaksınız. Ne alayın başındaki kumandanın ne de efradın malûma ti olmadığından ve kendilerine emir veren mutasarrıf resmî bir memur olduğu için onun emrine tebean orada kalmışlar ve âtil bir hale irca edilmişler. Aynı zamanda mutasarrıf, giderken heyetle Düzce'ye gidiyor ve bittabi usat tarafından tevkif ediliyor yahut teşriki mesai ediyor. Bunu da tabiî zaman ispat edecek. Bolu Mutasarrıfı Düzce'den bütün kazalara ve sair mülhakata, usatın arzularına göre emirler veriyor. Düzce'den Bolu'ya vermiş olduğu emirlerde güya bir kuvvei bağıye tarafından işgal edilmiş vaziyetini veriyordu. İşte bu 18 Nisan'da oluyor.

Böylece başsız kalan ve muzlim bir takım cereyanlara sahne olarak terk edilen Bolu için yalnız kuvvet sevk etmek gayri kâfi olduğu ve sevkü idareye muktedir bir arkadaşın gönderilmesine lüzum hâsıl

⁸²TBMM GCZ, D: I.C.I., s. 2,3,4.

*olduğu anlaşıldı. Bu maksatla rüfekayı muhterem eden Hüsrev Bey'i diğer bildiğiniz arkadaşları memur ettik. Diğer taraftan daima Ankara'daki kuvvetleri tezyit tedbirini takip ettik. Buraya her taraftan lüzumu kadar kuvvet gelmiş bulunuyordu.*⁸³

İsyanlar karşısında alınan askeri tedbirler yanında bir heyetin bölgeye gönderilmesi oldukça dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Paşa, Düzce'de başlayan ve kısa zamanda Bolu'ya sirayet eden isyanlar hakkında mebuslara beyan verirken bölgeye yapılan müdahalelerden ve gönderilen kuvvetlerden bahsettikten sonra bölgede duruma hâkim olmak ve halkı bilgilendirmek için bölgeye mebus gönderme ihtiyacını duymuştur. Bu sebeple askeri kuvvetlerden hariç bölgeye, Hüsrev Bey başkanlığında, aralarında Mehmet Şükrü Bey'in de bulunduğu, bir de Nasihat Heyeti gönderilmiştir.⁸⁴

2.1.2. Heyet-i Nasiha'nın Oluşturulması

Mondros Mütarekesi sonucunda yüzyıllardan beri Türk vatani olan Anadolu topraklarının kaybedilmesi endişesi, Anadolu'da birliği sağlamak adına birçok teşkilat ve kuruluşun doğmasına sebebiyet vermiştir. Nasihat Heyetleri'nin ilk olarak kuruluşu, Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti hakkındaki yıkıcı planlarının son aşamasına geldikleri dönemde olmuştur. Nasihat Heyetleri, Anadolu'nun birliğini sağlamak gayesi ile başvuru bir yöntem olmuştur. Mütarekeden sonraki dönemi yeniden yapılanma olarak gören Damat Ferit Paşa, amacını gerçekleştirmek için Nasihat Heyetleri'ni kurmuş ve bunu Padişah Vahdettin'e kabul ettirmiştir. Bu kapsamda oluşturulan Anadolu Nasihat Heyetleri'nin görevi, Anadolu halkını yerinde görmek ve denetlemek olmuştur.⁸⁵

Mustafa Kemal Paşa da, Milli Mücadele Dönemi'nde patlak veren isyan hareketlerini yatıştırmak için isyan bölgesine Nasihat Heyeti gönderme yoluna gitmiştir. Düzce ve Bolu çevresinde genişleyen isyan sahası üzerine, Anadolu'nun yönlendirici devlet adamlarına muhtaç olduğu böyle bir zamanda, kendi güvenini kazanmış Trabzon Mebusu Hüsrev Bey tarafından bir Nasihat Heyeti oluşturmasını buyurmuştur.⁸⁶

Kendisine Heyet-i Nasiha kuruma emri verilen Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, 1943'te Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne verdiği "Bolu

⁸³TBMM GCZ, D: I,C.I, s. 2.3.4.

⁸⁴TBMM GCZ, D: I,C.I, s. 2, 3, 4.

⁸⁵Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, İzmir: 1997, s. 1, 10, 12, 13.

⁸⁶Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı -Kurtuluş Savaşı Anıları-*, İstanbul: 1982, s. 100.

İsyanı” adını taşıyan belgede, Heyet’in oluşturulması hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

Aldığım vazife, 20 Nisan’da Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Bolu ve havalisi umum müfettişi ve kumandanı sıfatı ile Gerede üzerinden Bolu’ya hareketlerimi irade buyurdular. Ankara’da alınacak fazla kuvvet olmadığından emrime mülazım Fahri Efendi kumandasında 20 atlık bir süvari takımı verilebildi. Trabzon Mebusu olarak gittiğim Son Osmanlı Meclisi’nin düşmanlar tarafından dağılması hadisesi üzerine benim gibi İstanbul’dan kaçmaya muvaffak olan mebuslarla üç gün sonra açılacak Birinci Büyük Millet Meclisi için seçilen azalar bu sırada Ankara’da toplanmış bulunuyorlardı. Mustafa Kemal Paşa bu mebuslardan Gerede ve Bolu havalisinde teşkilat yapmak için Bolu eşrafından İlyaszade Şükrü Efendi ile Bolu Belediye Tabibi Doktor Fuat ve Trabzon Mebusu Osman Beyleri refakatime verdiler. Bu suretle Gerede’de Teşkilat-ı Milliye yanılacak, şimalden gelen taburu da emrime alarak Bolu’ya ilerleyecek, Düzce üzerinden gelecek 24. Fırka ile tevhide hareket olunacak idi.⁸⁷

Hüsrev Gerede’nin Nasihat Heyeti’nin oluşumu ve görevi hakkındaki bu bilgilerini Heyet’te bulunan Doktor Fuat Bey’de teyit eder nitelikte şu şekilde anlatmıştır:

Ankara’da Mustafa Kemal Paşa karargâhında yapılmış olan toplantıdaki karar üzerine Trabzon Mebusu Hüsrev, Lazistan Mebusu Osman, Bolu Mebusu Şükrü Beylerle Bolu İsyanı’ni nasihat ve icabında silahlı yatıştırılmaya memur edilmiştik. Halide Edip Hanım’ın teklifi üzerine Osman Bey’le Lazlardan, benim teklifim üzerine Şükrü Bey’le pek nüfuzlu olan kayınpederinin köylülerinden istifade etmek emelimizdi.⁸⁸

Kurulan Heyet’te isyan bölgesinden meclise gelmiş olan Fuat Bey ve Şükrü Bey’in yer alması oldukça önemlidir. Bu iki ismin halkın üzerinde etkili olacağı düşünülmüştür. Fuat Bey’in seçimlerde Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin başkanlığını yapması etkili olurken, Şükrü Bey’in Bolu’da Milli Mücadele’nin sesi olan Dertli Gazetesi’nin sahipliğini yapması, Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde yer alması ve zengin aile nüfusu gibi faktörler etkili olmuştur.

2.1.3. Heyet-i Nasiha Üyeleri

⁸⁷T.İ.T.E., *Bolu İsyanı Hakkında Bir Çalışma*, Belge No: 15.

⁸⁸Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul: 1978, s. 297.

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle oluşturulan Heyet-i Nasiha üyeleri şu mebuslardan oluşmuştur: Hüsrev Bey (Gerede), Osman Nuri Bey (Özgen), Mehmet Fuat Bey (Umay), Mehmet Şükrü Bey (Güleç).

Hüsrev (Gerede) Bey (1886–1962); Edirne- Karaağaç'ta doğmuştur. Babası Hersek'li Rıdvanbeyzade ailesinden Ferik Mehmed Ali Paşa, annesi ise Mah-i Nur Hanım'dır.⁸⁹ 1908' de Erkan-ı Harp'den Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1912 yılında Balkan Savaşı'nda, 7. Fırka Erkan-ı Harp Başkanlığı, 1913'de Trakya Tahdid-i Hudud Üyeliği, Atina Askeri Müşavirliği, 1914-1917'de Şark Cephesi Kafkas Ordusu Harekat Şube Müdürlüğü, Trabzon'da toplanan Kafkas Sulh Komisyonu Üyeliği ve Kazım Karabekir'in koruması altındaki 15. Kolordu'nun Erkan-ı Harp Başkanlığı görevlerini yapmıştır.⁹⁰

19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Müfettişliği, Erkan-ı Harbiyesi İstihbarat ve Siyaset Şubesi Müdürlüğü görevi ile Mustafa Kemal Paşa ile beraber Samsun'a çıkmıştır. Milli Mücadele'ye katılarak önemli görevlerde etkin olarak yer almıştır.⁹¹ Mart 1920'de Adapazarı yolu ile Geyve'ye gelmiş, kısa bir süre burada kaldıktan sonra, Ankara'ya giderek Meclis'in açılması çalışmalarına katılmıştır. Hüsrev Bey, Bolu Ayaklanması üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından bölgeye gönderilen Nasihat Heyet'ine başkanlık etmiştir. 23 Nisan'da Gerede yakınlarında Heyet-i Nasiha'nın diğer üyeleri ile birlikte asilerin eline düşmüş, Düzce'ye götürülerek bir müddet gözaltında tutulmuştur. Mudurnu Cephesi'nde Hilafetçi ve Kuva-yi Milliye çarpışmasının önlenmesinde asi liderlerinden Sefer Bey'in Ankara lehine dönmesinde rol oynamıştır.⁹² Haziran 1920'de Ankara'ya gelerek, meclis çalışmalarına tekrardan katılmıştır. 1924'ten 1949'a kadar Meclis'te Urfa ve Sivas Milletvekili olarak bulunmuş daha sonraları diploması ile ilgilenecek büyükelçiliklerde hizmette bulunmuştur. Sırasıyla (7 Mayıs 1924- 29 Ekim 1926) Budapeşte , (30 Ekim 1926- 9 Ağustos 1930) Sofya, (1 Eylül 1930- 1 Temmuz 1934) Tahran, (22 Aralık 1936- 19 Haziran 1939) Tokyo, (5 Eylül 1939- 27 Temmuz 1942) Berlin, (5 Şubat 1947- 19 Temmuz 1949) Rio de Janeiro Büyükelçilikleri'nde görev yapmıştır.⁹³

Soyadı Kanunu'nun çıkmasından sonra, yaşamında büyük izler bırakan Gerede Hadiseleri'nden dolayı, Mustafa Kemal Paşa Hüsrev Bey'e Gerede soyadını vermiştir. Hüsrev Gerede 22 Mart 1962'de vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliği'ne gömülmüştür.⁹⁴

Hüsrev Bey, Tokyo'da büyükelçilik görevinde iken, Mehmet Şükrü Bey'e yolladığı bir kartta ona, “*Felaket Arkadaşım'a*” diye hitap etmiştir.⁹⁵ Hüsrev Bey'in Mehmet Şükrü Bey'e hitabından da anlaşıldığı üzere, birlikte

⁸⁹ **Günay Çağlar**, *Hüsrev Bey Heyet-i Nasiha'sı (Nisan- Haziran 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 18.

⁹⁰ **Günay Çağlar**, *a.g.e.*, s. 18.

yaşadıkları Gerede Hadisesi'nin onlarda bıraktığı silinmez izdüşümlerini ömürlerinin sonlarına kadar taşımışlardır.

Dr. Mehmet Fuad (Umay) Bey (1885–1963); Kırklareli'nde doğmuştur. Babası Mehmet Nuri Bey, annesi Seniyye Hanım'dır. İlk ve ortaokulu Kırklareli'nde okuyan Fuad Bey, Edirne İdadisi'nden mezun olarak İstanbul Tıbbiye Mektebi'nden 1910 yılında mezun olmuştur. Öğrencilik yıllarında İttihatçı fikirlerden etkilenen Fuat Bey ileriki yıllarda bu özelliği ile dikkati çekmiştir.⁹⁶ İlk olarak Kırkkilise Sancağı'na Belediye Tabibi olarak tayin olan Fuat Bey, kısa süre sonra aynı kazanın Hükümet Tabibi olmuştur. Balkan Harbi sonrasında 28 Ağustos 1913'te Kırklareli Belediye Tabipliği'ne getirilmiştir. Balkan Harbi'nin bıraktığı acıları dindirmeye çalışarak, öksüz ve yetim çocukların ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) Kırklareli şubesini kurmuştur. Ayrıca Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Kırklareli Şubesi'nin kuruluşunda yer almıştır. Vatanperver davranışlarının Hürriyet ve İtilafçıların dikkatini çekmesi üzerine Mütareke Dönemi'nde terfi süsü verilerek Bolu Hükümet Tabipliği'ne sürülmesine neden olmuştur. Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde de faal olarak çalışmıştır.⁹⁷

Ankara'da açılacak olan TBMM'ye gitmek üzere 1920'de yapılan seçimlerde Bolu Mebusu olarak seçilmiştir. Fuat Bey Bolu'da başlayan ayaklanmalar karşısında Mustafa Kemal Paşa tarafından bölgeye gönderilecek olan Hüsrev Bey başkanlığındaki Nasihat Heyeti'nde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Heyet'te bulunan diğer kişilerle aynı kaderi paylaşmıştır.⁹⁸ Mecliste kanun teklifleri hazırlayan Fuat Bey, Türk-Amerikan ilişkileri açısından, Türkiye için büyük önemi olan Amerika Birleşik Devletleri seyahatini gerçekleştirmiştir. II. Dönem TBMM üyeliğine memleketi olan Kırklareli'nden seçilen Fuat Bey, 1950 yılına kadar aynı şehirden milletvekili olarak parlamentoda görev almıştır. Kırklareli Milletvekilliği Dönemi'nde Amerika Birleşik Devletleri İkinci Seyahati, Rusya ve Danimarka gezilerinde bulunmuştur.⁹⁹

Soyadı Kanunu'nun çıkmasından sonra, Türk Çocuklarına verdiği hizmetlerden dolayı eski Türk dilinde çocukların koruyucusu kutsal ruha

⁹¹ Akın, a. g. e., s. 12.

⁹² Çağlar, a. g. e., s. 18.

⁹³ Çağlar, a. g. e., s. 19.

⁹⁴ Çağlar, a. g. e., s. 18.

⁹⁵ Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Şükrü Gülez'in Albümünden. Bkz. Ekler.

⁹⁶ Akın, a. g. e., s. 1.

⁹⁷ Akın, a. g. e., s. 2.

⁹⁸ Çağlar, a. g. e., s. 20.

⁹⁹ Akın, a. g. e., s. 2,3.

(Umay) atfen Mustafa Kemal Atatürk tarafından kendisine “Umay” soyadı verilmiştir.¹⁰⁰ 1950’de siyasi hayattan ayrılan Fuad Bey, 1963’te vefat etmiş, Zincirlikuyu Kabristanı’na gömülmüştür.¹⁰¹

Dr. Fuad Bey, Milli Mücadele Dönemi’nde Bolu’da Mehmet Şükrü Bey ile beraber Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde faaliyetlerde bulunmuştur. Ankara’da açılacak olan TBMM için Nisan 1920’de Bolu’da yapılan seçimlerde Mehmet Şükrü Bey ile birlikte Bolu Mebusu seçilmiştir. Şükrü Bey’in çıkarmış olduğu Dertli Gazetesi’nde “Trakyalı” mahlasıyla sağlık konularında yazılar yazarak, Bolu halkını sağlık konusunda bilgilendirmiş ve nasihatlerde bulunmuştur.¹⁰²

Osman Nuri (Özgen) Bey (1890–1943); Rize’de doğmuştur. Babası İsmailzade Tevfik Bey, annesi Cemile Hanım’dır. İlk Öğrenimini Rize, orta öğrenimini Trabzon’da yapan Osman Bey, daha sonra İstanbul’da Mühendis Mektebi’ne girmiştir. Mühendis Mektebi’ni bitirdikten sonra mesleğini yapmaya başlamıştır.¹⁰³ Memleket meseleleri ile yakından ilgilenmiş ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne Lazistan (Rize) mebusu olarak katılmıştır. Meclis İngilizler tarafından dağıtıldığında İstanbul’dan Anadolu’ya geçerek çalışmalarına devam etmiştir. Ankara’daki meclis çalışmaları sırasında Milli Mücadele’nin sözcülüğünü yapan Osman Bey, Yunus Nadi’nin çıkarmış olduğu Yeni Gün Gazetesi’nde yazılar yazmıştır.¹⁰⁴

Halide Edip’in teklifi üzerine, bölge halkı üzerinde etkili olacağı düşünüldükçe Hüsrev Bey başkanlığında Bolu’ya gönderilen Heyet-i Nasiha’ya katılmıştır. Heyet’teki mebuslarla aynı kaderi paylaşan Osman Nuri, Sefer Bey’in Ankara ile anlaşmasında arabuluculuk etmek üzere Hüsrev Bey ile birlikte Mudurnu’ya gitmiştir.¹⁰⁵ Anakara’ya döndükten sonra bir müddet izin alarak Rize’ye gitmiştir. Kısa bir süre sonra, Bekir Sami Bey’in başkanlığındaki heyetle Rusya’ya gönderilmiş, heyetin Sovyet yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde tercümanlık yapmıştır. 1923 yılından sonra politika hayatından çekilerek, meslek hayatına dönmüş, arkadaşları ile şirket kurarak, Samsun-Çarşamba, Samsun-Amasya, Samsun-Sivas ve daha birçok yerin demir yolları işlerini yapmıştır.¹⁰⁶ Soyadı Kanunu’ndan sonra, Özgen soyadını almıştır.1943’te vefat eden Osman Nuri Bey, İstanbul’da Sahra-yı Cedid Mezarlığı’na gömülmüştür.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Akın, a. g. e., s. 3.

¹⁰¹ Akın, a. g. e., s. 3.

¹⁰² Çağlar, a. g. e., s. 20.

¹⁰³ Çağlar, a. g. e., s. 22.

¹⁰⁴ Çağlar, a. g. e., s. 23.

¹⁰⁵ Çağlar, a. g. e., s. 23.

¹⁰⁶ Çağlar, a. g. e., s. 24.

¹⁰⁷ Çağlar, a. g. e., s. 24.

2.2. Mehmet Şükrü Bey'in Heyet-i Nasiha Üyeliği

2.2.1. Mehmet Şükrü Bey'in Heyet- i Nasiha ile Yolculuğu ve Asilerin Eline Esir Düşmesi

Mustafa Kemal Paşa tarafından, isyan bölgesine gitmek için görevlendirilen Hüsrev Bey başkanlığında Dr. Fuat, Mehmet Şükrü ve Osman Nuri Beyler ile Fahri Efendi kumandasında yirmi atlı süvari kuvvetinden oluşan Heyet, 21 Nisan 1920 sabahı Ankara'dan hareket etmiştir. Gerede civarına yaklaştıkları sırada ilk molasını veren Heyet'i, bölge halkı telaşla karşılamıştır. "Muharebe mi var ?" soruları halkın kuşku ve heyecan içinde olduğunu Heyet'e göstermiştir. İkinci gecelerini Yabanabat (Kızılcahamam)'ta geçiren Heyet, telgrafhanede Gerede ile irtibata geçmek istemiş fakat telgraf hatlarının kesilmiş olmasından dolayı bu isteklerini gerçekleştirememiştir.¹⁰⁸ Ankara ile telgraflaşan Heyet, Bolu'nun Düzce asilerine katıldığını anlamış ve Ankara'dan aldığı bilgilerle de durumu teyit etmiştir.¹⁰⁹ 22 Nisan'da harekete geçmeden önce Hüsrev Bey, bölge halkı ile görüşerek, halka Milli Birlik hakkında bilgiler vererek onları, Milli Mücadele yolunda aydınlatmaya çalışmıştır.¹¹⁰

Heyet, Gerede ile Bolu arasında bulunan Mehmet Şükrü Bey'in kayınpederinin yaşadığı Dörtdivan Nahiyesi'ne giderek, orada Kuva-yi Milliye'ye taraftar olanlardan kuvvet oluşturmayı amaçlamıştır.¹¹¹ Bunun üzerine Gerede'ye gitmek üzere hareket ederek, Kızılcahamam üzerinden 22 Nisan gecesini Danişmentliler köyüne varmış, burada eşraftan bir ailenin evinde misafir edilmiştir.¹¹² Gerede'ye kadar kendilerini emniyette saymış, Hüsrev Bey tavsiyesi ile de köylüyü kuşkulandırmamak için emniyet tedbiri almamıştır.¹¹³ Heyet'e misafirperverliklerini gösteren köylüler, onların sorularına makul cevaplar vererek isyandan hiç bahsetmemişlerdir.¹¹⁴

23 Nisan sabahı Gerede'ye hareket ederlerken, yolda şüphe götürecek hiçbir hareketle karşılaşmayan Heyet, bu sebeple emniyette oldukları kanısına varmıştır. Gerede Kasabası'na yaklaştıklarında, kaleden aralıklı olarak top ateşini işiten Heyet, durumu dürbün ile tahkik etmiş, gördüğü halk kalabalığını ve top atışlarını Büyük Millet Meclisi'nin açılış kutlaması ve

¹⁰⁸T.İ.T.E., a. g. b.

¹⁰⁹Yunus Nadi, *Kurtuluş... a.g.e.*, s. 297.

¹¹⁰T.İ.T.E., a. g. b.

¹¹¹Nadi, *Kurtuluş...*, a. g. e. s. 297.

¹¹²Çağlar, a. g. e., 25.

¹¹³T.İ.T.E., a. g. b.

¹¹⁴Nadi, *Kurtuluş...*, a. g. e., s. 297.

kendilerinin karşılanması olarak algılamıştır. Hüsrev Bey, kasabaya doğru yönelen Heyet'ten küçük bir süvari zabitanı Mahalli Kaymakam'a bilgi vermek amacıyla önden yollamıştır. Kasaba civarına 600–700 metre kadar¹¹⁵ yaklaştıkları sırada şiddetli bir piyade ateşine tutulan Heyet, halk kalabalığına zarar vermemek için süvari takımını birkaç yüz metre geri çekerek uygun bir mevkiye çekilmiştir. Heyet'in başkanlığını üstlenen Hüsrev Gerede, bölge halkından olan Mehmet Şükrü Bey'i halkla temas üzere Gerede'ye yollamıştır.¹¹⁶

Şükrü Bey, bu görevini yerine getiremeden arkadaşları ile birlikte asiler tarafından şiddetli ateşe tutulmuştur. Ateş altında kalan Mehmet Şükrü Bey'in üzerine bir şahıs atlamış ve bu şekilde onu vurulmaktan kurtarmıştır.¹¹⁷ Heyet-i Nasiha'nın asiler tarafından şiddetli ateşe tutulduğu anda yaşananları, Fuat Bey (Umay), Yunus Nadi'ye şu şekilde aktarmıştır:

... Biz Hüsrev Bey'le önde ve biraz ileride gidiyorduk. Şahıslar seçilmeye başladı. Kör Ali Hoca gelmeyiniz, İslam İslamı kırmayın! diye bağıyor ve bir taraftan da cemaatten ayrılmış, ellerinde bayrak iki kişi ile yanımıza geliyordu. Vaziyet tamamıyla anlaşılıyordu. Nitekim Kör Ali Hoca yanımıza gelmeden önce Gerede cihetinden yayılım ateşine maruz kaldık. Önümüzden, yanımızdan kurşunlar geçiyordu. Vaziyet çok feci idi. O sırada köprü tutulmuştu, kaçabilmemiz ihtimali kalmamıştı. Köylüler geldi. Haki bir elbise giymiş olan Hüsrev Bey'i kumandan zanıyla evvela ona hücum ettiler ve pek çok dövdüler, sonra hepimize hücum ederek cümlemizi yaraladılar...¹¹⁸

Hüsrev Bey'in de “Aralarında merhametli birinin müdahalesi olmasaydı sağ kurtulmam imkânsızdı” sözü, asilerce ne şekilde hırpalandıklarının bir göstergesi olmuştur. Asilerin eline düşen Heyet, yaya olarak esir kafilesi şeklinde Gerede'ye götürülmüştür.¹¹⁹ Heyet-i Nasiha'nın bu şekilde pusuya düşürülmesi haberi, Mustafa Kemal Paşa ve mebusları çok üzmüştür. Yunus Nadi, Mustafa Kemal Paşa'nın, bu haberi nasıl karşıladığını şu şekilde anlatmıştır;

... Hüsrev Bey ile arkadaşları Fuat, Şükrü ve Osman Beylerin Gerede'de işgal edilmek ve pusuya düşürülmek suretiyle asilerin eline

¹¹⁵Akın Önalp, bu civarın Gerede Karayolları Bakımevi'nin oradan Karabük'e ayrılan eski yol üzerinde olduğunu söylemiştir. Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

¹¹⁶T.İ.T.E., a. g. b.

¹¹⁷Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul, 12.01.2009.

¹¹⁸Nadi, Kurtuluş..., a. g. e., s. 298.

¹¹⁹T.İ.T.E., a. g. b.

esir düşmüş oldukları haberini aldığımız zaman çok müteessir olmuştuk. Paşa:

-Eyvah, yazık oldu bu arkadaşlara! demişti.¹²⁰

Ayrıca o günlerde toplanan Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan 1920 tarihinde yaptığı gizli oturumda Mustafa Kemal Paşa, mebuslara yaptığı bildirimlerde, Heyet-i Nasiha'nın asilerin eline düşmesi olayını ve üzüntüsünü şu şekilde bildirmiştir;

...vaziyeti görmek anlamak ve icap edenlere icrayi nasihat etmek ve düşmanların İngilizler'in vatanımızı izmihlale saik olan İngilizler'i bu tedbirlere en kıymetli arkadaşlarımızdan mebus arkadaşlarımızdan bir kaç zatı memur ettik. Onlar da malûmunuzdur, Trabzon Mebusu Hüseyin Bey Lâzistan Mebusu Hüseyin Bey, Bolu Mebusu Fuat ve Şükrü Beylerdir. Fuat Bey Bolu'lu olduğu için oraları biliyor. Onun için bu arkadaşları gönderdik ve yanlarına ufak bir müfreze verdik. On sekiz yirmi kişilik bir süvari ile yolda kendilerini muhafaza etsinler diye. Gerede'de Bolu'nun şarkında bir alayımız olduğunu biliyorlar idi. Sonra aldığımız malûmata göre inşallah doğru çıkmaz, bu kıymetli arkadaşlarımız usat tarafından tevkif edilmiş...¹²¹

Heyet'in tamamının asiler tarafından acı bir şekilde tutuklanması onların Milli Kuvvetler gelene kadar bütün hayatları boyunca silinmez izler bırakacak rehinelik sürecini başlatmıştır. Nasihat Heyeti'nde bulunan Bolu Mebusu Şükrü Bey'in asilerin eline düştüğü haberini alan Bolu'daki asiler harekete geçmiş, Şükrü Bey'i cezalandırmak isteğiyle hazır bulunmuşlardır. Mehmet Şükrü Gülez'in torunu Akın Önalp isyan sırasında yaşanan olaylara şahit olanlardan Hendekçiöğlü Mustafa'dan bu durumu şu şekilde dinlediğini aktarmıştır (1950):

-Dedenin asılmak üzere Düzce'ye götürüleceğini duydum. Gerede'den atlılar geldi, Şükrü Bey'i ve yanındakileri Yeniçağ'a getiriyorlar diye, ben de hemen dükkândaki en sağlam ipi hazırladım, Şükrü Bey'i burada asalım dedilerdi...¹²²

Asiler, Heyet'i ellerine geçirerek kendilerini haklı göstermeye, doğru yolda olduklarını halka ispatlamaya çalışmışlardır. Heyet-i Nasiha'nın asilerin eline geçmesi, olaylardan da anlaşılacağı üzere asilere moral vermiş ve bu suretle asiler onları ellerinde bulundurmanın avantajlarını kullanmak istemişlerdir. Asiler ayaklanmayı bastırmak için gönderilen Heyet'i ellerine geçirdikleri andan itibaren infaz etmek istemişlerse de elebaşlarından

¹²⁰ Nadi, *Birinci...a.g.e.*, s. 11.

¹²¹ TBMM, GCZ, D: I, C.I, s. 8.

¹²² Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul,12.01.2009.

aldıkları komutlar dâhilinde öldürmemişler fakat onlara her türlü eziyeti çektirmek için ellerinden geleni yapmışlardır.

2.2.2. Mehmet Şükrü Bey'in Gerede Tutukluluğu

Asilerin eline esir düşen Heyet, Gerede'den gelen jandarmaların muhafazası altında yaya olarak ve birçok yerde saldırıya uğrayarak Gerede'ye getirilmiş, belediyede dört saat kadar hapsedilmiştir. Mehmet Şükrü Bey bacağından bıçakla yaralandığından, Hüsrev Bey'de sırtı taş yağmurundan parçalanmış halde olduğundan dolayı tedaviye ihtiyaç duymuşlardır. Ancak belediye doktorunun onlarla ilgilenmesine izin verilmemiştir. Doktor ağır yaralıları bulunan Heyet'in yanına bir kere girebilmiştir. Asilerin kışkırtmasıyla halk *“Biz buraya yara kapatmak için değil, yara açmak için geldik.”* sözleriyle doktorun tedavi yapmasını engellemeye çalışmıştır.¹²³

Bavulları parçalanmış ve eşyaları yağma edilen Heyet'ten Fuat Bey'in, hırsızlık yaptıklarını ve yaptıklarının cezalarını çekeceklerini asilere karşı söylemesi üzerine, asilerden olan Abidin Bey, Fuat Bey'in üzerine hücum etmiş ve yakasından tutarak sandalyede oturmaya layık olmadığını, yerde oturacağını ihtar etmiştir. Belediye binasında bunlar yaşandıktan sonra, buradaki elebaşları Heyet'i hapishaneye götürmeye karar vermiş, asilerin başlarından olan Kör Ali buradaki halka hitaben bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında;

“Ey ümmet-i Muhammed, bunlar şeriat evindedir. Cezalarını şeriat vermiştir. Yalnız sabrediniz, cezalarını şeriat eliyle görsünler. Allah'ını seven şimdilik bunlara bir şey yapmayın” diyerek belediyenin önündeki kalabalığı kışkırtmıştır.¹²⁴

Asilerin arasından geçirilen Heyet-i Nasiha üyeleri oldukça kötü koşullara sahip olan bir binada hapsedilmiştir. Heyet üyeleri hapishanede Gerede Müftüsü ve eşrafını çağırarak, yaptıklarının yurdun kurtuluşu namına yanlış ve tehlikeli olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Bu konuşmalar Bolu ve Düzce ile birlik olan asileri etkilemiş tereddüt ve endişeye sevk etmiştir.¹²⁵ Hapsoldükleri yerde her dakika ölümü bekleyen Heyet'in yaşadıklarını Fuat Bey şu şekilde aktarmaktadır:

...Bulduğumuz mahal yüksek olduğundan etraftaki köylerin yolları görünüyordu. Gerede mahşer gibiydi. Çocuklar bile ellerindeki

¹²³T.İ.T.E., a. g. b.

¹²⁴Nadi, *Kurtuluş...*, a.g.e., s. 299.

¹²⁵T.İ.T.E., a. g. b.

sopalarla çivi kakmak suretiyle yaralama aleti temin etmişler, üzerlerimize hücum vaziyetinde idiler. Etraf köylerden mütemadiyen kuvvet geliyor, asilere iltihak ediyordu. Her kuvvet geldikçe bulunduğumuz binanın önüne getiriliyor ve biz zorla pencere önüne davet olunarak duaya iştirak ettirilmek isteniyorduk. Bulduğumuz odanın yanındaki odaya nöbetçiler konmuştu. Vaziyetimiz, hareketlerimiz daimi nezaret altında idi. Divitli Eşref Hoca yanımıza sık sık gelerek hareketlerinin dini olduğundan, yakında Ankara'yı fethedeceklerinden ve ne akılla böyle bir harekette bulunduğumuzu soruyor: Şimdiye kadar çektiklerimiz hep mekteplilerdendir, biraz da biz medreseliler iş başında bulunmalı da memleketi gül gülistana çevirelim. Harb-i Umumi'de diğer devletlerle birlik olduğumuz halde mağlup olduk, bu akıllandırmadı şimdi de yek başımıza İngilizler'e meydan okuyoruz bu ne küfürdür, ne budalalıktır, ah bu mektepliler! diyordu. Eşref Hoca'ya vaziyetin bildikleri gibi olmadığını söyledik. Dinletmek ne mümkün? Nöbetçilerimizin arasında bazen pek insaniyetli bir zat bulunuyordu ismini unuttuğum bu insan bize ahval hakkında malumat veriyordu. Düzce, bizim oraya gönderilmeliğimiz ve cezamızı orada görmeliğimizi istiyormuş. Gerede bu şerefe biz nail olduk, halk bunların cezasını burada vermek istiyor, gibi muharebelerle üç gün geçirilmiş. 22 Nisan'da dellal, Kaymakam Mahmut Bey'in maiyetiyle beraber esir edildiğini, dört top, dört mitralyöz alındığını bağırmıştı. Bunun blöf olduğuna hükmetmiştik. Bütün ümidimiz Mahmut Bey'de idi. Mahmut Bey Düzce ile İstanbul'un muvasalasını (ulaşımını) kestikten sonra mesele kolaylaşacaktı. Bu haber bize pek ziyade tesir etti. Maalesef itimat ettiğimiz nöbetçi bunu teyit etmişti. Dördüncü günü kır sakallı bir zat ellerinde kelepçeler ve zincir olduğu halde yanımıza geldi, Düzce'ye götürüleceğimizi söyledi. Ellerimize kelepçe, koynumuza zincir vurdu. Hepimiz bir zincire boynumuzdan bağlanmıştık. Binanın kapısı önüne adi bir araba getirilmişti. Güç hal ile binebildik. Halk taşla sopa ile hücum ediyor, süvari asiler, ellerinde kamçı halkı yanımıza gelmekten men ediyorlardı. Yarab ne vaziyetti!...¹²⁶

Asilerce Düzce'ye götürülmesine ve cezalarının burada verilmesine karar verilen Heyet-i Nasiha, halkın saldırılarına uğrayarak Gerede'den çıkarılmıştır. Mehmet Şükrü Bey'e balta ile saldırıp öldürmek isteyen birini bir hamamcı kendi yaralanması bahasına son anda önleyebilmiştir.¹²⁷ Milli Kuvvetler tarafından Heyet'in kurtarılmasından endişe eden asiler, yollarına

¹²⁶Nadi, Kurtuluş....a.g.e., s. 299.

temkinli bir şekilde devam etmişlerdir. Bu endişeyi taşıyan asiler, Heyet'i Bolu'dan gece geçirmek istemişlerdir.¹²⁸

Heyet'in Bolu'dan geçirilişi sırasında, haberi alan asiler, Heyet'in içinde bulunduğu arabanın başına toplanmış ve saldırıda bulunmuşlardır. Heyet, Bolu'dan geçirilirken başına gelen bu olaydan sonra, nefretini ve kinini bir türlü söndüremeyen asiler tarafından "Bolşevik"lik ile suçlanmış ve Bolu Belediyesi önünde bir kez daha asilerin saldırısına uğratılmıştır. Heyet'te bulunan Mehmet Şükrü Gülez'in torunu Akın Önalp, bu olaya dair duyduklarını şu şekilde aktarmaktadır;

"...Dedeni o öküz arabası içerisinde Belediye Meydanı'na getirdiler. Yerde tükürük ve pislik içerisinde yatıyordu. Bütün Bolu ahalisi etrafında toplanarak, -Aha gördün mü o Bolşevik'in peşinden gidersen senin başına gelecek budur! diyordu.¹²⁹

Asiler, Gerede'den Düzce'ye götürülen Heyeti bu şekilde karşılamışlar, Bolşevik olarak nitelendirdikleri Mustafa Kemal Paşa'nın yanında olanların akıbetinin bu şekilde olacağını, Heyet'e yaptıklarıyla ispatlamaya çalışmışlardır. Aynı zamanda, Heyet'ten hırslarını yeterince alamayan asiler, başından beri çalışmalarını kendilerinden gizli tuttıkları Milli Mücadele taraftarı Bolu'nun ileri gelen ailelerinin evlerini basarak yağmalamışlardır.¹³⁰

Heyet'te bulunan Bolu Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in Karaçayır Mahallesi'nde olan Gülezler Konağı adıyla bilinen evi de bu saldırı ve yağma harekelerine maruz kalmıştır. Asiler konağın üst katında bulunan kasayı almak için eve girmiş, evde bulunanlardan kasanın anahtarını istemişlerdir. Asilere karşı direnen ev halkını ise evlerinden dışarı atmışlar, dinamitle kasayı patlatarak içerisinde ne var ne yoksa alıp kaçmışlardır. Mehmet Şükrü Bey'in sokakta kalan ailesi sığınmak için yer aramış, oldukça sıkıntılı günler

¹²⁷Mehmet Şükrü Bey, bir kez daha asiler tarafından ölümle yüzleşmiş fakat insafılı hamamcı tarafından ölmekten kurtarılmıştır. Hamamcının ise bu harekettten dolayı bir kolu kesilmiştir. Mehmet Şükrü Gülez, Düzce'de Milli Kuvvetler tarafından kurtarıldıktan sonra, bu zatın iyiliğini unutmamış, hayatını kurtaran hamamcıya vicdan borcunu ödemek istemiştir. Ona her ay maddi yardımda bulunmuş, hamamcı ölene kadar bu borcunu ödemiştir. Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

¹²⁸T.İ.T.E., a. g. b.

¹²⁹Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

¹³⁰Şükrü Bey gibi asilerce evi yağmalanan kişiler şunlardır; Hoca Süreyya Efendi, Hattatzade Tahir Beyler (Tahir Hitit), Amasyalı Müftü Ahmet Recai, Kepekçi zade Tefvik, Hafız Arif, Aşıkzade Mehmet, Küpelizade Mehmet, Şeyh Nurettin, Mithat Kemal, Murahhas Mithat, Akif Beyler. Bkz; **Muhsin Karamanoğlu**, "Fıkra ve Geçmişten Hatıralar", *Çele Dergisi*, Sayı: 20,(1964), s. 15-16.

yaşamışlardır. Akın Önalp, bu konuda annesinin (Düriye) kendisine aktardıklarını şu şekilde anlatmıştır;

... hiç kimse ama hiç kimse bizi evlerine almadi. Kimin kapısına gittikse açmadı kapıyı. Bize şimdi ne dediklerini hatırlamıyorum. Herhalde Allah'tan bulun dediler. Bizim mahallenin en fakiri evine aldı bizi. Yiyecekleri yoktu, suyun içine ekmek doğrayarak bize yemek olarak verdiler...¹³¹

Heyet'te bulunan ve her zaman Milli Mücadele'nin yanında yer alan Mehmet Şükrü Bey, ailesi ile birlikte Bolu ve Düzce'de yaşanan Milli Mücadele karşıtı bu hareketin bedelini ağır ödemiştir. Bir yandan boynuna ve ellerine kelepçeler takılarak Heyettekilerle birlikte asilerce işkenceye uğrarken, bir yandan da ailesi asilerin hücumuna uğramış sokakta kalmıştır. Yine bu zaman zarfı içinde Mehmet Şükrü Bey'in asılsız ölüm haberini alan eşi Hesna Hanım,'ın hastalığı bu haberle tetiklenmiştir.¹³² Bundan sonra hastalığı ile baş edemeyecek hale gelmiştir. Hesna Hanım Ocak 1921'de vefat etmiştir.¹³³

2.2.3. Mehmet Şükrü Bey'in Düzce Tutukluluğu

Düzce'ye yaklaştıklarında arabadan indirilen Heyet-i Nasiha üyeleri, toplanmış kalabalık halkın meraklı gözleri önünden, isyanın ilk gününde asilerce boşaltılmış olan hapisaneyeye¹³⁴ götürülmüştür.¹³⁵ Bu sırada, kalabalık halk arasından bir asi, "Ankara'ya giderken size uğurlama merasimi yapılmadı, fakat karşılama merasimi olsun yapabildik" ifadeleri ile Heyet'e hakaretlerde bulunmuştur.¹³⁶

Heyet, son derece kötü koşulların bulunduğu hapishanede 3 saat kadar kaldıktan sonra, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın binasına nakledilerek ikinci bir ölümden kurtulmuştur.¹³⁷ Getirildikleri bu binada, isyanı bastırmak için kendileri gibi bölgeye gönderilen ve asilerce esir alınan kuvvetlerden, Mahmut Bey Fırkasının subayları, 32. Kafkas Alayı'nın subayları, Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Avni Bey ve Jandarma Takım Kumandanı Cemal Bey ile karşılaşmışlardır.¹³⁸ Burada, Mahmut Bey kumandasında bulunan esir

¹³¹ Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

¹³² Mehmet Şükrü Gülez'in torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

¹³³ Hesna Hanım'ın ölüm haberi, Mehmet Şükrü Bey'in sahibi olduğu Dertli Gazetesi'nin 1 Ocak 1921 tarihli 42. sayısında verilmiş ve aileye başsağlığı dilenmiştir. **Dertli**, 1 Kanun-ı Sani 1337, Sayı: 42.

¹³⁴ O zamanlar Düzce Hapishanesi, bugün Düzce merkezde bulunan Kızılay Hamamı mevkiindedir.

¹³⁵ **T.İ.T.E., a. g. b.**

¹³⁶ **Nadi, Kurtuluş..., a.g.e., s. 300.**

¹³⁷ **T.İ.T.E., a. g. b.**

¹³⁸ **Nadi, Kurtuluş..., a.g.e., s. 301.**

edilen subaylardan ve Zonguldak'tan gelen bölüklerden, nasıl esir edildiklerini dinlemişler, Yüzbaşı Avni Bey' in de asilere karşı silah ve bombalarla çatıştığını ve sonunda asilerce esir edildiğini öğrenmişlerdir.¹³⁹

İki odadan ibaret olan bu binada, bir binbaşının gözetiminde bulunan tutuklular sıkı bir kontrol altında tutulmuşlardır.¹⁴⁰ Dışarıda olan bitenden haber alamayan Heyet, pencere kenarından gözlemlerde bulunarak gelişmelerden haberdar olmaya çalışmıştır.¹⁴¹ Sefer Bey'in eniştesi olan, Düzce eşrafından Çilimli Mehmet Ağa Heyettekiler, kendileri hakkında olan gelişmeleri, asilerin ceza konusunda karar veremediklerini bunun için bekletildiklerini, binanın önünde bekletilen arabaların da bu yüzden olduğu gibi esaslı bilgiler vermiştir. Ayrıca kararsızlık içinde Sefer Bey'i bekleyen asi liderlerine de telkinlerde bulunmuştur.¹⁴²

Heyet bu zaman zarfı içinde asilerin Ankara'ya inmek ve Büyük Millet Meclisi'ni basmak hayallerinin önüne set çeken Mudurnu Cephesi'ndeki çarpışmaları haber almıştır. Fuat Paşa Kuvvetleri'nin Geyve Boğazı'nda taarruza başladığı, Düzce'deki asileri basmak üzere Karakeçili Aşireti'nin güney dağlarından ilerlediği, Çolak İbrahim'in Rumelili Gönüllüler'le Mudurnu'ya geldikleri de Heyet'in aldığı diğer haberler olmuştur. Yaşanan bu olaylar gün geçtikçe Heyettekilerin lehine dönmeye başlamıştır.¹⁴³

Mudurnu'da asilerle Kuvayi Milliye'nin çarpışmaları sürerken, asi lideri Sefer Bey görüşmeye gittiği Kuva-yi İnzibatiye'nin İzmit'teki karargâhından Düzce'ye dönmüştür. Sefer Bey ilk fırsatta, Düzce'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasında tutuklu bulunan Heyet-i Nasiha'nın yanına gelmiştir. Heyet'in başında bulunan Hüsrev Bey, bu fırsattan istifade ederek, yurdun içinde bulunduğu durumu ve düşman devletlerin faaliyetlerini Sefer Bey'e izah etmeye çalışmıştır. Sefer Bey, Hüsrev Bey'in izahlarından sonra cevaben, Mustafa Kemal Paşa ve berberindekilerin memlekette askeri bir diktatörlük kurmaya çalıştıklarını gördüklerinden buna engel olmak için silahlarına sarıldıklarını söylemiştir.¹⁴⁴

Sefer Bey Heyet-i Nasiha üyelerinden, doktorluğu sırasında tanıştığı Fuat Bey ile görüşmüştür. Tartışma havasında geçen bu konuşmaya Heyet-i Nasiha'nın diğer üyeleri olan, Mehmet Şükrü ve Osman Nuri Beyler de katılmış, Heyettekiler Milli Mücadele'nin yüksek amaçlarını asi liderine anlatmaya çalışmışlardır. Sefer Bey, İstanbul Hükümeti'nin politikaları

¹³⁹ T.İ.T.E., a. g. b.

¹⁴⁰ Nadi, *Kurtuluş...*, a. g. e., s. 301.

¹⁴¹ T.İ.T.E., a. g. b.

¹⁴² T.İ.T.E., a. g. b.

¹⁴³ T.İ.T.E., a. g. b.

¹⁴⁴ T.İ.T.E., a. g. b.

etkisinde kalarak, Heyet ile olan bu ilk görüşmesinde, ona anlatılmaya çalışılan gerçekleri anlamamış ve hatta dinlemek dahi istememiştir.¹⁴⁵

Heyet'in, Sefer Bey ile bu ilk görüşmesinin ardından hapishaneye, Erkan-ı Harp Binbaşısı Hayri Bey, Ali Kemal tarafından Bolu Mutasarrıfı olarak gönderilen Osman Nuri, Makineli Tüfek Subayı ve beraberindeki bazı kişiler gelmişlerdir. Binbaşı Hayri Bey, Hüsrev Bey'in yanına gitmiştir. Hüsrev Bey ile yaptığı konuşmada münakaşadan kaçınarak, asayişli sağlamak için geldiğini söylemiştir. Hayri Bey, Düzce ve Bolu civarının kendi idarelerine kalması ayrıca, Kuva-yı Milliye'nin olduğu yerlere hâkim olmak için bir anlaşma yapmak istediğini belirterek Hüsrev Bey'den, Mustafa Kemal Paşa ile kendi arasında aracılık yapmasını talep etmiştir. Hüsrev Bey, Hayri Bey'in söylediklerini samimi bulmayarak konuşmasını kesmiştir.¹⁴⁶

Bu sırada Ankara'da kurulmakta olan Milli Meclis'i tehdit eden bu ayaklanmaları bastırmak ve durdurmak için sıkı çalışmalara başlanmıştır. Ankara'nın önceden isyanı bastırmak için yolladığı 20. Kolordu'ya mensup Kaymakam Mahmut Bey ve Arif Bey kuvvetleri asilerce dağıtılmış, bundan cesaret alan asiler, kuvvetlerin silahlarını alarak taşkınlıklarına devam etmişlerdir. Bunun yanında bölgeye gönderilen Çolak İbrahim Kuvvetleri, Göynük ve Mudurnu'da müdafaa ve taarruz hareketleri ile isyanı bastırarak isyan alanının genişlemesine engel olmuşlardır. Geyve'de bulunan Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'da elinde bulunan tek süvari birliği ile Geyve Boğazı'nı tutmak için savaşmış ve isyan hareketinin genişlemesini önlemiştir. İsyanın Kuva-yı Milliye tarafından bu şekilde bastırılmaya başlanması, Çerkez Ethem'in Bolu'da başlayan isyan hareketi üzerine davet edilmesi asileri tedirgin etmiş ve endişeye kapılmalarına sebep olmuştur.¹⁴⁷

Milli Kuvvetler'in isyanın rotasını eline almaya ve isyanı bastırmada başarılı olmaya başladığı bu günlerde, akıbetleri konusunda endişeye kapılan asilerin iyi niyet gösterisine Mehmet Şükrü Bey de bizzat şahit olmuştur. Asi elebaşlarından biri, Mehmet Şükrü Bey'e gece yarısı gizlice onu hapishaneden çıkartma teklifinde bulunmuştur. Milli Kuvvetler'in isyanı bastıracağı konusunda ümidini yitirmeyen Mehmet Şükrü Bey bu teklifi kabul etmeyerek Heyet'te bulunan arkadaşları ile Milli Kuvvetleri beklemeye devam etmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Nadi, *Kurtuluş...*, a. g. e., s. 301.

¹⁴⁶ T.İ.T.E., a. g. b.

¹⁴⁷ Apak, a. g. e., s. 128,134.

¹⁴⁸ Akın Bey, bu olayı dedesi Mehmet Şükrü Gülez'den bizzat şu şekilde dinlemiştir:

"Bir gece yattıyorken kapı açıldı, dev gibi bir adam içeri girdi. Eyvah bu adam benim burada işimi bitirecek dedim. Odada bulunan diğer kişilere hiç bakmadan Şükrü Efendi kim? diye sordu. Herhalde ben Bolu'lu olduğum için beni öldürecek dedim. Silahları bulunan Abaza adam; Senin babanın bana çok büyük bir iyiliği oldu, onun için ben seni buradan çıkaracağım,

Yaşanan gelişmeler gün geçtikçe Heyet-i Nasiha'nın lehine olmaya devam etmiştir. Bu gelişmeler karşısında asi lideri Sefer Bey'in düşünceleri değişmeye başlamıştır. Tutuklu bulunan Heyet'in yanına gelerek uzlaşmak istemiştir. Sefer Bey, Heyet-i Nasiha üyelerine, bir anlaşma ile ayaklanmadan vazgeçebileceğini ancak Ankara'nın bu duruma nasıl bakacağı hakkında şüpheleri olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Heyet'te bulunan ve Sefer Bey'i yakından tanıyan Dr. Fuat Bey kendisine "Bunu anlamak kolaydır. Bir arkadaşı Mudurnu'ya gönderir, Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla sorarız." dedikten sonra, Sefer Bey bu fikri düşünmüş, eniştesi Çilimli Mehmet Ağa'nın da etkisi ile bu teklifi kabul ederek Mustafa Kemal Paşa ile haberleşmeyi kabul etmiştir.¹⁴⁹

Bunun üzerine bir gece hapisneden gizlice çıkartılan Heyet-i Nasiha Başkanı Hüsrev Bey ve Heyet'te bulunan Trabzon Mebusu Osman Bey, Düzce telgraf müdürü ve asilerin elebaşlarından Abdülvahap Bey'in evinde Sefer ve Koç Beyler ile buluşmuşlardır. Sefer Bey burada adeta isyan ettiklerinden pişman olduklarını belirten konuşmalar yapmış hatta Alemdar Gazetesi'nin Sevr Anlaşması aleyhindeki neşriyatından bahsederek; Türkiye sınırları Galata Kulesi'nden görülecek hale geldi, diyerek feryat etmekten kendini alı koymamıştır. Ankara ile uzlaşmada aracı olarak Heyet'ten Hüsrev ve Osman Bey'i yanlarına alan, Sefer Bey ile Koç Bey gece yarısı atlarla Düzce'den Mudurnu'ya gitme kararı almışlardır.¹⁵⁰

Mudurnu'ya gelen Heyet-i Nasiha temsilcileri Ankara ile asileri uzlaştırmak üzere, Bulanık köyünde geçici olarak kurulan telgrafhaneden, Trabzon Mebusu Hüsrev Bey imzası ile 23 Mayıs 1920 tarihinde, Ankara'ya telgraf çekmiştir.¹⁵¹ Hüsrev Bey imzası ile Ankara'ya çekilen telgraf şöyledir:¹⁵²

23 Mayıs 1920

Mudurnu

Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne,

Adapazarı, Düzce ve Bolu mukabil hareketini idare eden rüesay-ı çerakise, Osmanlı Müslümanlığının esaret ve felaketini bugünkü sulh karşısında ikinci derecede bazı eşhasın, yanlış hareketleri ve esbab-ı

dedi. Yeniden doğmuş gibi oldum. Ben seni buradan alırım Kaynaşlı'ya kadar götürürüm, ondan sonrasına karışmam, sen bilirsin, dedi. Düşündüm, Kaynaşlı'ya gitsem beni kurtlar yer. Ben napayım Kaynaşlı'da donarım yahut ta beni kurtlar yer, dedim." Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul: 12.01.2009.

¹⁴⁹ **Fuat Umay**, *Seçmenlerimle Başbaşa*, Ankara: 1950, s. 7.

¹⁵⁰ **T.İ.T.E.**, a. g. b.

¹⁵¹ **Erkut**, a. g. e., s. 32-34.

¹⁵² **TBMM ZC**; D: I.C.2, s. 24.

saire yüzünden tahassül eden vaka-i ahire-i müteessüfesi selamet-i milk ve millete tamamen muzır görünüyorlar ve tarihi millimizin kaydetmediği bu elim zamanda beynelislam münazaat ve müsadematı terk ile sevgili vatanımız için yekvücut bir halde harici tehlike ve taarruzlara göğüs vermeye hazırlanmayı her Müslüman için farz-ı ayn telakki ediyorlar. Böyle pek mukaddes ve Mübeccel bir tavassuta acizleri ile refkim Lazistan Mebusu Osman Bey'i tayin eyledikleri maruzdur.

Trabzon Mebusu Hüsrev”

Mustafa Kemal Paşa, bu telgraf görüşmesini mecliste okumuş, Albay Refet (Bele) Bey'in Düzce'li Sefer Bey ve arkadaşları ile görüştüğünü ve asilerin dağıtılacağını söyleyerek bir plan dâhilinde asayişin sağlanacağını ve onların buna uyacaklarını belirtmiştir. Mudurnu'nun Bulanık köyünde asi elebaşları ve Mustafa Kemal Paşa arasında Heyet-i Nasiha aracılığıyla geçen bu görüşmeler sonucunda uzlaşmaya varılmıştır. Böylece isyanı bastırmak üzere gönderilen Heyet-i Nasiha iki taraf arası uzlaşmayı sağlayarak görevini başarıyla yerine getirebilmiştir.¹⁵³

Heyet-i Nasiha üyelerinden Hüsrev ve Osman Bey'ler Bulanık'ta anlaşmayı sağladıktan sonra Mudurnu'ya giderek, burada bulunan Refet Bey'in misafiri olmuşlardır.¹⁵⁴ Refet Bey aynı teklifi asi liderlerine de sunmuş fakat onlar Çerkez Ethem'in Düzce'ye girmesine engel olmak üzere Düzce'ye dönmüşlerdir.¹⁵⁵

2.2.4. İsyanın Bastırılması ve Heyet-i Nasiha Üyeleri'nin Esaretten Kurtuluşu

23 Mayıs 1920 günü asi elebaşları ve Ankara ile yapılan Bulanık Anlaşması'ndan sonra, Çerkez Ethem'in Düzce'ye gelişinden endişelenen Sefer Bey Düzce'ye dönünce ilk iş olarak Adapazarı'nda bulunan Çerkez Ethem'le telgraf görüşmesinde bulunmuş ve Mustafa Kemal Paşa ile bir anlaşma yaptıklarını bildirmiştir. Bu görüşme asi başlarından Abdülvahap tarafından idare edilmiş, Doktor Fuat Bey de bu görüşmenin bir kısmında yanlarında bulunmuştur. Fuat Bey, Abdülvahap'ın Çerkez Ethem ile yaptığı görüşmeden sonra endişesinin sürdüğünü Sefer Bey'in ise anlaşmanın sorumluluğunu daha çok üstlendiğini gözlemlemiştir.¹⁵⁶ Bu görüşmeden sonra Çerkez Ethem 26 Mayıs 1920'de yıldırım hızı ile Düzce'ye

¹⁵³Erkut, a. g. e., s. 34-35.

¹⁵⁴Çağlar, a. g. e., 64.

¹⁵⁵Akın, a. g. e., s. 21.

¹⁵⁶Nadi,Kurtuluş..., a. g. e., s. 352.

gelmiştir.¹⁵⁷ Çerkez Ethem hatıralarında asilerle telgraflaşmasını ve Düzce'ye geliş kararını şu şekilde anlatmaktadır:

“...Telgrafhanede Düzce ile konuşmam bittikten sonra binadan çıkmak üzere idim ki, konuşmamıza delalet eden telgraf memuru merdivenlerden inip arkamdan yetişti. ve şu cümleyi taşıyan bir kağıdı elime tutuşturdu. ‘Sakin bunların sözüne inanmayın, bunlar diğer taraftan Hendek Boğazı’na kuvvet göndermeye çalışıyorlar.’ Memur sonra kulağıma eğilerek şunları fısıldadı;

-okuduğun şu ifade, Düzce Telgraf Muhabere Memuru'nun bana makine ile yazdırdığı kelimelerdir. Haberin olsun.

Ben bu telgrafçıya teşekkür ederken, ötekine de aynı teşekkürü iletmesini rica ederek karargâhuma geldim. Miralay Mahmut Bey ile daha birkaç gün evvel aynı ihtilalcilerin oyunlarına nasıl kurban gittiklerini pekiyi biliyordum aynı gecenin yarısından sonra kuvvetlerimle Hendek istikametinde harekete geçmeye karar verdim ve bu kararımı da tatbik mevkiine koydum, tedip kuvvetlerimizin bundan sonraki faaliyet hedefi, Hendek nahiyesini ele geçirmek, boğazdan geçip Düzce ve Bolu taraflarını tetkik etmek olacaktı... ”¹⁵⁸

Harekete geçme kararı alan Çerkez Ethem, Mahmut Bey Fırkası'nın infaz edildiği boğazı taradıktan sonra Düzce'ye girmiştir. Asiler Kuva-yi Milliye'yi Adapazarı'nda durdurmaya engel olamamışlar, kuvvetlerin bu kadar çabuk Düzce'ye varmalarını hesaba katmamışlardır. Çerkez Ethem'in Düzce'ye girişinin ani ve seri bir şekilde olması, asilerin hareket etmesine fırsat vermemiştir. Asilerden bazıları kaçabilmişlerdir. Düzce'nin zaptı tüfek dahi patlamadan isyan ile ilgililerin hemen infaz edilmesi suretiyle bastırılmıştır.¹⁵⁹ Çerkez Ethem, 27 Mayıs 1920 günü Düzce Hükümet Binası'nın önünde Düzce ve Hendek ayaklanmalarının elebaşları olan, Sefer Bey¹⁶⁰, Düzceli Abdülvahap Bey, Koç Bey, Katil Rüştü, Kamil Bey, Hendek Müdürü Mehmet Bey, Ali Galip Bey, Akyazı Müdürü Gürcü Hoca'yı idam ettirmiştir.¹⁶¹

Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasında gözaltında bulundurulanan Heyet-i Nasiha üyelerinden Mehmet Şükrü ve Fuat Beyler, diğer tutuklular Çerkez Ethem'in Düzce'ye girdiği ilk anda serbest bırakılmışlardır.¹⁶² Çerkez

¹⁵⁷ Konrapa, a. g. e., s. 725.

¹⁵⁸ Çerkez Ethem, Çerkez Ethem'in Hatıraları, Dünya Yayınları, y.y. , t.y. s. 42- 43.

¹⁵⁹ Nadi, Kurtuluş...,a. g. e., s. 353.

¹⁶⁰ 4000 kişilik çetesi ile Ankara tarafına geçen Sefer Bey, Çerkez Ethem'in de hatıralarında belirttiği üzere haksız yere öldürülmüştür.

¹⁶¹ Konrapa, a. g. e., s. 726.

¹⁶² Çağlar, a. g. e., s. 3.

Ethem'in Kuvvetleri ile Düzce'ye girmesiyle rehinelikleri sona eren Mehmet Şükrü Bey ve Dr. Fuat Bey, Mudurnu'da bulunan Refet Bey ile haberleşmiş ve Refet Bey'in daveti üzerine Bolu'ya gitmişlerdir.¹⁶³

Kuva-yi Milliye'nin ayaklanmayı bastırması sonucu, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu gibi önemli bir süreçte olan Ankara, büyük bir tehditte kurtulmuş ve çalışmalarına zaman ayırarak rahat bir nefes almıştır. Heyet-i Nasiha'nın Düzce'de tutuklu kalan son iki mebusu Mehmet Şükrü Bey ve Dr. Fuat Bey, hürriyetlerini 29 Mayıs 1920'de Büyük Millet Meclisi'ne çektikleri telgrafta bildirmişlerdir. Bolu'dan çekilen, Mehmet Şükrü Bey ve Fuat Bey'in imzasını taşıyan telgraf şöyledir,¹⁶⁴

“Ankara’da Büyük Millet Meclisi Riyaseti’ne

Cenabü Hakka Hamdü sena olsun amali milliyei mukaddesemizin nıgehbanı muhterem alicenap ordumuz sayesinde hayatımız kurtuldu. Arzı şükran ve minnetdari eder, vazifei vataniyemizi bir müddet burada ifa edebilmekliğimiz için mezun addolunmaklığımızı istirham ve rüfekayi muhteremeye arzı istirham eyleriz efendim.

İlyaszade Şükrü

Doktor Fuat”

Mehmet Şükrü Bey ve Fuat Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde okunan bu telgrafları mecliste bulunan mebuslarca olumlu karşılanmıştır. Heyet'te bulunanların çok sıkıntılı günler geçirdiklerini dile getiren Şükrü ve Fuat Beylerin Bolu'da kalma istekleri karşısında onları 30 gün izinli saymışlardır.¹⁶⁵

Heyet-i Nasiha üyeleri, meclisin açılmakta olduğu bu sıkıntılı günlerde, Ankara'yı tehdit eden ayaklanmaların üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilmiş, uzun süren sıkıntılı günlerden sonra, görevlerini ne pahasına olursa olsun yerine getirmişlerdir. Hüsrev Bey, Heyettekilerin bizzat yaşadıklarını “Felaket Günleri” olarak adlandırdığı bu günlerde yaptığı gözlemler sonucu isyanın çıkma sebebinin analizini yapmış ve bunları şu şekilde ifade etmiştir;

“...Bu fena mirasın en başlıca sebepleri:

A. Medrese, mektep olarak iki tahsil sistemi ile yurttan bir münevver, diğeri cahil ve mütahasıp iki sınıf halk yaratılmış olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en muhteşem ve parlak devri olan Kanuni

¹⁶³ Akın, a. g. e., s. 22.

¹⁶⁴ TBMM ZC, D: I, C.II, s. 33.

¹⁶⁵ TBMM ZC, D: I, C.II, s. 33.

Zamanlarında bile isyanlara ön ayak olan bu medrese mensupları cahil sarıkluların bu asker kaçkınlarının meşrutiyetten önceki 33 senelik Sultan Hamit Devri'nde adetleri gittikçe çoğalmış hemen her köy bunların propaganda ve izlal tesiri altında kalmıştır. 908 Meşrutiyeti 31 Mart irticasının “Şeriat İsteriz” diye başladığı malumdur. Bu hoca güruhu saf ve cahil köylümüzü mütemadiyen mektepli, memur ve zabıt aleyhine zehirlemiştir.

B. İmparatorluk Devri'nin Yemen, Trablus çöllerinde, Arnavutluk ve Balkan dağlarında mütemadiyen yıpratıldığı Türk köylüsü uzun süren maksatsız bu savaşıardan, ardı arkası gelmeyen seferberliklerden bıkmış ve usanmıştı. Buna birçok kan ve cana mal olan genel harbin talihsiz neticesini de ilave etmek köylünün maneviyatı ve yeni bir seferberlik, yeni bir harp mecburiyeti karşısındaki duygusunu, ürküntüsünü anlamak için kâfidir. Elleri düşüğümüz asi köylülerin “Yine mi seferberlik, yine mi muhabere” diye bizlere karşı bağırması bu haleti ruhunun tam bir göstergesidir.

C. Eski idarenin fenalığı, Osmanlı jandarma ve zabıtasının rüşvetçiliği, köylünün mütemadiyen ezilmesi, sarayın asıl kendi ırkı olan Türk'ten ziyade Çerkez, Arnavut, Arap gibi başka ırklara daha teveccühkar davranması da mühim amillerdendir.

Ç. Halka milli, yurtsever bir terbiye verilmemiş olmasının da bütün bu saydığım fenalıkların yer tutmasına başlıca sebep olduğu muhakkaktır.”¹⁶⁶

Saray'ın ve İngilizler'in kışkırtmaları ile Hendek, Düzce ve Bolu'da başlayan ve üç aydan fazla süren bu ayaklanmalar Ankara'yı tehdit etmesinden dolayı en tehlikeli ve önemli iç ayaklanmalardan biri olmuştur. Bölgeye gönderilen askeri kuvvetlerin yanında, isyancıları telkin etmek için Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'nın mebuslara çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda, mebuslardan oluşan bir Nasihat Heyeti gönderilmiştir.

Heyettekiler asiler tarafından birçok defa ölümlerle yüzleşmiştir. Umutlarının kaybolmaya yüz tuttuğu bir zamanda, olayların lehlerine dönmesi ile amaçlarına ulaşmak için bir fırsat yakalamışlardır. Başlarından geçen onca olay ve işkenceye rağmen onlar kararlarından vazgeçmemişler, tutuklu buldukları günlerde dahi onları bir türlü anlamak istemeyen asilere, bıkmadan usanmadan ülkenin içinde bulunduğu esas durumu izah etmeye çalışmışlardır. Asilerin elebaşlarıyla yaptıkları konuşmalar etkili olmuş ve onları Ankara ile anlaşmaya ikna ederek, Mustafa Kemal Paşa tarafından aldıkları bu görevlerini yerine getirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Heyet-i

¹⁶⁶T.İ.T.E., a. g. b.

Nasiha'nın Ankara'yı tehdit eden bu önemli ayaklanmanın bastırılmasında başarısı ve katkısı göz ardı edilemeyecek kadar büyük olmuştur.

Başından beri Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin yanında bulunan Mehmet Şükrü Bey, memleketi olan Bolu'da bir taraftan Heyetteki arkadaşları ile kötü kaderini paylaşıırken, diğer taraftan da Bolu'da bulunan ailesi bu kötü kaderin bedelini ödeyenlerden olmuştur. Heyet-i Nasiha'da bulunan Mehmet Şükrü Bey diğer mebuslardan farklı olarak, asilerin saldırılarına hedef olurken, ailesi de onunla birlikte bu kaderi paylaşanlar arasında olmuştur. Asilerce iki taraflı olarak zor günler geçiren Mehmet Şükrü Bey ve ailesi hiçbir zaman pes etmemiş ve her zaman Milli Mücadele'nin yanında olmaya devam etmiştir. Verdiği mücadelenin simgesi olarak, bu olaylar ona kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası'nı kazandırmıştır.¹⁶⁷ Milli Mücadele yolunda her türlü engele karşı durmaya çalışan Şükrü Bey, Mustafa Kemal Atatürk'ü kendine örnek almış ve onun izinden gitmekten şeref duymuştur. Şükrü Bey'in bu düşüncelerini şu sözü açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur;¹⁶⁸

“Milletin refah ve saadetini, rahat ve huzurunu feda ederek temine adayan Büyük Reisim Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin kurduğu ribat (sağlam) ve itila (yükselme) yolunda yürümek benim en mesut ve en şerefli dileğimdir.”

¹⁶⁷Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Şükrü Gülez ile Yapılan Görüşme, Bolu: 5.12. 2008. Bkz. Ekler.

¹⁶⁸**Türkiye Büyük Millet Meclisi 4. Devre Dosyası**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, No: 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET ŞÜKRÜ GÜLEZ'İN MİLLETVEKİLLİĞİ

3.1. I. Dönem TBMM Çalışmaları

3.1.1. Milletvekili Seçilmesi

1 Nisan 1920 tarihinde Bolu'da yapılan seçimlerde iki yüz otuz beş oy olarak, Bolu'dan mebus olmaya hak kazanan Mehmet Şükrü Bey, Ankara'da açılacak olan Meclis'in açılış gününde hazır olmak üzere seçimlerden hemen sonra Ankara'ya gitmiştir.¹⁶⁹ Henüz Meclis'in açılış hazırlıklarının sürdüğü, konaklanacak yer sıkıntısı çekilen Ankara'da Milli Mücadele'nin rotasını çizen Mustafa Kemal Paşa, bu çalışmalarını Ziraat Mektebi'nden idare etmiştir.¹⁷⁰ Ankara'ya gelen mebuslara yatacak yer olarak ise Öğretmen Okulu binası tahsis edilmiş, mebuslar kendi imkânlarıyla ihtiyaçlarını karşılamışlardır.¹⁷¹ Mehmet Şükrü Bey de Ankara'ya geldiği vakit, kendi imkânları ile Madam Angel'in evinde kendisine kalacak bir oda tahsis etmiştir.¹⁷²

Mustafa Kemal Paşa karargâhı olan Ziraat Mektebi'nde cephe işleri, isyanlar ve tüm memleketi ilgilendiren kararlar için çalışırken, zaman zaman da Ankara'ya gelen mebuslar Mustafa Kemal Paşa'nın memleket meselelerini görüştüğü toplantılarda yer almışlardır.¹⁷³

Mehmet Şükrü Bey'in I. Dönem TBMM çalışmaları içerisinde en önemli görevi Heyet-i Nasiha üyeliği olmuştur. Heyet-i Nasiha ile birlikte isyan bölgesine giden Mehmet Şükrü Bey, heyettekilerle beraber uzun bir süre asilerin elinde esir kaldığı için meclisin açılış gününde bulunamamıştır. Bölgedeki ayaklanmaların bastırılması üzerine, meclise çektiği bir telgrafla izin istemiş ve kendisine verilen otuz günlük izinden sonra Ankara'ya giderek meclis çalışmalarına katılmıştır.¹⁷⁴

Meclis çalışmalarına katılan Mehmet Şükrü Bey, 23 Nisan 1920- 29 Ekim 1923 yıllarını kapsayan I. Dönem TBMM'de, Adalet, Bütçe, Mali

¹⁶⁹TBMM 1. Devre Dosyası, a. g. b.

¹⁷⁰Sacit Karaibrahimoğlu, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Ankara: 1968, s. 22.

¹⁷¹Kansu, a. g. e., s. 570.

¹⁷²Ankara'nın varlıklı Ermeni Ailelerinden birine tabi 5 çocuklu bir Ermeni olan Madam Angel Artin, eşini kaybettiğinden dolayı maddi sıkıntıya düşmüş, bu yüzden evini pansiyona çevirmiştir. Mehmet Şükrü Bey, daha sonraları Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında duran Milletvekili arkadaşı aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'dan izin isteyerek, Madam Angel'in kızı Roza Artin ile evlenmiştir. Roza Hanım, Müslüman olduktan sonra adını Hatice Ruziye olarak değiştirmiş, Mehmet Şükrü Bey öldükten sonra ise Şükrü Bey'in anısına, ona kalan mirasla bugün İstanbul'un Şişli Belediyesi sınırları içerisinde Talatpaşa Caddesi, Köprülü Sokak da bulunan" Gülezler Camii"ni yaptırmıştır. Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme, İstanbul, 12.01.2009.

Kanunlar, Tapu Kadastro ve İktisat Komisyonları, Memur'ın Muhakemat Tedkik Kurulu ve memur ve emeklilerin vaziyetini incelemek için kurulan bir özel komisyonun kâtipliği görevlerinde bulunmuştur.

Dönem içinde kürsüde memleket meseleleri görüşmelerinde 4'ü gizli oturumda 32 konuşma yapmıştır. 1 soru önergesi vermiştir. Yaptığı 8 kanun önerisinden “Danıştayın memurların yargılanmalarına ilişkin görevlerinin ne şekilde yerine getirileceğine dair” 131 sayılı Kanuna hüküm eklenmesi hakkındaki önerisi 31 Aralık 1921’de 177 Sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁵

Mehmet Şükrü Bey’in bu çalışmaları, savaş zamanında açılan ve olağanüstü bir meclis olan I. Dönem TBMM’nin sosyal konular hakkında çalışmalarının bu denli disiplinli bir şekilde sürdürmesine örnek teşkil ettiği için önemi büyüktür. Mehmet Şükrü Bey’in I. Dönem TBMM çalışmaları sırasıyla ele alınacaktır.

3.1.2. Teklifleri

Mehmet Şükrü Bey, I. Dönem TBMM faaliyetleri kapsamında iki kanun teklifinde bulunmuştur. Ayrıca sunulan ortak tekliflerin ikisi altına imzasını atmıştır. Bunlar;

a) Bir Defada Ödenecek Vergilerden %5 İndirim Yapılmasına Dair Teklifi: 21 Şubat 1922’de katıldığı gizli oturumda, Karadeniz limanlarından ithal olunacak mısır ve mısır unlarıyla İzmit Sancağı’na gelecek buğday, arpa, mısır ve bunların unlarından alınan gümrük vergisinin istisnası hakkında Maliye Encümeni’nin mazbatası görüşülürken, Mehmet Şükrü Gülez fikir beyan etmiş ve buna ilişkin olarak alınan vergilerle ilgili bir kanun teklifini meclise sunmuştur.

Mebusluktan önceki hayatında ticaret ile meşgul olmasından dolayı alınan vergiler hakkında tecrübe sahibi olan Mehmet Şükrü Bey, peşin olarak alınmayan vergilerin ve devletin arazisinin kullanılmasından dolayı mahsulden alınan ağnam vergisinin toplanmasındaki usule yönelik bir kanun teklifini meclise sunmuştur. Bu konudaki teklifini 21 Şubat 1922’de Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na şu şekilde yapmıştır:¹⁷⁶

“Riyaset-i Celileye

Müeccelen (peşin olmayan) ve mukassaten (taksitli) alınmakta olan vergilerle ağnam resminin muaccelen (peşin olarak) tahsil

¹⁷³Nadi, *Birinci...a.g.e.*, s. 25.

¹⁷⁴TBMM ZC, D: I, C.II, s. 33.

¹⁷⁵Çoker, *a. g. e.*, s. 194.

¹⁷⁶TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 845.

olunmasına göre bunlardan %5'nin mükellefin menfaatine tenzilini (indirimini) teklif eylerim.

21 Şubat 1922

Bolu Mebusu Şükrü"

Teklif aynı gün yapılan oylamadan sonra milletvekillerce uygun görülmemekle, reddedilmiştir.¹⁷⁷

b) 1922 Mali Durumuna Yönelik, Bazı Kurumların Kaldırılarak Tasarruf Edilmesi Teklifi: 13 Nisan 1922, Büyük Millet Meclisi'nde ülkenin mali durumu hakkında müzakerelerin yapıldığı gizli oturumda, milletvekilleri, mali durumun iyileştirilmesine yönelik bazı görüş ve tekliflerde bulunmuşlardır. Mehmet Şükrü Bey de bu müzakereler sürerken, mali tasarrufa yönelik bazı işlevini yitirmiş kurumların kaldırılmasına dair bir teklifte bulunmuştur. Buna göre;¹⁷⁸ İşlevini yitirmiş, orman ve ziraat memurlarının kaldırılması, işlerini sürdürmeyen Bayındırlık Vekâleti'nin vilayetlerdeki teşkilatlarının kaldırılması, lüzumsuz kalem dairelerinin kaldırılması, müfettişlik makamlarının üç kişiden ibaret olmasını içeren tasarruf tekliflerini Büyük Millet Meclisi'ne yöneltmiştir. Şükrü Bey'in bu tasarruf içerikli kanun teklifi müzakereye alınmadığından dolayı sonuçlanamamıştır.

c) Mehmet Şükrü Bey'in İmzaladığı Ortak Teklifler: Birinci Dönem TBMM'de yapılan gizli oturumlarda, Mehmet Şükrü Bey meclise sunduğu iki kanun teklifinin haricinde, sunulan ortak tekliflerden ikisinin altına imza atmıştır. Bunlardan ilki¹⁷⁹; 6 Mart 1922 tarihinde yapılan gizli oturumda, "Hariciye Vekaleti Vekili Mahmut Celal Bey'in; Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Avrupa Seyahatine Giderken İstanbul Hükümeti ve Halife ile Yaptığı Temasla Alakalı Soru ve İzah Teklifi"dir. Mehmet Şükrü Bey, bu teklifin altına imzasını; Sivas Mebusu Ziyaettin, Van Mebusu Hakkı, Karahisar Mebusu Mustafa, Aydın Mebusu Tahsin, Isparta Mebusu Remzi, Biga Mebusu Mehmet, Gaziantep Mebusu Rağıp ve Abdurrahman Lami, Kütahya Mebusu Cemil, Kırşehir Mebusu Yahya Galip, Isparta Mebusu Mehmet Nadir, Kayseri Mebusu Osman ve Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Beyler ile birlikte atmıştır. Bu soru teklifi cevabını aynı gün yapılan gizli oturumda almıştır.

Mehmet Şükrü Bey'in altına imzasını attığı diğer teklif ise;¹⁸⁰ "19 Aralık 1922'de Yapılan Miktarı Milyonlarca Liraya Bağlı Olduğu Halde

¹⁷⁷ TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 845.

¹⁷⁸ TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 261.

¹⁷⁹ TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 14.

¹⁸⁰ TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 518, 519.

Hükümette Tam ve Gerçek Bir Hesabı Bulunmayan Tekâlifî Milliye Muamelelerinin Meclis-i Ali'den Seçilmiş Bir Heyet Menfaatıyla Takip ve Tasfiyesine Dair” verilen ortak tekliftir. Mehmet Şükrü Bey bu teklifin altına imzasını; Saruhan Mebusu Reşat, Biga Mebusu Akif Mehmet, İçel Mebusu Ali Rıza, Haydar Lütfi, İzmir Mebusu Refet, Antalya Mebusu Ali Vefa, Biga Mebusu Mehmet Hamdi, İçel Mebusu Sami Ali, Kars Mebusu Fahrettin, Dersim Mebusu Mustafa, Erzincan Mebusu Hüseyin Ertuğrul, Mustafa Kemal, Erzurum Mebusu Mustafa Durak, Hüseyin Avni, Muş Mebusu Rıza, Siverek Mebusu Sırrı, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Beyazıt, Atıf, Ayıntap Mebusu Ali Cenani, Kütahya Mebusu Besim Atalay, Ahmet Hamdi, Siirt Mebusu Necmettin, Kırşehir Mebusu Müfit, Bitlis Mebusu Sadullah, Trabzon Mebusu Recai Beyler ile atmıştır.

Bu teklif sonucunda meclisten 5 üyeli bir irşat encümeni seçilmiştir. Teklif amacına ulaşmıştır.

3.1.3. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar

Mehmet Şükrü Bey, I. Dönem TBMM’de katıldığı gizli oturumlarda ülke meseleleriyle ilgili fikirlerini beyan etmiş ve çeşitli önerilerde bulunmuştur. Söz aldığı oturumlar şunlardır:

6 Şubat 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Karadeniz Limanlarına İthal Olunacak Mısır ve Mısır Unları ile İzmit Sancağı’na Gelecek Buğday, Arpa, Mısır ve Bunların Unlarının Gümrük Resminden İstisnası Hakkında İktisat Encümeni Mazbatası, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸¹

7 Şubat 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Karadeniz Limanlarına İthal Olunacak Mısır ve Mısır Unları ile İzmit Sancağı’na Gelecek Buğday, Arpa, Mısır ve Bunların Unlarının Gümrük Resminden İstisnası Hakkında İktisat Encümeni Mazbatası, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸²

13 Şubat 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Karadeniz Limanlarına İthal Olunacak Mısır ve Mısır Unları ile İzmit Sancağı’na Gelecek Buğday, Arpa, Mısır ve Bunların Unlarının Gümrük Resminden İstisnası Hakkında İktisat Encümeni Mazbatası, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸³

¹⁸¹TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 692,696.

¹⁸²TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 706.

¹⁸³TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 771, 772, 779, 780, 781.

16 Şubat 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in; Şubat 1922 Maaşatının Vaktinde Edasını Temin İçin 20 ve Müdafaa-i Milliye İhtiyacına Sarf Olunmak Üzere 5 Milyon Lira Avans Verilmesi Hakkındaki Takriri, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸⁴

23 Şubat 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Karadeniz Limanlarına İthal Olunacak Mısır Unları ile İzmit Sancağı'na Gelecek Buğday, Arpa, Mısır ve Bunların Unlarının Gümrük Resminden İstisnalarına Dair Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatasını, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸⁵

14 Mart 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Mükellefiyeti Nakliye-i Askeriye Kanunu Lahiyası, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸⁶

16 Mart 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Teberru (*Bağış*) Olarak Terkine Karar Verilen Şubat Maaşatının, Aza-yı Kiram (*Şerefli Üyeler*) Maşatından On Taksitte Kat'ına (*Kesilmesine*) Dair Divan-ı Riyaset Tezkeresi, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸⁷

20 Mart 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen Zaptı Sabık Hülasası (*Geçmiş Zabıtların Özeti*), münasebeti ile fikir beyanı.¹⁸⁸

24 Mart 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey ve Rûfekasının; Ahval-ı Hariciye (*Dış İşleri Durumu*) ile Alakalı Müteaddit (*Birçok*) Mevad (*Hususlar*) Hakkında Hariciye (*Dış İşleri*) Vekâleti Vekilinin İzhat Verilmesine Dair Takriri, hususundaki fikir beyanı.¹⁸⁹

4 Nisan 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Avrupa'dan Avdet Eden (*Geri Dönen*), Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Ahval-i Siyasiye (*Siyasi Durumu*) ve İntibaatı (*İzlenimleri*) Hakkında Beyanatı ve Suallere Cevabı ve Mütareke Teklifine Verilecek Cevabi Nota, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹⁰

12 Nisan 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Vaziyet-i maliye Hakkında Müzakerat, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹¹

¹⁸⁴TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 815, 816.

¹⁸⁵TBMM GCZ, D: I, C.II, s. 866-868,870.

¹⁸⁶TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 67.

¹⁸⁷TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 79, 78.

¹⁸⁸TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 100, 101.

¹⁸⁹TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 126, 142-144.

¹⁹⁰TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 193,194.

¹⁹¹TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 225.

18 Mayıs 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Rüfekasının Pontus Meselesi ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne Dair Dâhiliye Vekâletinden İzah Takriri, münasebeti ile takrire katılması.¹⁹²

30 Eylül 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹³

5 Ekim 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹⁴

7 Ekim 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Mudanya Konferansı, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹⁵

14 Ekim 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Büyük Millet Meclisi Bütçesi, münasebeti ile yapılan kanun oylamasına katılması.¹⁹⁶

6 Kasım 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, İstanbul Hükümeti'nin İstifası Üzerine, İstanbul'un Şekli İradesi Hakkında İcra Vekilleri Heyetince İttihaz (*Kabul Edilen*) ve Tamimen (*Genelge ile*) Tebliğ Edilen Karar, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹⁷

11 Kasım 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, İstanbul'da Bulunan Bilumum Memurin, Mütেকait (*Emekli*), Eytam (*Yetimler*), Eramil (*Dullar*) Maaşlarının Sureti İtası (*Verilmesi*) Hakkındaki Görüşmeler, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹⁸

21 Kasım 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ve Rüfekası ile Bursa Mebusu Hacı Şükrü Bey'in; İstanbul Ahvaline ve Refet Paşa'nın Harekâtına Dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi ile Hariciye, Dâhiliye ve Maliye Vekillerinden İstizah (*Açıklama*) Takriri, münasebeti ile fikir beyanı.¹⁹⁹

29 Kasım 1922 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Memaliki Müstahlasadaki (*Ülkede Kurtarılmış Olan*) Emvali (*Gayrimenkul Malların*) Metruke (*Bırakılması*) Hakkında Maliye Vekilinden İzah Takriri, münasebeti ile fikir beyanı.²⁰⁰

¹⁹²TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 362-364.

¹⁹³TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 842.

¹⁹⁴TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 891,892.

¹⁹⁵TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 905.

¹⁹⁶TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 953.

¹⁹⁷TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1013.

¹⁹⁸TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1024, 1025, 1028, 1029.

¹⁹⁹TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1091.

²⁰⁰TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1134,1137, 1140.

20 Ocak 1923 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Elcezire Mıntıkasında Bir İstiklal Mahkemesi Teşkiline Dair İcra Vekilleri Heyeti Teklifi, münasebeti ile fikir beyanı.²⁰¹

25 Ocak 1923 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Lozan Konferansı ve Avrupa Vaziyeti Hakkında Müzakerat, münasebeti ile fikir beyanı.²⁰²

28 Ocak 1923 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Lozan Konferansı'nın Müzakere Safahatı ve Vasil Olunan Son Şekil Hakkında Heyet-i Vekile Reisi Hüseyin Rauf Bey'in İzahatı, münasebeti ile fikir beyanı.²⁰³

5 Şubat 1923 TBMM Gizli Oturumu: Müzakere edilen, Halifeye Emanatı Şerifeyi Teslim ve Biat Etmek Üzere İstanbul'a Gidip Gelen Heyet-i Mebuse'nin Harcırahlarına Dair Divanı Riyaset Kararı, münasebeti ile fikir beyanı.²⁰⁴

Mehmet Şükrü Bey katıldığı oturumlarda daha çok mali konular içerisinde yer alan bütçe ve maaş konulu görüşmelerde söz hakkı almıştır. Ayrıca, müzakere edilen Mudanya Konferansı ve Lozan Konferansı hakkında da söz hakkı olarak fikirlerini belirtmiştir.

3.1.4. Diğer Faaliyetleri ve I. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi

Mehmet Şükrü Bey, Necmettin Sahir Silan'ın²⁰⁵ 1921–1923 yıllarında ilk TBMM üyeleri ile yaptığı “Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Beklentileri” hakkındaki anket çalışmasına katılmıştır. Necmettin Sahir Silan'ın yaptığı bu çalışma, I. Dönem TBMM Mebuslarının, temelleri yeni atılan Türkiye Cumhuriyeti'ne olan inanç ve tutkularını ayrıca ülke için tasarladıkları geleceği yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Mehmet Şükrü Bey'in yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nden beklentileri ve gelecek hakkındaki tasarısı bu ankete verdiği cevapta kendini göstermektedir. Buna

²⁰¹TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1204, 1210, 1213, 1216.

²⁰²TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1222.

²⁰³TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1253, 1254.

²⁰⁴TBMM GCZ, D: I, C.III, s. 1279.

²⁰⁵Birinci Büyük Millet Meclisi Evrak ve Tahrirat Müdürü olan Necmettin Sahir Silan, Cumhuriyet'in ilanı ardından Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü görevine getirildi. 1923–1927 arasında, hem İsmet İnönü'nün, Hem de Ali Fethi Okyar'ın başbakanlığı sırasında bu görevde bulundu. Ayrıca Yenigün, Hâkimiyet-i Milliye, Tanin ve İleri gibi dönemin önemli gazetelerinde yazılar yazdı. 1939'da Bingöl'den, 1943 ve 1946'da Tunceli'den Milletvekili seçildi. 1950'de TBMM dışında kaldı. Milletvekilliği sırasında TBMM Başkanlık Divan Kâtip Üyeliği de yapmıştır. Bkz., **Necmettin Sahir Silan, İlk Meclis Anketi, Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri**, Ankara: TBMM Basımevi, 2004, s. 26.

göre Necmettin Sahir Silan'ın anket sorusu şu şekildedir;²⁰⁶ “Kazanılacak olan ulusal bağımsızlık savaşımızın bolluk getirici (aynı zamanda: bilgi ışığını taşıyıcı) ve verimli olması neye bağlıdır?”

Mehmet Şükrü Bey'in 23 Mayıs 1922'de ankete verdiği cevap şöyledir:

**Adalet yaymayı sürdürmeye olağanüstü dikkat ve özen göstermeye, ulusu şimdi de gelecekte de bilim ve kültürle donatmaya,*

**Bizde çoğunluğu oluşturan köylülerimizin ekonomik gelişmesini, beden sağlığını sağlamak için sürekli olarak çalışmaya ve bu çerçevede temeli atılan halk devlet ve hükümeti anayasasını hemen uygulamaya koymakla halkın kendi kurduğu saltanata sevgi ve bağlılığını en önde tutmaya ve izlemeye,*

**Derece derece gelişme doğal yasına aykırı olmasından ötürü, şimdi taklitçilik yeteneğinden çıkamayan Avrupa hukuk ve ekonomi felsefesine düşkünlükten vazgeçmeye bağlıdır.*

Ankara 25 Mayıs 338 Bolu Mebusu Şükrü²⁰⁷

Mehmet Şükrü Bey'in Türkiye Cumhuriyeti'nden beklentilerinin bugünün ülke beklentileri ile paralellik göstermesi, onun ne kadar ileri görüşlü bir insan olduğunu kanıtlamaktadır.

Mehmet Şükrü Bey, çalışmalarını 23 Nisan 1920'de olağanüstü şartlarda başlatan I. Dönem TBMM'de bulunan diğer milletvekilleri gibi zor şartlar altında büyük bir sadakat ve bağlılıkla mebusluk hizmetinde bulunmuştur. 23 Nisan 1920'den 15 Nisan 1923'e kadar üç yıl süren Kurucu Meclis'te o günün koşulları ve imkânlarıyla mebuslar, davalarına sadık kalarak, sağlam bir yapı inşaa etmek için, ülke meseleleri ile yakından ilgilenmiş ve ellerinden geleni yapmışlardır.

3.2. II. Dönem TBMM Çalışmaları

3.2.1. Milletvekili Seçilmesi

Mustafa Kemal Paşa Lozan Konferansı'nın toplandığı günlerde, açılacak olan II. TBMM'nin seçimleri konusu ile meşgul olmuştur. Seçimlerin tekrardan yapılması konusundaki fikirlerini Rauf Bey'in dairesinde toplanan Vekiller Heyeti ile görüşerek görüş birliğine varmıştır. Meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu İdare Heyeti ile olan

²⁰⁶Silan, a. g. e., s. 27.

²⁰⁷Silan, a. g. e s. 80.

uzun görüşmeler sonunda meclisin yenilenmesi için seçim kararında ortak bir görüş sağlanmış ve bu suretle 1 Nisan 1923'te Meclis oybirliği ile yeniden seçimlerin yapılması kararını almıştır. Mustafa Kemal Paşa, yapılacak seçimlerde radikal kararlarını destekleyecek kimselerin mebus olarak meclise girmesini sağlamak için yapılacak seçimlerde adayları kendi belirlemiş ve bu kapsamda, seçim prensiplerini seçimin yapılacağı yerlerde ilan etmiştir.²⁰⁸

Milli Mücadele taraftarı olarak Bolu'da faaliyet gösteren Mehmet Şükrü Bey'in imtiyaz sahibi olduğu Dertli Gazetesi, II. TBMM mebus seçimlerinin sıkı bir takipçisi olmuş ve seçimlerle ilgili her detayı duyurmaya çalışmıştır. Buna göre 6 Haziran 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Bolu Livası Belediyesi'ne çektiği telgrafta TBMM'nin ikinci devresi için yapılacak seçimlere Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden aralarında Mehmet Şükrü Bey'in de bulunduğu beş kişiyi aday olarak gösterdiği listeyi Dertli Gazetesi " Namzetlerimiz" başlığı altında şu şekilde duyurulmuştur;²⁰⁹

"Bolu Livası Belediye Riyasetine:

Minelkerim ibtidar edecek olan Bolu Livası mebus intihabatı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve halkı refikasının namzetleri atide isimleri muharrer zevattur. Bilumum mülhakada ve ahali-imuhterimeye iblağiyile muamelat-ı maktaziyenin ifasına delalet buyrulmasını rica ederim.

- 1-Mebus Cevat Abbas Bey
- 2-Muharririnden Falih Rifkı Bey
- 3-Mebus Şükrü Bey
- 4-Belediye Tabibi Emin Cemal Bey
- 5-Nuhzade Mehmet Efendi

*Gazi Mustafa Kemal
Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne, Belediye Riyasetine;*

1.İkinci maddenin merkez liva ile bütün kazanız müntehabı sanilerine ve Müdafaa-i Hukuk ve Belediye teşkilatına imzam tahtında en seri vasıta ile ve gayret müstecil telgrafla iblağını rica ederim.

2.Liva müntehab-ı sanilerinde: Liva dahilinde intihab edilmiş olan müntehab-ı saniler mukadderatı millet ve memleketi tedvir edecek

²⁰⁸Mustafa Kemal, a. g. e., s. 339,340, 341.

²⁰⁹Dertli, 26 Haziran 1339, Sayı: 173, s. 1.

olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Devresi için gönderilecek mebusları intihab etmek selahiyetini müntehab-ı evvellerinden ahde-i şerif mesuliyetlerine almış bulunuyorlar. Vatanın menfaati aliyesini müdrük bulduklarına asla şüphe olmayan müntehabı sani arkadaşlarımızın bu en büyük ve mühim vazifeyi ifa ederken geçmiş nükbet günlerinin ızdırabatını hatırdan çıkarmayarak yüksek vicdanlarının seda-i teşvikine tabi bulunacaklarını ve reylerini mazide olduğu gibi istikbal içinde tesamin-i feyz ve hayat edecek olan cemiyet ve fırkamızın namzetlerine verceklerini kuvvetle ümit ediyorum.

6 Haziran 1339

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Reisi: Gazi Mustafa Kemal”

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafi üzerine adaylar Paşa'ya teşekkürlerini ileten bir telgraf göndermişlerdir. Dertli Gazetesi yine aynı tarihli sayısında bu telgrafi “Gazi Paşa'mızın Tebligatı ve Namzetlerimizin Teşekküratı” başlığı altında şu şekilde duyurmuştur;²¹⁰

“Büyük Müncimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Livamız namına namzet olarak isimlerini bildirdiği zevat-ı muhteremden Bolu'da bulunan mebusumuz İlyaszade Şükrü ve Nuhzade Mehmet ve Doktor Emin Cemal Beylere namzetliklerinin icab edenlere bildirildiğini telgrafla tebliğ bulunmuşlar. ve mumüileyhin reykan buyurulan teveciüh ve itimattan dolayı şükranı mütezemmin Gazi-i müfuraliye hazretlerine arz-ı telgraifiye keşide eylemişlerdir.”

İkinci Dönem TBMM seçimlerini yakın takibine alan Dertli Gazetesi'nde “Livamızın Mebus İntihabı Neticelendi” başlığı altında mebus adaylarının aldığı oylar şu şekilde ilan edilmiştir:²¹¹

“Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilan ettiği namzetlerimize verilen reyler:

<u>Reye iştirak eden</u>	<u>Reylerin Yekünü</u>
Cevat Abbas Bey	422
İlyaszade Şükrü Bey	422
Doktor Emin Cemal Bey	415
Falih Rıfka Bey	401
Nuhzade Mehmet Efendi	365”

²¹⁰ Dertli, 26 Haziran 1339, Sayı: 173, s. 1.

²¹¹ Dertli, 10 Temmuz 1339, Sayı: 180, s. 1

Seçim sonuçlarını ilan eden Dertli Gazetesi, mebusları şöyle tebrik etmiştir.²¹²

“Tebrikatlan mebuslukları tahakkuk eden Cevat Abbas, İlyaszade Şükrü ve Doktor Emin Celal ve Falih Rifki Beyler ile Nuhzade Mehmet Efendi’yi arzı samimi tebrik eder ve tebrikatı subhaniyeye mazhariyetlerini temenni eyleriz.”

Mehmet Şükrü Bey, seçimlerden sonra Ankara’ya dönerek II. Dönem TBMM’de yerini almıştır. 29 Ekim 1923- 2 Ağustos 1927 yıllarını kapsayan II. Dönem TBMM’de, İktisat, Umur-ı Tasarrufiye, Nizamname-i Dâhili, Ziraat, Kadastro, Divan-ı Muhasebat Komisyonları, Memur’ın Muhakemat Heyeti’nde görev almıştır. Bunların yanı sıra, Nizamname-i Dâhili ve Divan-i Muhasebat Komisyonları’nda kâtiplik görevinde bulunmuştur.²¹³

3.2.2. Takrirleri

Seçimlerden sonra Ankara’ya dönen 29 Ekim 1923- 2 Ağustos 1927 yıllarını kapsayan II. Dönem TBMM çalışmalarına katılan Mehmet Şükrü Bey, meclise iki soru takriri sunmuştur. Bu soru takrirleri şunlardır:

a) Bolu Hastanesi’nin 1924 Bütçesi’nden Hariç Bırakılması Hakkında Sıhhiye Vekâleti’ne verdiği soru takriri.²¹⁴ Mehmet Şükrü Bey’in 3 Şubat 1924 tarihli verdiği soru takriri şu şekildedir;²¹⁵

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine,

Şarkan (doğu tarafından) Kastamonu ve Kangırı ve Şimali Şarkide (kuzey doğuda) kâin olup (bulunup) tarihten dört beş sene mukaddem (önde) teşekkül eden Karadeniz sahilinde Zonguldak ve Cenuben (güneyde) Ankara ve Eskişehir, Ertuğrul ve Garben (batı tarafında) İzmit vilayetleriyle mahdut (sınırlanmış) olup üç yüz bin nüfus ihtiva ve mübadele ve muhaceret (göç) dolayısıyla günbegün miktarı tekâsüf (yoğunlaşan) ve tezayüt (artan) eyleyen Bolu vilayetinin merkezinde takriben (aşağı yukarı) otuz beş sene mukaddem (önde) tesis edilip senevî binlerce hasta malulini (sakatlıklarını) tedavi ve yine bidayeti teessüsünden (ilk kurulduğundan) beri her sene yüzlerce muhtacı tedavi fakir hastalara ve sıtmalılara meccanen (ücretsiz) ilaç tevzi (dağıtma) ve kezalik (böylelikle) binlerce bila iraz (yüz çeviren için)

²¹² Dertli, 10 Temmuz 1339, Sayı: 180, s. 1

²¹³ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem (1923-1927) Cilt III*, Ankara: 1993, s. 146.

²¹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, belge no, 030,10, 6, 36, 11.

²¹⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, a. g. b.

frengililerin fenni tedavilerini temin ve hülasa (buna bağlı) Sıhhiye Vekâletinin 1340 (1924) bütçesi esbabı mucibe (şaşılacak sebepler) layihasında istihdaf eylediği (amaç edindiği) bütün hidematı (hizmetleri) ifa eyleyen ve bu suretle sıhhati umumiyenin emrû muhafazasında müsmir (faydalı) ve faal bir hayata ve emsaline ve sair (başka) memleketlerimizde nadir tesadüf olunur mebani (yapılar) ve alat (aletler) ve levazımı sıhhiyeye malik bulunan Bolu Merkez Hastanesi'nin 1340 (1924) senesi müvazenei Umumiye Bütçesi haricine çıkarıldığı ve varidatı (geliri) Mahalliyeye ile idaresi lazım geldiği Sıhhiye Vekâleti'nden mahalline resmen tebliğ olunduğu ve bu itibarla işbu müessesedeki hasta ve malulinin (sakatların) yirmi gün sonra kapı dışarı edilmesi emrivaki haline konulduğu istihbar kılınmıştır.

Dairei intihabiye sekenesinin (sakinlerinin) sıhhat ve hayatı noktai nazarından bu müessesenin tatili faaliyete mecbur kalması kadar mucibi (icabeden) teellüm (keder) ve teesür (acılanma) hiçbir vaka gösterilmeyeceği için Vekâleti Müşarünileyhadan atideki (gelecekteki) sualleri sormaya ve Heyeti Celile huzurunda şifahen cevap istemeye mecbur oldum.

1. Bolu Hastanesi'nin 1340 (1924) senesi Müvazenei Umumiyeden hariç bırakıldığı doğru mudur? ve bu hal ne gibi esbab (sebepler) vesaik (belgeler) ile yapılmıştır?

2. Memleketin herhangi bir kısmında bu gibi müessesat-ı sıhhiyenin vücuda getirilmesi ve sıhhati umumiyenin muhafazası vekâletin cümlei tasavvurat (tasarlarken) ve mukarreratından (kararlaştırırken) iken mevcut bir hastaneyi herhangi bir mülahazai (dikkatle) maliye ve saire ile kapamak doğru ve müsavi (eşit) bir hareket sayılır mı? ve şimdiye kadar Muvazenei Umumiyeden idare edilmiş bu gibi emsal müessesatı Meclis-i Âli'den bir kanun ve karar istihsaline (meydana getirmesine) lüzum görmeden hod be hod (kendi kendine) ilgaya Vekâlet haizi salahiyet midir (haklılık taşır mı)?

3. Bolu ve emsali bazı hastaneler bu kanunla Muvazenei Umumiye'den idare ve idame edildiklerine ve 9 Teşriiievvel 1336 (9 Ekim 1920) tarihli bir kanunla da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dahi gördüğü lüzum ve icabı sıhhi üzerine tahsisan Zonguldak'da bir hastane vücuda getirmiş ve mesbuk (arkada bırakılmış) emsalini teyit ve kabul eylemiş olduğuna göre Zonguldak'daki hastaneyi ne gibi bir mülahaza (düşünce) ile tercih ve ipka (hisse) ve diğerlerini neden dolayı set ve ilga eylemiştir. ve bundaki tefrik (ayırım) ve imtiyazın esbabı (sebebi) sıhhiyesi nedir?

4. Sıhhiye Vekâleti bu seneki bütçesi dolayısıyla 1340 (1924) ve mütaakıp senelerde icrasını tasavvur ettiği teşkilatı sıhhiye sırasında 150 kaza merkezinde onar yataklı birer dispanser açacağını ve bunlarda ayakta tedavi tatbik ve atiyen (gelecekte) bu dispanserleri ufak mikyasta (ölçüde) hastane haline ifrağ edeceğini vaat etmektedir. Bu mevadın hayyız (meydana) fiile gelmesi memleketin sıhhati saadeti namına takdir ve takdise (saygıya) şayan bir teşebbüs iken mevcut ve senelerden beri büyük masraflar ihtiyariyle bütün levazımı, alata (aleti) tekemmül ettirilmiş (tamamlanmış) bir müesseyi yıkmak ve ta Kastamonu'dan İzmit'e kadar vasi (geniş) ve nüfusu cidden mütekâsif (sıklaşmış) bir muhitin yegâne sıhhat ocağını kapamak, söndürmek memlekette umuru sıhhiyeyi siyyanen (eşit) tatbik emrindeki vekâletin bir minvali maruz (biçimden yoksun) mutasavver (akla gelen) olan arzusuyla nasıl telif edilebilmiştir.

Bolu Mebusu Şükrü aslına mutabıktır. 3.2.1340''

Mehmet Şükrü Bey'in Sıhhiye Vekâleti'ne verdiği soru takririnin cevabını, Sıhhiye Vekâleti Vekili Doktor Refik Bey 19.2.1924 tarihli TBMM oturumunda vermiştir. Bu cevabında, hastaneyi kapatıp hastaları dışarı atmayacağını ve böyle bir şey yapmadığını, yalnız 1924 Bütçesi'nden bir teklif yaptığını bunun da diğer hastanelerin gelişmesi için olduğunu, Şubat'a kadar hastanenin şimdiye kadar idare olunduğu gibi olunacağını ve vilayetlerin bu durumu kabul ettiğini, meclisin kararına sunulduğunu belirtmiştir. Aynı oturumda, Şükrü Bey'in Bolu Hastanesi hakkındaki kaygıları, Refik Bey'den aldığı bu cevapla yok olmuştur ve cevabı yeterli bulunduğunu belirtmiştir.²¹⁶ TBMM'nin sosyal konulara yönelik çalışmalarına ve Mehmet Şükrü Bey'in sosyal meselelere karşı duyarlılığına örnek teşkil eden bu soru takriri, Bolu Hastanesi'nin o dönem içinde olan konumunu ve faaliyetlerini anlamak açısından da önem arz etmektedir.

b) Bolu'nun Reşadiye Kasaba'sının Nahiye Merkezi Yapılması Hakkındaki Şükrü Gülez'in Üç Arkadaşı ile TBMM'ye Verdiği Takriri şu şekildedir²¹⁷;

Büyük Millet Meclisi Vekâlet-i Celilesine;

Daire-i intihabiyemiz olan Bolu vilâyeti dâhilinde ve Gerede kazasında kâin (bulunan) Reşadiye kasabası vaktiyle muhterik (idaresi kendinde) olan (Çaga) nahiye merkezinin yerine ikame edilmiş küçük ve fakat mühim bir merkez-i iktisadidir. Bu kasabanın coğrafya vaziyeti itibarıyla Zonguldak ile Gerede ve Binaberin (bunun üzerine),

²¹⁶ TBMM ZC, D: II, C.VI, s. 128, 129.

²¹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No,030,10,7,39,28.

Yabanabad kazalarının ithalat emtiasını (mallarını) dahile sevk etmek ve dahilden ihracat emtia (mal) ve mahsulatımızı (mahsüllerimizi) sahile göndermek misillü (benzeri) birçok kaza ve nevâhi (bucaklar) ve merakizin iktisadı münasebatını tanzim ve tedvir (döndüren) eden Zonguldak - Gerede - Reşadiye- Bolu şose tarikinin nokta-i telakisinde bulunmaktadır. Kasabanın el-yevm (hala) telefonla mücehhez (hazırlanmış) karakolu, belediyesi, hükümet dairesi, zükûr (erkekler) ve inas (kadınlar) için muntazam mektepleri, çarşısı, camii, hamamı, velhasıl bir nahiye merkezinden idari ve içtimai ihtiyacı tastir edecek (karşılacak) müessesatı ihtiva etmektedir. İdare-i zaile (sona eren idare) zamanında dahi (çağa) namıyla bir nahiye şeklinde idare edilmiş ve etrafındaki kurranın (köylerin) nüfusu tekasüf (sık) ve her nokta-i nazardan terakki (ilerleme) ve inkişafa (açılmaya) müsteid (uygun) ve müsaid bulunmuş olan bu mehel-i cüz (ertelenmiş kısım) idarisinde atiyen (gelecekte) daha ziyade inkişafının tevsî ve teminine medar olmak üzere 341 senesinde teşkili mukarrer (kararlaştırılmış) ve mutasavvir (tasarlanmış) bulunan nevahi (bucaklar) merakizinden birisinde işbu Reşadiye Kasabası'nda tesisi faydalı olacağından icabında ifasını ve işbu takririn tasviben dahiliye vekaletine tevdiini rica ederiz.

27 Kanun-i evvel sene 340

Bolu Mebusu Bolu Mebusu Bolu Mebusu Bolu Mebusu
Emin Cemal Şükrü Fatih Rıfki Cevad Abbas''

Bolu'nun Reşadiye Kasaba'sının Nahiye Merkezi Yapılması Hakkındaki, bu teklifin altına Mehmet Şükrü Bey ile birlikte, Falih Rıfki Bey, Cevad Abbas Bey, Emin Cemal Bey imzasını atmıştır. Şükrü Bey ve arkadaşlarının verdiği bu takrir, 29 Aralık 1924 tarihinde TBMM Meclis Reisi tarafından takdim kılınmıştır.²¹⁸

3.2.3. Diğer Faaliyetleri ve II. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi

Bu dönemde meclis çalışmalarının haricinde bir faaliyette bulunmayan Mehmet Şükrü Bey, 29 Ekim 1923 - 2 Ağustos 1927 tarihlerini kapsayan II.

²¹⁸Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, a. g. b.

Dönem TBMM'nin kapanması ile III. Dönem TBMM'ye tekrar Bolu Mebusu seçilerek meclis çalışmalarına katılmıştır.

3.3. III. Dönem TBMM Çalışmaları

3.3.1. Milletvekili Seçilmesi

TBMM'nin Üçüncü Dönem'i için Bolu'da yapılan seçimlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden aday olan Mehmet Şükrü Bey, 570 seçmenin oy kullandığı seçimde 450 oy alarak Bolu Mebusu seçilmiştir.²¹⁹

Mehmet Şükrü Bey, 12 Ağustos 1927- 26 Mart 1931 yıllarını kapsayan III. Dönem TBMM'ye 1 Kasım 1927'de katılarak çalışmalarını sürdürmüştür. III. Dönem TBMM'de Tarım Komisyonu'nda görev almıştır.²²⁰ Ayrıca Maliye ve Maarif Vekâletleri'ne olmak üzere iki soru tavriri vermiştir. Bunun yanında TBMM'de yapılan oturumlardan dört oturumda söz hakkı alarak fikirlerini beyan etmiştir.

3.3.2. Soru Tavrirleri

Mehmet Şükrü Bey, III. Dönem TBMM'ye Çocuk Esirgeme Kurumu Pulları ve Yatılı Lise Öğrencilerinin Ücretleri hakkında olmak üzere iki soru tavriri sunmuştur. Bu soru tavrirleri şöyledir:

a) 5 Mart 1928 Tarihli Maliye Vekâleti'ne sunduğu, Bazı Evraklara Yapıştırılan Çocuk Esirgeme Pulları Hakkındaki Soru Tavriri;²²¹

“Riyâset-i Celileye;

Himaye-i etfal Cemiyeti'ne mahsus olarak devairdeki (dairelerdeki) ashâb-ı mesalikin (meslek arkadaşlarımın) evraki üzerine pul vaz edilmesi (koyulması) hakkında bir kanun mevcut olmadığı halde satın aldığım bir arsanın kadaastro müdiriyetinde tavriri ve ferağı (kayıdı) esnasında mevcut evrak-ı muamele üzerinde beheri (her biri) yirmi beşer kuruşluk olmak üzere iki yüz elli kuruşluk Himaye-i etfal Cemiyeti pulu ilsak edilmiş (bitiştirilmiş) ve bedeli tamamen ferağdan (kayıttan) tahsil olduğunu ve ferağın (kaydedildiğinin) dahi bana müracaatla talep etmesi üzerine muttalli oldum (farkına vardım). Bu yolda devairin bazısında ve az cümle telgraf posta idarelerinde dahi pul satıldığı ve bedeli ashab-ı alakadan (ilgili arkadaşlardan) tahsil olduğunu ve mebusan arkadaşlarımızdan ekserinin (çoğunun) bu yolsuzluğa müsadif

²¹⁹Türkiye Büyük Millet Meclisi 3. Devre Dosyası, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azası'nın Tercüme- i Hal Kâğıdı Örneği, No: 64

²²⁰Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931) Cilt III*, Ankara: 1995, s. 137

²²¹Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No,030, 10,8, 48, 4.

olduklarımı (rastladıklarımı) mevkufen (alıkonmuş olarak) istihbar ettim.

Himaye-i etfal bir hayır müessesesi olmasına ve hiçbir zaman devletin resmi devairinden (dairelerinden) ve hususiyle (özellikle) pul tab (yapıştırma) ve bunun sarfı noktasında halkı mükellef ve mecbur etmesine dair bir karar ve kanun bulunmamasına nazaran bu hareket cidden failler için mucib-i mesuliyet olduğu (sorumluluk icab ettiği) bedihidir (kanıtıdır). Bu pulları tab eden ve liâcil (acil olduğu için) ilsak-ı devaire (dairelerin yapıştırması) ve sair (başka) mahallere verenler hakkında Maliye Vekâleti'nce bir malumat mevcut mudur ve hakikaten bunun vergi şeklinde tahsiline dair ittihaz olunmuş (kabul edilmiş) bir karar var mıdır bu cihette ve bu mesele hakkında ne düşünülmekte olduğuna dair Maliye Vekili'nin şifahen cevap vermesini arz ve teşekkür ederim.

*Bolu Mebusu
Şükrü"*

5 Mart 1928

Bu soru takriri 6 Mart 1928'de TBMM Reisi Kazım Bey tarafından 8 Mart 1928'de TBMM'ye zarf içinde takdim edilmiştir. Fakat Mehmet Şükrü Bey sorusuna cevap alamamıştır.²²²

b) 29 Aralık 1929 Tarihinde Bağlı Bütçeden Maaş Alan Memur Çocuklarından Yatılı Liseye Kabul Edilenlerin Öğrenim Ücretlerinden Yüzde Yirmi İndirimi Hakkında Maarif Vekâleti'ne Verdiği Soru Takriri şu şekildedir;²²³

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyâset-i Celilesine;

Aboneleri müvâzene-i umumiyyeden (bütçeden) maaş alan memurin evladlarından yatılı liselere müteveccih edilmiş (kabuledilmiş) talebesine ücret-i tedrisiyelerinden (öğrenim ücretlerinden) yüzde yirmi tenzil edileceği (indirileceği) hakkında ittihaz olunan (kabul edilen) karar ahiren (sonraki) İdare-i Hukukiye Bütçeleri'nden maaş alan memurin evladlarına dahi şümulü (içine alan) müteveccih eylediği (yola koyulduğu) halde mülhak (bağlı) bütçelerden yani müvazene-i umumiyenin bütçe bankası olan Ziraat Bankası bütçesinden maaş alan memurin evladlarından bu muhafaza-i diriğ

²²² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, a. g. b.

²²³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No,030, 10, 6, 34, 28.

edilmesi (muhafazanın esirgenmesi) için bir sebab-i makul ve mantıkî görülemiyor.

1. Bir kısım memurin ise az maaş aldıkları halde bunların evladlarının mahrumiyete ne gibi esbabdan (sebeplerden) neş'et etmiştir (meydana gelmiştir)?

2. Müvazene-i umumiyyeden (bütçeden) hariç kalan müvazene-i hususiye (özel idare) memurlarına bahşedilmiş mesaiden kıyasen yine müvazene-i umumiyyeden (bütçeden) hariç addedilmiş Ziraat Bankası memur evladları neye müsteniden (dayanarak) istisna edilmektedir?

Hususât-ı mezkûreyi (adı geçen maddelerin) Maarif Vekâleti'nden sual ve şifahen cevap itasını (vermesini) arz ve teklif ederim.

Bolu Mebusu Şükrü

29-12-1929"

Şükrü Bey'in bu soru takriri aynı gün TBMM Reisi tarafından takdim edilmiştir. Fakat Mehmet Şükrü Bey sorusuna cevap alamamıştır.²²⁴

3.3.3. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar

Mehmet Şükrü Bey, III. Dönem TBMM'de katıldığı oturumlarda bazı kanun müzakerelerinde görüşlerini belirtmiş fakat daha çok mali konular kapsamında yer alan bütçe konusunda söz hakkı almıştır. Katıldığı oturumlar sırasıyla şunlardır;

a) Mardin Mebusları Ali Rıza ve Mehmet Nuri Beylerin Zabıtai Sıhhiyei Hayvaniye Kanunu Layihasının Muhtelit (karışık) Bir Encümen Tarafından Müzakere ve Tetkiki Takrirleri, münasebeti ile fikir beyanı.²²⁵

b) 1928 Senesi İktisat Vekâleti Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.²²⁶

c) Arazinin Tahririne (kaydına) Mahsus Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²²⁷

d) Ankara Şehri İmar Müdüriyeti 1930 Senesi Bütçesine Munzam (katılan) Tahsisat (para ayrılmasına) Verilmesine Dair Kanun Lahiyası, münasebeti ile fikir beyanı.²²⁸

²²⁴Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, a. g. b.

²²⁵TBMM ZC, D: III, C. I, s. 41.

²²⁶TBMM ZC, D: III, C. III, s. 260

²²⁷TBMM ZC, D: III, C. XIX, s. 247,254.

²²⁸TBMM ZC, D: III, C. XXIII, s. 9.

3.3.4. Diğer Faaliyetleri ve III. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi

Mehmet Şükrü Bey'in, 2 Ağustos 1927- 26 Mart 1931 yıllarını kapsayan III. Dönem milletvekilliği, III. Dönem TBMM'nin çalışmalarını sonlandırdığı 26 Mart 1931 tarihine kadar sürmüştür. Bu dönem içerisinde meclis çalışmalarında yer almış, ayrıca 30 Ağustos 1930'da açılışını İsmet İnönü'nün yaptığı Sivas İstasyonu'nun işletmeye açılması törenine meclis adına katılmıştır.²²⁹

III. Dönem TBMM çalışmaları sona eren Mehmet Şükrü Bey, TBMM'nin IV. Dönem'i için yapılan seçimlerde tekrar mebus seçilerek IV. Dönem TBMM'de de Bolu Mebusu olarak yerini almıştır.

3.4. IV. Dönem TBMM Çalışmaları

3.4.1. Milletvekili Seçilmesi

TBMM'nin Dördüncü Dönemi için yapılan seçimlerde adaylığını koyan Mehmet Şükrü Bey, 21 Nisan 1931'de 580 seçmenin oy kullandığı Bolu Vilayeti Milletvekili seçimlerinde 546 oy alarak IV. Dönem TBMM'ye mebus seçilmiştir.²³⁰

TBMM'de dördüncü defa Bolu Mebusu olarak bulunan Mehmet Şükrü Bey, 4 Mayıs 1931- 23 Aralık 1934 yıllarını kapsayan IV. Dönem TBMM'de İktisat Komisyonu, İl Özel İdaresi ve Muamele Vergisi Kanun Tasarıları'nı incelemek üzere kurulan geçici komisyonda yer almıştır.²³¹ Ayrıca bu dönemde, on dokuz oturumda söz hakkı olarak fikirlerini beyan etmiştir.

3.4.2. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar

Mehmet Şükrü Bey, IV. Dönem TBMM'de yapılan oturumlarda bazı kanun müzakerelerinde söz hakkı olarak görüşlerini beyan etmiştir. Fakat daha çok bütçeyi ilgilendiren mali kanunlar konusunda söz hakkı olarak fikirlerini bildirmiştir. Söz hakkı aldığı oturumlar şunlardır:

- a) Arazi Vergisi Kanunu, münasebetiyle fikir beyanı.²³²
- b) Bina İradları (*kazançları*) Kanunu, münasebeti ile fikir beyanı.²³³

²²⁹Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Şükrü Gülez ile Yapılan Görüşme, Bolu, 28.12. 2008. Bkz., Ekler.

²³⁰Türkiye Büyük Millet Meclisi 4. Devre Dosyası, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme -i Hal Kâğıdı Örneği, No: 64

²³¹Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, Cilt II, Ankara: 1996, s. 117.

²³²TBMM ZC, D: IV, C.II, s. 87, 88.

²³³TBMM ZC, D: IV, C.II, s. 125.

Devlet Demir Yolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğünün 1931 Mali Senesi 6. Ayına Ait Muvakkat (**geçici**) Bütçe Kanunu, münasebeti ile fikir beyanı.²³⁴

c) Ferağ ve İntikal (**alım satım**) Harçlarının İstifasında ve Hususati Sairede (**başka hususlarda**) Müsakkafat (**üstü örtülü vakıf yapıları**) Kıymetlerinin Sureti Takdir ve Tayini Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Tadiline (**doğrultmasına**), dair fikir beyanı.²³⁵

d) Gümrükler Umum Müdürlüğü 1931 Senesi Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.²³⁶

e) İktisat Vekâleti 1931 Senesi Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.²³⁷

f) Ziraat Vekâleti Teşkiline Dair Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²³⁸

g) Ziraat Vekâleti 1932 Senesi Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.²³⁹

h) Türkiye Sanayi Kredi Bankası Teşkili Hakkındaki Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴⁰

ı) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline (**doğrultmasına**) Dair Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴¹

i) Türkiye Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği Kanunu, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴²

j) İktisat Vekâleti 1932 Senesi Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴³

k) Emlak Sicili Tesis ve Muhafazası Teşkilatına Dair Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴⁴

l) Bazı Vekâlet Binaları ile Temyiz Mahkemesi ve Hapishane Binalarının İnşasına Dair Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴⁵

²³⁴ TBMM ZC, D: IV, C.II, s. 4.

²³⁵ TBMM ZC, D: IV, C.III, s. 354, 386.

²³⁶ TBMM ZC, D: IV, C.III, s. 212.

²³⁷ TBMM ZC, D: IV, C.III, s. 163,184.

²³⁸ TBMM ZC, D: IV, C.V, s. 139.

²³⁹ TBMM ZC, D: IV, C.IX, s. 278.

²⁴⁰ TBMM ZC, D: IV, C.IX, s. 508.

²⁴¹ TBMM ZC, D: IV, C.IX, s. 485.

²⁴² TBMM ZC, D: IV, C.IX, s. 477,482.

²⁴³ TBMM ZC, D: IV, C.IX, s. 276.

²⁴⁴ TBMM ZC, D: IV, C.IX, s. 135.

²⁴⁵ TBMM ZC, D: IV, C.XII, s. 82,83.

m) Devlet Demir Yolları ve limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nün 1933 Mali Senesi Bütçe Kanunu, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴⁶

n) Hazinesinden Taksitle Gayrimenkul Mal Satın Almış Olanların Taksitlerinin Tecili Hakkındaki Kanunun Birinci Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴⁷

o) Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴⁸

ö) Ödünç Para Verme İşleri Hakkındaki Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁴⁹

p) Af Kanunu, münasebeti ile fikir beyanı.²⁵⁰

3.4.3. Diğer Faaliyetleri ve IV. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi

Mehmet Şükrü Bey'in IV. Dönem TBMM Dönemi'ndeki en önemli faaliyetlerinden biri Mustafa Kemal Paşa'ya Bolu halkının kendisini görme arzusunu iletme aracılığı yapmış olmasıdır. Mustafa Kemal Paşa'ya Bolu halkı tarafından davetlerini iletmede Mehmet Şükrü Bey ve Cevat Abbas Bey büyük rol oynamışlardır.²⁵¹ Mustafa Kemal Paşa'nın Bolu'yu şereflendireceği haberini Temmuz 1934'de Cevat Abbas Bey Bolulular'a vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'yı en iyi şekilde karşılamak ve konuk etmek isteyen Bolular hazırlıklarını yapmaya başlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın ikamet edeceği yer olarak Hıdırlık Tepesi'nde 1930 yılı sonrası düzenlenen yeni Cumhuriyet Halk Fırkası Binası'nı hazır etmişlerdir. 17 Temmuz 1934 günü Mustafa Kemal Paşa ile Bolu'ya gelen katile, Recep Peker, Şükrü Kaya, Afet İnan, İsmail Hakkı Uzbay, Salih Omurtag, Cevat Abbas Gürer, korumalar ve yaverlerden oluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve katileyi Bolu'da karşılayanlar arasında Mehmet Şükrü Gülez'de yerini almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Boluluları selamladıktan sonra kendinse tahsis edilen Fırka binasına geçerek burada halkın temsilcileri ile fikir alışverişinde bulunmuştur.²⁵²

Boluluların kendisi için düzenlediği akşam yemeğine katılan Mustafa Kemal Paşa'nın, sofrasında Mehmet Şükrü Bey'de bulunmuştur. Bu sofrada

²⁴⁶ TBMM ZC, D: IV C.XIV, s. 90.

²⁴⁷ TBMM ZC, D: IV C.XV, s. 348.

²⁴⁸ TBMM ZC, D: IV C.XVI, s. 152.

²⁴⁹ TBMM ZC, D: IV C.XVI, s. 92,100.

²⁵⁰ TBMM ZC, D: IV C.XVII, s. 53.

²⁵¹ Konukçu, "Atatürk ve Bolu", s. 1038-1041.

²⁵² Konukçu, a.g. m., s. 1038-1041.

Mustafa Kemal Paşa ile Mehmet Şükrü Bey'in güzel bir diyalogu olmuştur. Mehmet Şükrü Bey, bu diyalogda Mustafa Kemal Paşa'nın iltifatı ile şereflendirilmiştir. Cahit Dinçtürk Tevfik Atay'ın kaleminden çıkan bu olayı şu şekilde aktarır;

"...Akşam yaklaşıyordu. Sofrayı Çankaya müstahdemleri hazırlamışlardı. Davetliler sofrada maiyet erkânıyla karışık bir şekilde yer almışlardı. Sofra düzeni şu şekildeydi: Başta Atatürk, yanında Prof. Afet İnan Hanım, iki yanında Naci ve Muğlalı Mustafa Paşalar, karşı ucunda da Prof. Fuat Köprülü. Masanın iki tarafında; Şükrü Kaya Bey, Falih Rıfki Atay, Cevat Abbas Bey, Mithat Altıok ve eşi, Tahir Hitit, Kılıç Ali Bey, Hasan Cavit Bey, Şükrü Gülez ve torunu, Belediye Başkanı Reşat Aker ve eşi Feriha Hanım, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Tevfik Atay ve eşi Kadriye Hanım, Belediye Azası Behire Hanım, Dr. Faik ve Dr. Abdullah Zagrallı Arif Yaman ve eşi, doğu tarafta da Vali Ali Rıza Bey ve eşi, Alay Komutanı Şevket Omay ve kızı hazır bulunuyorlardı. Bu sırada "Kadın, mebus olabilir mi?" mevzuu açıldı. İlk sözü Falih Rıfki Bey'e verdi. Falih Rıfki Bey ayağa kalkarak: "Paşam, on sene evvel Ankara'da bir toplantı yapmıştık. Aramızda peçeli, çarşafli hanımlar vardı. Bugün ise Bolu'da küçük bir şehirde medeni kıyafetli hanımlarla birlikte bulunuyoruz" deyince, Atatürk çok neşelenmişti. Afet Hanım "Tarihte Kadın" diye bir konuşma yaptı. Atatürk baş hareketleriyle bu konuşmayı tasvip ediyordu. Fuat Köprülü de "Kadınların Tarihte Oynadıkları Büyük Roller" anlatıyordu. Söz, Şükrü Gülez Bey'e verildi. Şükrü Bey ayağa kalkarak: "Bendeniz de kadının mebus olması fikrindeyim ve sizin yanınızdayım" deyince, Atatürk Şükrü Bey için: "Kendisini çok takdir ederim, bütün inkılaplarda en önde ve benim yanımda yer almıştır" dedi.²⁵³

Milli Mücadele'nin başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın izinden giden Mehmet Şükrü Bey'in Mustafa Kemal Paşa tarafından bu şekilde onurlandırılması, onun Mustafa Kemal Paşa nazarında ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Mehmet Şükrü Gülez'in ne kadar ileri görüşlü olduğunu da göstermektedir. 4 Mayıs 1931- 23 Aralık 1934 yıllarını kapsayan IV. Dönem Bolu Mebusluğu görevi, son bulan Mehmet Şükrü Gülez, V. Dönem TBMM'ye Bolu'dan Mebus seçilerek meclis çalışmalarına katılmıştır.

3.5. V. Dönem TBMM Çalışmaları

3.5.1. Milletvekili Seçilmesi

²⁵³ Cahit Dinçtürk, "Anılarda Atatürk", a.g.m., Sayı 139.

TBMM'nin V. Dönemi için Bolu'da 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan Milletvekili seçimlerine tekrar aday olan Mehmet Şükrü Gülez, 639 seçmenin katıldığı seçimde 581 oy alarak TBMM'de beşinci kez Bolu Mebusu olmaya hak kazanmıştır.²⁵⁴

TBMM'de beşinci defa Bolu Mebusu olarak bulunan Mehmet Şükrü Gülez, 1 Mart 1935- 27 Aralık 1938 yıllarını kapsayan V. Dönem TBMM'de, Ziraat Encümeni ve Orman Kanunu Muvakkat Encümeni görevlerinde bulunarak çalışmalarını sürdürmüştür.²⁵⁵ Bu dönemde beş oturumda söz hakkı alarak fikirlerini beyan etmiştir. Bu dönem onun mebusluğunun son dönemi olmuştur. TBMM'nin V. Dönem'i sona erdikten sonra emekliye ayrılmıştır.

3.5.2. Söz Hakkı Aldığı Oturumlar

Mehmet Şükrü Bey V. Dönem TBMM'de yapılan oturumlarda daha çok ormanlarla ilgili kanun görüşmelerinde söz hakkı almıştır. Söz hakkı aldığı oturumlar şunlardır;

- a) Arazinin Acele Tahriri (*kaydı*) Hakkındaki Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁵⁶
- b) 1936 Muvazenei Umumiye Kanunu (*bütçe*), münasebeti ile fikir beyanı.²⁵⁷
- c) Orman Kanunu, münasebeti ile fikir beyanı.²⁵⁸
- ç) Orman Umum Müdürlüğü 1938 Mali Yılı Bütçesi, münasebeti ile fikir beyanı.²⁵⁹
- d) Orman Kanununa Ek Kanun, münasebeti ile fikir beyanı.²⁶⁰

3.5.3. Diğer Faaliyetleri ve V. Dönem Milletvekilliğinin Sona Ermesi

Mehmet Şükrü Gülez, V. Dönem TBMM çalışmalarında bulunduğu dönemde, 20 Eylül 1937 tarihli Dolmabahçe Sarayında düzenlenen İkinci Türk Tarih Kurultayı'na ve 1938'de düzenlenen Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi'ne meclis adına katılmıştır.²⁶¹

²⁵⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. Devre Dosyası, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasının Tercüme- i Hal Kâğıdı Örneği, No: 64.

²⁵⁵ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem, (1935-1939)*, Cilt II, Ankara: 2001, s. 119.

²⁵⁶ TBMM ZC, D: V, C. VIII, s. 140.

²⁵⁷ TBMM ZC, D: V, C. XI, s. 281.

²⁵⁸ TBMM ZC, D: V, C. XV, s. 116, 126, 127, 152, 153, 154.

²⁵⁹ TBMM ZC, D: V, C. XXV, s. 303.

²⁶⁰ TBMM ZC, D: V, C. XXVI, s. 101.

²⁶¹ Mehmet Şükrü Gülez'in Torunu Şükrü Gülez ile Yapılan Görüşme, Bolu, 28.12.2008. Bkz: Ekler.

1 Mart 1935 – 27 Aralık1938 yıllarını kapsayan V. Dönem Bolu Mebusluğu görevi son bulan Mehmet Şükrü Gülez, TBMM'den emekli olarak memleketi olan Bolu'ya geri dönmüştür.

SONUÇ

İlyaszade Mehmet Şükrü Gülez'in hayatı, Bolu Milli Mücadele Tarihi'nde önemli bir yere sahiptir. 1870 yılında Bolu'nun Karaçayır Mahallesi'nde Gülezler Konağı olarak anılan evde dünyaya gelen Mehmet Şükrü Bey'in çocukluğu ve mebusluğuna kadar olan hayatı doğduğu şehir olan Bolu'da geçmiştir. Bolu Rüştüyesi'nde öğrenimini tamamlayan Mehmet Şükrü Bey, çalışma hayatına devlet memurluğu ile başlamış, bu süreçte çeşitli mahkemelerde kâtiplik yapmıştır. Mehmet Şükrü Bey'in asıl uğraşı ticaret olmuştur. Fakat ülke meselelerinden de uzak kalmamış, siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Siyasi hayatına İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyeliği ile başlayan Mehmet Şükrü Bey, bu üyelik ile yetinmemiş Cemiyetin İdare Heyeti Başkanlığı görevinde de bulunmuştur. Bolu'da İttihat ve Terakki Cemiyeti Teceddüt Fırkası olarak yeniden örgütlendiğinde başkanlığa seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Sivas Kongresi'nden sonra Doktor Fuat Bey (Umay) tarafından Bolu'da örgütlenen Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde yer alarak Milli Mücadele'ye destek vermeye başlamıştır.

Bolu eşrafından olan İlyaszade Ailesi, Milli Mücadele'ye gönülden inanmış ve elindeki imkânlarını bu uğurda seferber etmiştir. Mehmet Şükrü Gülez, daha Milli Mücadele başlarken kurtuluş için bir şeyler yapma çabası içine girmiş Bolu halkının bilinçlenmesi için bir gazete çıkarmıştır. Onun Bolu'nun Milli Mücadele Tarihi'nde önemli bir yere sahip olmasında Dertli Gazetesi'nin rolü büyük olmuştur. Dava Vekili Ali Sahip Bey ile çıkarttığı Dertli gazetesi Milli Mücadele'yi destekleyerek, Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Dertli Gazetesi Milli Mücadele'nin Bolu'daki sesi olmuş, halkın mücadele ruhunun güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Mehmet Şükrü Gülez'in Dertli Gazetesi'ni çıkartmasının ve Milli Mücadele'yi desteklemesinin uyandırdığı güven sayesinde, oluşturulan TBMM için İstanbul'dan Ankara'ya geçmekte olan Celalettin Arif ve İsmet Paşa beraberindeki kafilenin Mehmet Şükrü Bey'in evi olan Gülezler Konağı'nda ağırlanması uygun görülmüştür. Şükrü Bey, Milli Mücadele Dönemi'nde Bolu Belediye Başkanlığı görevini yapacak olan kardeşi Hafız Hakkı Bey ile İsmet Paşa ve kafilesini en iyi şekilde ağırlamak için elinden geleni yapmıştır. Mehmet Şükrü Bey'in evinde ağırladığı, İsmet Paşa ile yakınlık kurması, onun Bolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden TBMM'nin I. Dönemi için 1920'de yapılan seçimde Bolu Mebusu seçilmesinde önemli rol oynamıştır. Nisan 1920'de Bolu Mebusu olarak Ankara'ya gitmiştir. Fakat meclis faaliyetlerine başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa tarafından seçim bölgesi olan Bolu ve civarında başlayan ayaklanmalar üzerine, Hüsvrev (Gerde) Bey, Fuat (Umay) Bey, Osman Nuri (Özgen) ile birlikte Nasihat Heyeti Üyesi olarak Bolu'ya gönderilmiştir. Burada üyesi bulunduğu Heyet-i

Nasiha'nın asiler tarafından tutuklanması ile hayatının ölümle kalım arasındaki ince çizgide yaşamıştır. Milli Mücadele'nin yanında yer alan ailesi de Mehmet Şükrü Bey'in bu kaderine ortak olmuştur. Çıkan isyanlar sırasında Gülezler Konağı olarak adlandırılan evleri asilerce yağmalanmış, dışarıda kalan ailesi zor günler geçirmiştir. Hayatında derin izler bırakan Heyet-i Nasiha üyeliğinde yaşadığı kötü olaylara rağmen Milli Mücadele'den yana asla ümidini kaybetmeyen Mehmet Şükrü Bey, Heyet'te bulunanlarla birlikte asileri bu faaliyetlerinden vazgeçirmek için mücadele etmiştir. Her zaman elindeki tüm imkânları Milli Mücadele dâhilinde kullanmaktan çekinmemiştir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Ankara'ya dönerek Mecliste Bolu Mebusu olarak yer almıştır.

Mehmet Şükrü Bey'in, I. Dönem TBMM Bolu Mebusu olarak başlayan mebusluk hayatı V. Dönem TBMM'ye kadar (1920'den 1939'a kadar) aralıksız olarak sürmüştür. Meclis'te Bolu ile ilgili çalışmalarının yanı sıra farklı konularla ilgili çalışmalarda bulunmuş kanun teklifleri ve soru önergeleri hazırlayarak Meclis'e sunmuştur. IV. Dönem Bolu Mebusluğuna denk gelen 17 Temmuz 1934 tarihinde Bolu'ya gelen Mustafa Kemal Paşa'yı ağırlayan önemli isimler arasında etkin olarak yer alan Mehmet Şükrü Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından aldığı iltifat ile onurlandırılmıştır. 1939'da Meclisten emekli olduktan sonra Bolu'ya dönen Mehmet Şükrü Bey, Gülezler Konağı'nda ikamet etmiştir. Akciğer hastalığına yakalanan Mehmet Şükrü Bey, 1950 yılında hastalığına yenik düşerek hayata veda etmiştir. Vasiyeti üzerine Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kampüsü'ne giden yol üzerinde bulunan Karaköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde Bolu denildiğinde, bölgede TBMM'ye karşı çıkarılan isyanlar akla gelmektedir. Asiler karşısında Bolu'da Milli Mücadele'ye verilen desteğin boyutunu göstermek açısından, Mehmet Şükrü Gülez'in hayatı, oldukça dikkat çekicidir. Memleketin ve Bolu'nun siyasi ve sosyal hayatında önemli faaliyetlerde bulunan, bu güne kadar hakkında hiç bir çalışma yapılmamış Mehmet Şükrü Gülez'in hayatını ele alarak, Bolu'nun Milli Mücadele Tarihi'ne farklı bir pencere açtığımız kanaatindeyiz.

BLİYOGRAFYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cumhuriyet Arşivi (CA)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMMA)

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Dertli Gazetesi

ADIVAR, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı (Kurtuluş Savaşı Anıları)*, İstanbul: Atlas Kitapevi, 1982.

AKIN, Veysi, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Doktor Fuat Umay*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.

APAK, Rahmi, *İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul: Güven Yayınları, 1942.

AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1975.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (Birinci Cilt, 1884-1938)*, İstanbul: Simge Yayınları, 1999.

ÇAĞLAR, Günay, *Hüsrev Bey Heyet-i Nasiha'sı (Nisan- Haziran 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.

ÇELEBİ, Mevlüt, *Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, İzmir: Gelecek Yayınları, 1997.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919- 1923 III. Cilt I. Dönem Millet Vekillerinin Özgeçmişleri*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1995.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935), II. Cilt*, Ankara: 1996.

ERKUT, Selami, *İstiklal Savaşı'nda Mudurnu*, Ankara: Ekol Yayınları, 1997.

ETHEM, Çerkez, *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları, (y.y.), (t.y.)

GÜNEŞ, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem, (1935-1939), Cilt II*, Ankara: 2001.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, (Yayıma Hazırlayan: Sabahattin Selek), İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, II. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

KARAİBRAHİMOĞLU, Sacit, *Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Ankara: Ege Yayınları, 1968.

KAZAN, Metin, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bolu Merkezde Eğitim Kurumları", Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu: 2009.

- KİLİ, Suna**, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- KONRAPA, M. Zekai**, *Bolu Tarihi*, Bolu: Bolu Vilayet Matbaası, 1966.
- KUTAY, Cemal**, *Çerkez Ethem Hadisesi (Kendi Hatıralarıyla)*, İstanbul: Tarih Kütüphanesi Yayınları, 1955.
- NADİ, Yunus**, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyancılar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- NADİ, Yunus**, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul: Erdini Yayınları, 1978.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya**, *İsmet İnönü*, Ankara: (y.y.)1950.
- ÖZKÖK, Rüknu**, *Düzce- Bolu İsyancıları*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.
- ÖZÖN, M. Nihat**, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul: (y.y.), 1954.
- ÖZÖN, M. Nihat**, *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1955.
- ÖZTÜRK, Kazım**, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem (1923-1927) III. Cilt*, Ankara: 1993.
- ÖZTÜRK, Kazım**, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931) III. Cilt*, Ankara: 1995
- SARI, Hüseyin**, *Milli Mücadele'de Bolu*, Bolu: 1995.
- SELEK, Sabahattin**, *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Örgün Yayınları, 1981.
- SILAN, Necmettin Sahir**, *İlk Meclis Anketi, Birinci Dönem TBMM Üyelerinin Gelecekte Bekledikleri*, Ankara: TBMM Basımevi, 2004.
- UMAY, Fuat**, *Seçmenlerimle Başbaşa*, Ankara: 1950.
- YALÇIN, Durmuş, vd.**, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.
- YILMAZ, Celal**, "Milli Mücadele'de Dertli Gazetesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 1991.
- ÇULHA, Ahmet Turgut**, "Basın", *Cumhuriyet'in 70'inci Yılında Bolu*, ed. Oğuz Uçar, İ. Hakkı Pehlivan, Osman Altınışık, vd., Bolu: Bolu Gazeteciler Cemiyeti, 1993.
- DİNÇTÜRK, Cahit**, "Anılarda Atatürk" *Bolu'nun Sesi Gazetesi*, Sayı 139. (t.y.)
- GÜNEŞ, İhsan**, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. III, Sayı 8, Mart 1987.
- KARAMANOĞLU, Muhsin**, "Fıkra ve Geçmişten Hatıralar", *Çele Dergisi*, Sayı 20, 1964.
- KARAMANOĞLU, Muhsin**, "İsmet Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi", *Hikâye, Fıkra Masal ve Atasözleri ile Bolu Günleri*, Cahit Dinçtürk, Bolu: 1991.
- KONRAPA, M. Zekai**, "Tanzimat Devrinde: Bolu'da İlk Rüştüye Mektebi Ne Zaman Açıldı? İlk Rüştüye Muallimi Kimdi?", *Çele Dergisi*, Sayı 8, 1963.

- KONUKÇU, Enver**, “Tarih”, *Cumhuriyet’in 70’inci yılında Bolu*, ed. Oğuz Uçar, İ.Hakkı Pehlivan, Osman Altınışik, vd., Bolu: Bolu Gazeteciler Cemiyeti, 1993.
- KONUKÇU, Enver**, “Atatürk ve Bolu”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, C.XVIII, Sayı 54, Kasım 2002.
- ÖZDEMİR, Nuray**, “Milli Mücadele Dönemi’nde Bolu Belediye Başkanı İlyaszade Hafız Hakkı Bey’in Çalışmaları”, *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu*, 17-18 Ekim 2009.
- ÖZKAYA, Yücel**, “XIX. Yüzyılda Bolu’nun İdari ve Ekonomik Durumuna Genel Bir Bakış”, *Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu*, ed. Ali Karaca, Yaşar Akbıyık, Salih Zeki Kutucuoğlu, vd., Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Basımevi, Ekim 1997.
- ÖZKAYA, Yücel**, “ Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, Sayı 3 Temmuz 1985.
- ÖZKAYA, Yücel**, “İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların Ankara’ya Kaçışı Olayı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. V, Sayı 13, Kasım 1988.
- ÖZKAYA, Yücel**, “Kuva-yi Milliye”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, Sayı 24, Temmuz 1992.
- Mehmet Şükrü Gülez, Nüfus Kayıt Örneği**, Bolu Valiliği İl Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğü
- Mehmet Şükrü Gülez’in Torunu Akın Önalp ile Yapılan Görüşme**, İstanbul: 12.01.2009.
- Mehmet Şükrü Gülez’in Torunu Şükrü Gülez ile Yapılan Görüşme**, Bolu: 5.12. 2008.

EKLER

EK 1: *Torun, Akın nalp'in albümünden, Mehmet Őukr Gülez.*

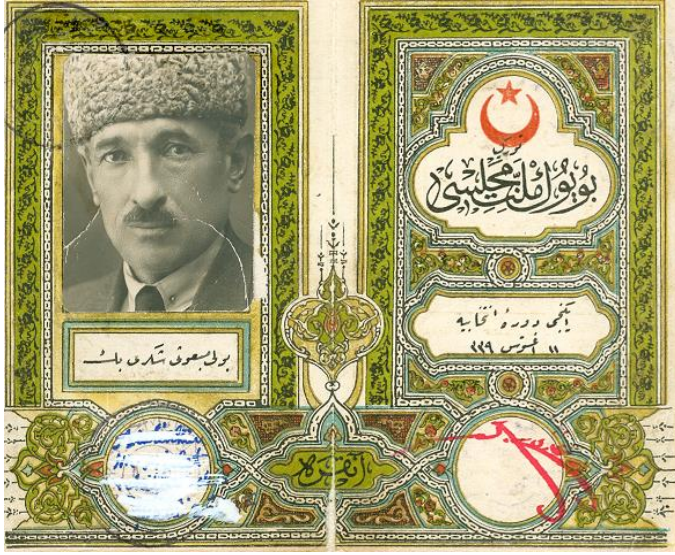
EK 2: Torun Şükrü Gülez'in albümünden, Mehmet Şükrü Gülez.

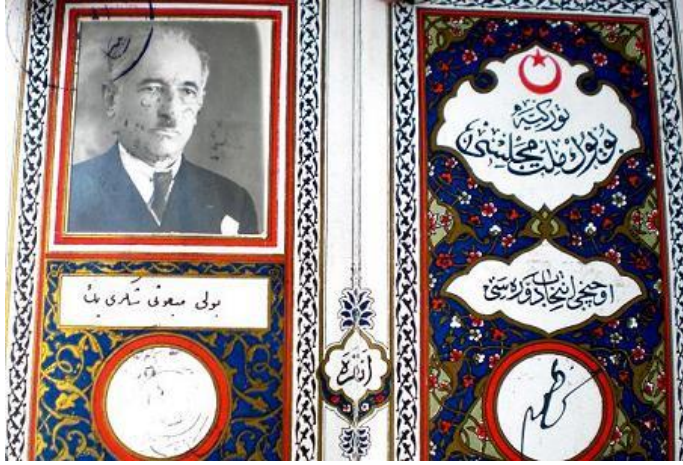
EK 3: Torun Akın Önalp'in albümünden. Şükrü Bey, resimde solda eşi Rosa (Hatice Ruziye), sağda kızı Emine ile beraber kızı Düriye'nin düğününde 1936.

EK 4: Torun Şükrü Gülez'den Temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in Meclis Rozeti.

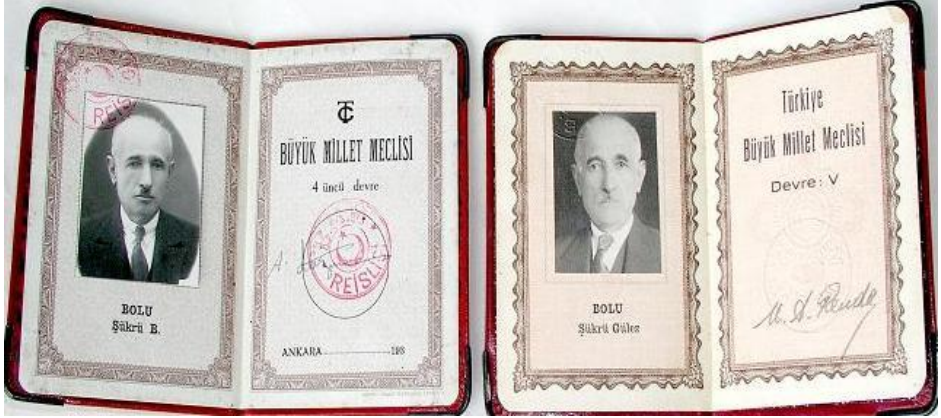

EK 5: Torun Akın Önalp'ten temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in İkinci

Dönem TBMM kimliği.

EK 6: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in Üçüncü Dönem TBMM kimliği

EK 7: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in Dördüncü ve Beşinci Dönem TBMM kimliği.

EK 8: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in 30 Ağustos 1930 Sivas İstasyonu'nun İşletmeye açılması ile verilen katılım rozeti.

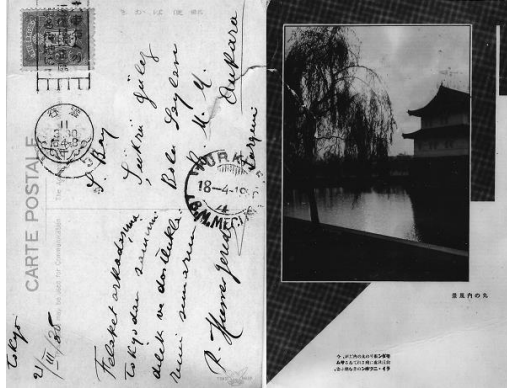
EK 9: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in Eylül 1937 tarihli İkinci Türk Tarih Kurultayı, rozeti.

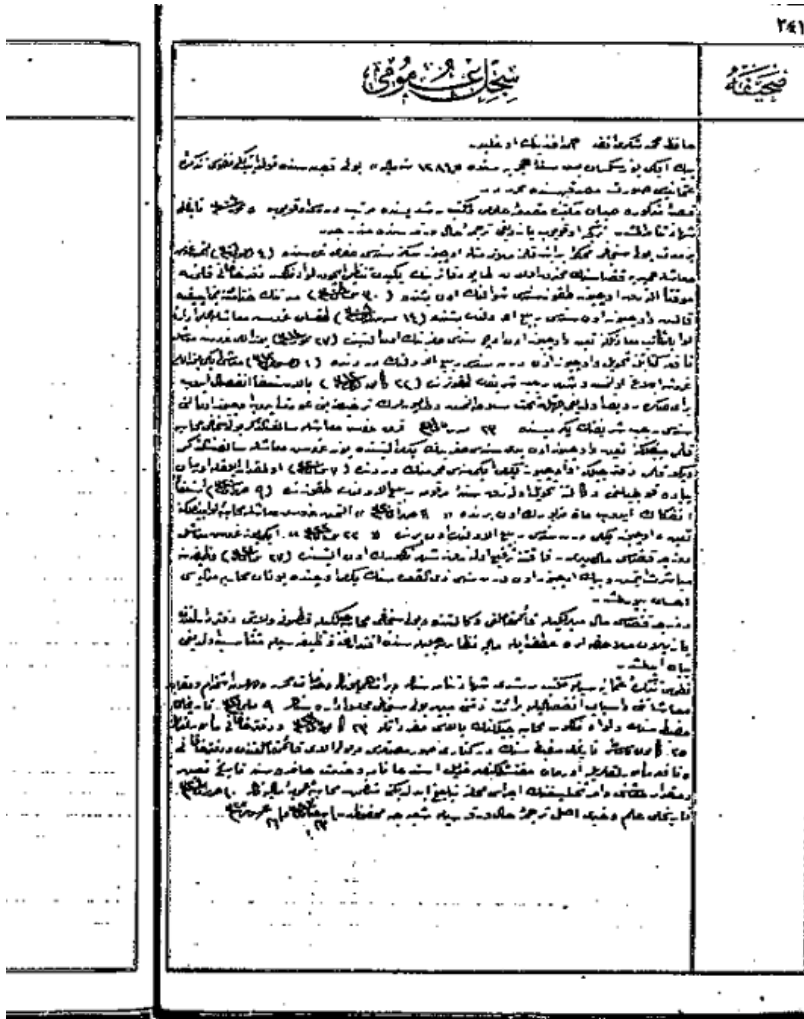
EK 10: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in 1938 tarihli, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi rozeti.

EK 11: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'e ait Kırmızı- Yeşil şeritli İstiklal Madalyası.

EK 12: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Hüsrev Gerede'nin Mehmet Şükrü Gülez'e Tokyo Büyükelçisi iken Tokyo'dan yolladığı kartpostal.

no s a in 10 1 6 3 |

EK 13: B.O.A, Mehmet Şükrü Gülez'in Sicili Umumi Kaydı.

EK 14: Torun Şükrü Gülez'in albümünden, Bolu Kuva-yi Milliye Üyeleri; Sağ altta Mehmet Şükrü Gülez, ortada kardeşi Bolu Belediye Başkanı Hafız Hakkı Gülez.

T. C. P. T. T. U. M.		TELGRAF				Yol		
Devlet telgraf mübâzeratından diğerleri için ücret tahsil olunmaz.		Adres :		15842		Birim ücretleri		
		BAY SUKRU GÜLEZ		BOLU SAYLAVI ANKARA				
İLK VERGİ	AL	HOLLER	VERİLMİŞ		ORTA MİDEZ	ALINDIĞI		İMZA
			Tarihi	Saat		Tarih	Saat	
DOLMA BAĞIŞI	52		23,7	20,20		23,7	23,5	FEHİL
GÖSTERİLEN TEMİZ DUYGULARA TEŞEKKÜR EDERİM - K ATATÜRK +++								

EK 15: Torun Şükrü Gülez'den temin edilen, Mehmet Şükrü Gülez'in Mustafa Kemal Atatürk'e geçmiş olsun dileklerine teyiden, 1936 tarihli Mustafa Kemal Atatürk'ün Mehmet Şükrü Gülez'e gönderdiği teşekkür telgrafti.

